

RAPPORT NR 5:2004

Stockholm-Mälarregionen Sveriges tillväxtmotor – En långtidsutredning

Förord

Länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro samt Västmanlands län driver tillsammans projektet "Fördel Stockholm-Mälarenregionen". Arbetet genomförs på uppdrag av landshövdingarna i de fem länen. Regeringen har markerat sin avsikt att ta del av resultaten (proposition 2001/02:4 "En politik för tillväxt och livskraft i hela landet"). Det långsiktiga syftet med länsstyrelsernas långsiktiga arbete är att utifrån ett internationellt perspektiv ta fram underlag till en möjlig urbanpolitik.

I en första etapp har arbetet resulterat i en regional långtidsutredning med analyser i ett 20-30-årigt perspektiv. Analyser har gjorts inom områdena befolkning, näringsliv, arbetsmarknad, utbildning och bostadsmarknad. Resultatet redovisas i fyra olika delrapporter samt i denna sammanfattande slutrapport.

I fokus står regionens tillväxtförutsättningar inför kommande decennier. Avgränsningen innebär att vi inte behandlar alla aspekter av det bredare begreppet hållbar utveckling. Detta hindrar emellertid inte att våra analysresultat även kan användas som viktiga pusselbitar för slutsatser på områden vid sidan av det rent ekonomiska.

De antaganden som denna rapport bygger på är den nationella långtidsutredningens bedömningar av Sveriges demografiska och ekonomiska utveckling. Alla försök till bedömningar av den framtida utvecklingen är dock förbundna med ett stort mått av osäkerhet, inte minst beroende på att vi bara delvis har kunskap om det komplexa samspel mellan olika faktorer som utvecklingen är ett resultat av.

Projektledare för denna rapport har varit Bo Wictorin, Länsstyrelsen i Södermanlands län. I den arbetsgrupp som engagerats i projektet Fördel Stockholm-Mälarenregionen ingår: Åsa Östling Norrman (projektkoordinator), Länsstyrelsen i Västmanlands län, Peter Eklund, Länsstyrelsen i Södermanlands län, Eva Gyllensvärd, Länsstyrelsen i Stockholms län, Fredrik Meurman, Länsstyrelsen i Uppsala län samt Ylva Gustafsson Höjer, Länsstyrelsen i Örebro län. Styrgrupp för arbetet har varit länsöverdirektör/länsråd.

Vår förhoppning är att det kunskapsunderlag som nu tagits fram skall tydliggöra Stockholm-Mälarenregionens avgörande nationella betydelse, bidra till en gemensam syn på en rad olika utvecklingsförutsättningar och leda till angelägna åtgärder för att stärka den framväxande Stockholm-Mälarenregionen. Den primära målgruppen är regeringen och berörda departement. Givetvis hoppas vi att materialet också skall nå en bredare krets av nationella, regionala och lokala aktörer och på så sätt stimulera till en diskussion om Stockholm-Mälarenregionens betydelse ur både ett storregionalt och ett nationellt perspektiv.

STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN I NOVEMBER 2004

Länsöverdirektör Bo Hansson, Stockholms län

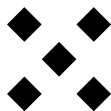
Länsråd Ulf Henricsson, Uppsala län

Länsråd Leif Byman, Södermanlands län

Länsråd Lars Östring, Örebro län

Länsråd Håkan Eriksson, Västmanlands län

RAPPORTEN KAN BESTÄLLAS VIA
www.stockholm-malarregionen.se
E-POST: asa.ostling@u.lst.se

PROJEKTANSVARIG:
BOWICTORIN, LÄNSSTYRELSEN I SÖDERMANLANDS LÄN
SLUTLIG REDIGERING:
ÅSA ÖSTLING NORRMAN, LÄNSSTYRELSEN I VÄSTMANLANDS LÄN
KARIN SUNDIN, LÄNSSTYRELSEN I ÖREBRO LÄN

ISSN: 1651-8411
ISBN: 91-974671-4-6

GRAFISK FORM: PLAKAT
TRYCK: WESTERÅS MEDIA PRODUKTION AB 2004

Sammanfattning

Denna rapport är uppdelad i två delar. I den första delen redovisas utvecklingen av regionens sysselsättning, näringslivsstruktur och kompetensförsörjning under 1990-talet fram till idag. I den andra delen redovisas en framtidsinriktad analys av regionen i ett 20-30 årigt perspektiv. Det övergripande resultatet av vår framtidsanalys är att Stockholm-Mälarenregionen kommer att stå för en allt större andel av Sveriges befolkningstillväxt och ekonomi.

Självklart är alla försök till bedömningar av den framtida utvecklingen förbundna med ett stort mått av osäkerhet, inte minst beroende på att vi bara delvis har kunskap om det komplexa samspelet mellan olika faktorer som utvecklingen är ett resultat av. Drastiskt förändrade klimatbetingelser och konsekvenser av sådana förändringar är exempel på faktorer som vi inte har beaktat. Kriminaliteten och värderingsförskjutningar är andra faktorer som kan driva utvecklingen i nya banor som vi inte har vägt in här.

Den globala arbetsdelningen leder till nationell arbetsdelning

Den globala utvecklingen verkar gynna stora och tätare regioner som är specialiserade och diversifierade. Det är inte enbart standardiserad produktion som förläggs till låglöneländer, utan även mer kunskapsintensiv verksamhet. Högkostnadsländer som Sverige måste därför koncentrera sig på nya produkter och verksamheter som ännu inte är kopierbara, eller där priset inte har avgörande betydelse. Specialisering kan i allt mindre grad ersätta brist på mångfald och diversifiering. Denna typ av näringsliv, som i hög grad baseras på kunskap och innovationer, finns till stor del i stora och väl differentierade regioner. Den snabba drivkraft som genererar en ökad urbanisering blir därför problematisk för ett land med Sveriges relativt gle-sa befolkningsstruktur. Stockholm-Mälarenregionen spelar därför en särskilt viktig roll för landet genom bredd i kompetens, förekomst av internationell spetskompetens och genom en ökad inomregional specialisering.

Analysen visar också att det finns ett positivt samband mellan tillväxt och regionstorlek, liksom mellan inkomstnivå och regionstorlek. Även om Stockholm-Mälarenregionen är stark inom Sverige, så måste regionen ses i ett internationellt konkurrensperspektiv. Mångfald och differentiering kan förstärkas genom inlänkning av små regioner till större. En fortsatt integrering i Stockholm-Mälarenregionen till en gemensam Mälarenregion är därför av central betydelse för hela landets välfärd, sett ur ett nationellt och internationellt perspektiv.

Kunskapsdriven utveckling i Stockholm-Mälarsregionens näringsliv

Analysen visar på en kraftig ökning av kunskapsintensiva verksamheter i regionen. Dessa verksamheter återfinns inom industrin, (där exempelvis telekom- och läkemedelsindustrin vuxit mycket kraftigt), liksom inom upplevelsesektorn och den privata tjänstesektorn (där tillväxten främst skett inom så kallade företagstjänster). Tillväxten i de mest kunskapsintensiva verksamheterna har skett genom en kombination av stark produktivitets- och sysselsättningsutveckling.

Näringslivets sammansättning och struktur är en viktig förklaring till de skillnader i utveckling som finns inom Stockholm-Mälarsregionens lokala arbetsmarknader. Det framgår tydligt att tillbakagående näringar inte minskar i alla lokala arbetsmarknader. Vissa verksamheter, främst inom så kallade mogna branscher, har expanderat sina verksamheter i delar av regionen.

Stockholm-Mälarsregionen är Sveriges tillväxtmotor

Den ekonomiska tillväxten i regionen fram till år 2020 beräknar vi, under förutsättning att dagens lokala arbetsmarknader består, till i snitt 3,7 procent per år. Det är ungefär dubbelt så hög tillväxttakt som förväntas för hela landet. Under den senaste tioårsperioden var tillväxttakten ungefär 50 procent högre i regionen jämfört med hela riket. Den viktigaste förklaringen till den tilltagande skillnaden är analysens antaganden om den framtida befolkningen i yrkesverksam ålder och framtida sysselsättningsutveckling.

Regionförstoring har kommit att bli ett allt viktigare begrepp för den regionala närings- och utvecklingspolitiken. Bakgrunden är det positiva samband som finns mellan de funktionella regionernas prestationsförmåga och deras storlek. Stockholm-Mälarsregionen består idag av elva lokala arbetsmarknadsregioner. Arbetsmarknadsregionerna ser väldigt olika ut för olika grupper av befolkningen. För högt utbildade män består regionen idag av tre regioner: Stockholm, Västerås och Örebro. För lågt utbildade kvinnor består regionen idag av fjorton arbetsmarknadsregioner. Bedömningarna av regionens framtida utveckling bygger i huvudsak på att nuvarande strukturella förutsättningar består. Det finns dock mycket som talar för att de investeringar som skett i nya kommunikationer kommer att förändra det funktionella landskapet i regionen. Våra analyser visar att en minskning av dagens elva till totalt tre lokala arbetsmarknadsregioner skulle öka tillväxten med drygt 11 miljarder kronor per år i Stockholm-Mälarsregionen.

Trots en av världens snabbaste produktivitetssökningar ökar antalet ej sysselsatta

Produktivitetsutvecklingen i Stockholm-Mälarsregionen har varit en av världens snabbaste under 1990-talet. Trots detta har det skett en mycket dramatisk ökning av gruppen "ej sysselsatta". Under 10-årsperioden har gruppen

ökat med 60 procent, vilket motsvarar ungefär 200 000 personer. Analysen visar att detta inte är en utbildningsfråga. Sannolikheten att få jobb kan därför inte bara kopplas till ”god utbildning”, utan kanske än mer till ”rätt utbildning”.

Utbildningsglappet ökar trots allt fler välutbildade

En allt högre andel av arbetskraften har någon form av högskole- eller universitetsutbildning. Det framgår också tydligt att den framför allt har ökat i de delar av regionen där arbetskraften redan hade hög formell utbildning. Utbildningsglappet inom regionen tenderar alltså att öka.

Sysselsättningen bland dem som inte är födda i Sverige har minskat kraftigt

Det finns mycket anmärkningsvärda skillnader i sysselsättningsutvecklingen mellan dem som är födda i Sverige och dem som är födda någon annanstans. Under 1990-talet ökade antalet sysselsatta med 5 procent bland dem som är födda i Sverige. Bland dem som är födda utanför EU¹ minskade sysselsättningen med drygt 30 procent. En viss återhämtning har skett, men den har inte alls räckt till för att återta 1990 års nivå.

Sveriges befolkning växer i Stockholm-Mälardalen

Prognoserna visar att befolkningen i Stockholm-Mälardalen ökar med 600 000-800 000 invånare fram till år 2030, vilket motsvarar cirka 75-95 procent av den beräknade befolkningsstillväxten i Sverige totalt. Antalet yrkesverksamma kommer att öka med omkring 15 procent, jämfört en mycket svag ökning i riket i sin helhet. Prognosen visar också på en allt skevare befolkningsstruktur, med en ökning av andelen äldre.

Ingen brist på arbetskraft i Stockholm-Mälardalen fram till år 2020

Sysselsättningen beräknas öka med 212 000 anställda fram till år 2020. Denna prognos har tagit hänsyn till de lokala arbetsmarknadernas storlek och dynamik samt tillgång till kvalificerad utbildning. Utvecklingen beror inte enbart på lokala förutsättningar, utan givetvis också på utvecklingen i omvärlden. Förutsatt nuvarande strukturella villkor är det bara i Stockholm/Uppsala lokala arbetsmarknad som sysselsättningen ökar markant. I övriga arbetsmarknadsregioner kommer den att stagnera eller minska svagt.

Brist på bostäder – ett hot mot tillväxten

Resultatet av vår bostadsmarknadsanalys visar att Stockholm-Mälardalen står inför ett omfattande bostadsunderskott. Fram till år 2030 behövs en

¹Med EU avses i detta kapitel EU innan utvidgningen den 1 maj 2004 då de 15 EU-länderna blev 25.

halv miljon nya bostäder. Det motsvarar ett årligt byggande på 20 000 bostäder, vilket kan jämföras med dagens produktionsnivåer på cirka 10 000 lägenheter per år. Om inte nuvarande förutsättningar på bostadsmarknaden förändras kan det komma att innebära att regionens framtida tillväxt hämmas genom lägre befolkningsökning, svagare sysselsättningsökning och minskad rörlighet på arbetsmarknaden.

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	5
Innehållsförteckning	9

DEL I – ANALYS AV REGIONENS FÖRUTSÄTTNINGAR

1. Stockholm-Mälarsregionens utvecklingsförutsättningar	11
1.1 Utredningens utgångspunkter	12
1.1.1 Det statistiska underlaget	13
1.1.2 Geografiska indelningar.....	13
1.1.3 Tillväxtmått	14
1.2 Rapportens innehåll	15
2. Förändrad omvärld – förändrad hemvärld	17
2.1 Den globala utmaningen	17
2.2 Förändringar på den globala marknaden	19
2.3 Stockholm-Mälarsregionens betydelse ökar i den nationella ekonomin	20
3. Ekonomisk nedgång och återhämtning under 1990-talet	22
4. Näringslivsstruktur i förvandling	26
4.1 Näringslivets specialisering ökar.....	26
4.2 Data- och företagstjänster ökar mest	31
4.3 Kunskapsintensiva näringar utvecklas bäst	33
4.4 Stora inomregionala skillnader	35
5. Arbetskraftens sammansättning och utbildning	37
5.1 Utbildningsbakgrund och sysselsättning	38
5.2 Kvinnor och män i olika branscher	41
5.3 Allt färre med utländsk bakgrund förvärvsarbetar	42
5.4 Allt fler högutbildade	45
5.4.1 Arbetskraftens utbildningsnivå	45
5.4.2 Arbetskraftens utbildningsinriktning	47
6. Bredd och djup i regionens utbildningssystem	56
6.1 Regionens universitet och högskolor.....	57
6.1.1 Utbildningens forskningsanknytning	58
6.1.2 Högskolornas utbildningsmässiga profil	60
6.1.3 Högskolornas forskningsmässiga profil	61
6.2 Regionen beroende av inflyttande akademiker	62
6.3 Högutbildade flyttar oftare efter examen	63

6.4 Arbete efter utbildningsnivå	65
6.4.1 Samband mellan utbildnings- och inkomstnivå	65
6.5 Rätt utbildning allt viktigare	66
6.5.1 Skillnader och likheter i utbildningsnivå	67
6.5.2 Skillnader och likheter mellan olika utbildningsinriktningar	68
6.6 Skillnader i utbildning utifrån kön, födelseland och ålder	70

DEL II – PROGNOSEN AV REGIONENS FRAMTIDA TILLVÄXT

7. Framtiden i Stockholm-Mälardalenregionen	71
7.1 Från 2,9 till 3,7 miljoner invånare på 25 år	71
7.2 Fler äldre att försörja	76
7.3 Snabbare tillväxt än i riket som helhet	78
8. Regionförstoring för tillväxt	82
8.1 Allt större lokala arbetsmarknader	84
8.2 Ökad sysselsättning och högre löner.....	86
9. Bristen på bostäder – ett hot mot tillväxten	90
9.1 Befolkningsutvecklingen utgångspunkt för byggbehovet.....	90
9.2 Priser och produktionskostnader av avgörande betydelse	92

Underlag till denna rapport redovisas i tre bilagor som finns tillgängliga på www.stockholm-malarregionen.se

Bilaga 1: Koncentrationskvoter - ett mått på hur koncentrerade specifika utbildningsinriktningar är i olika branscher.

Bilaga 2: Befolkningsprognos för Stockholm-Mälardalenregionen fram till år 2030

Bilaga 3: Tabeller

1. Stockholm-Mälarenregionens utvecklingsförutsättningar

I denna rapport redovisas resultatet av det arbete som länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Uppsala, Västmanlands och Örebro län gemensamt bedrivit för att analysera regionens långsiktiga utvecklingsförutsättningar. Det övergripande syftet med projektet, som har givits karaktären av en regional långtidsutredning, har varit att ta fram ett kunskapsunderlag för i första hand regeringen och övriga aktörer inom det statliga området. Det är också en förhoppning att kunskapsunderlaget skall kunna vara till nytta även i en vidare krets. Detta arbete är en del av ett mer omfattande arbete som de fem länsstyrelserna genomför och som har till syfte att ta fram ansatser till en nationell urbanpolitik utifrån ett internationellt konkurrensperspektiv.

I rapportens fokus står i första hand regionens ekonomiska tillväxtförutsättningar inför kommande decennier, vilket innebär att vi i det här sammanhanget inte behandlar alla aspekter av det bredare begreppet "hållbar utveckling". Förutsättningarna för att uppnå goda och jämlika levnadsvillkor och en långsiktigt hållbar livsmiljö i det sociala och ekologiska perspektivet behöver därför analyseras ytterligare innan det fullt ut går att ta ställning till en för regionen önskvärd utveckling. Det hindrar emellertid inte att våra analysresultat kan användas som viktiga pusselbitar för slutsatser inom andra områden än det ekonomiska.

I långtidsutredningarnas analyser utgår man traditionellt från antaganden om den nationella utvecklingen av till exempel investeringar, sysselsättning och produktivitet och sambandet mellan dessa variabler. I den mån regionala bedömningar görs så tenderar orsakssammanhangen ofta att vara enkelriktade, vilket innebär att resultatet av den nationella analysen "förde-las" på regioner med hjälp av skilda, relativt schematiska, kriterier.

I denna långtidsutredning, för Stockholm-Mälarenregionen, har vi haft större möjligheter att vända på perspektivet och se regionens ekonomiska förutsättningar, och hur väl dessa utnyttjas, som avgörande för den nationella utvecklingen. Den nationella utvecklingen ses därmed mer som summan av den regionala. Detta överensstämmer väl med de teorier som formulerats på senare tid där man betonar främst de stora regionernas betydelse för länders konkurrenskraft. Det sker inom ramen för den så kallade nya ekonomiska geografin, NEG. Vi säger därmed inte att landet enbart "byggs nerifrån och upp", utan snarare att en mer realistisk bild av framtiden måste bygga på både nationella och regionala bedömningar.

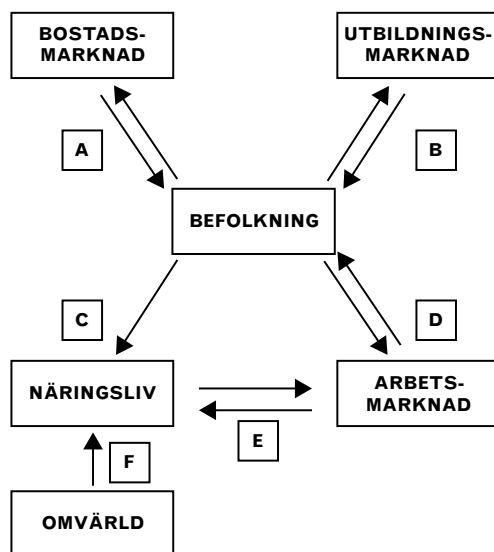
Vår studie rör bara Stockholm-Mälarenregionen och några motsvarande analyser har inte gjorts för andra delar av landet. Någon ömsesidig avstäm-

ning mellan det nationella och regionala perspektivet har inte varit möjlig. Vi vet helt enkelt inte hur den nationella summan av liknande analyser skulle ha kunnat se ut. Däremot har vi möjligheter att visa vad skilda framtider för regionen kan kräva av sysselsättning, utbildning, bostäder och infrastruktur, och hur dessa faktorer hänger samman vid skilda antaganden om Sveriges och regionens ekonomiska utveckling. Eftersom Stockholm-Mälarsregionen är en stor del av Sverige kan vi dock, för vissa av dessa sektorer, också dra slutsatser om den nationella utvecklingen.

1.1 Utredningens utgångspunkter

Den ekonomiska utvecklingen i regionen är beroende av ett komplext samspel mellan ett stort antal faktorer. Möjligheterna att överblicka utvecklingens olika drivkrafter är därmed begränsade. Centralt för de analyser vi har gjort har varit att utvecklingsförutsättningarna på lång sikt framför allt är beroende av de människor som arbetar och bor i regionen. Regionens sammanlagda ekonomiska tillväxt kan med andra ord ses som resultat av hur många som bor och verkar i regionen, var man bor och arbetar och vilken kompetens man har. Givetvis är också det näringsliv som redan finns i regionen av betydelse för den framtida utvecklingen. Vi förhåller oss dock skeptiska till möjligheterna att grunda framtidsbedömningen på utsagor eller antaganden om till exempel enskilda branschers långsiktiga utveckling.

Figur 1.1 Modell för arbetets uppläggning

I figur 1.1 illustreras några av de mest centrala delområdena, med oftast ömsesidiga samband (pilarna A-F), som står i utredningens fokus. Så ger

till exempel befolkningens storlek, inkomst och boendepreferenser en stor del av förutsättningarna för efterfrågeutvecklingen på bostadsmarknaden. Samtidigt gäller det omvända, det vill säga utbudet av bostäder påverkar även befolkningsutvecklingen (A i figuren).

Utbudet av utbildningar är en annan faktor som har betydelse för befolkningsutvecklingen, genom att det i första hand är en viktig förklaring till ungdomars beslut om att flytta eller inte flytta. Omvänt är den regionala befolkningsutvecklingen i hög grad styrande för vilket utbildningsutbud som efterfrågas (B). Pilen C markerar att den övervägande delen av näringslivets omfattning och inriktning bestäms av den lokala/regionala efterfrågans storlek och karaktär. Vidare är arbetskraftens storlek och sammansättning (kompetens) en grundläggande förutsättning för arbetsmarknadens sätt att fungera (D) och också styrande för näringslivets lokaliseringssval. Samtidigt gäller det omvända, det vill säga att näringslivets struktur styr efterfrågan på arbetskraft (E). Det sker också en ömsesidig anpassning av utbud av och efterfrågan på arbetskraft, till exempel genom att många i sina val av utbildningar påverkas av arbetsmarknadens efterfrågan. Näringslivet påverkas, förutom av lokal efterfrågan och tillgången på lokala resurser (där den viktigaste faktorn är arbetskraft) också av avsättnings- och resursmarknader i omvärlden (F). Regionens tillväxtförutsättningar bestäms således av utvecklingen inom och samspelet mellan samtliga dessa delområden.

1.1.1 Det statistiska underlaget

För huvuddelen av de analyser vi gjort har ett mycket omfattande, och i många avseenden unikt, statistiskt underlag tagits fram. Det är dock endast i begränsad omfattning som detta kan redovisas i anslutning till denna rapport.² Huvuddelen av underlagsmaterialet i form av tabellbilagor redovisas även på projektets hemsida, www.stockholm-malarregionen.se.

1.1.2 Geografiska indelningar

Analyserna följer som regel SCB:s senaste officiella indelning av Stockholm-Mälardalen i lokala arbetsmarknader från 1998 (figur 1.2). Det innebär att utredningen i detta sammanhang inte omfattar Ljusnarsbergs kommun (som ingår i Ludvikas lokala arbetsmarknad) och Älvkarleby kommun (som ingår i Gävles lokala arbetsmarknad). I de uppgifter vi redovisar för Karlskogas lokala arbetsmarknad omfattas inte Storfors kommun i Värmlands län.

² Se bilaga 3. www.stockholm-malarregionen.se

Figur 1.2 Lokala arbetsmarknader i Stockholm-Mälarenregionen

(Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen/SCB, 1998)

I vissa fall har Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad delats i mindre geografier, nämligen Uppsala, norra Stockholm (samtliga kommuner och församlingar norr om Slussen) och södra Stockholm (samtliga kommuner och församlingar söder om Slussen). I andra fall har även sammanslagningar av lokala arbetsmarknader gjorts.

1.1.3 Tillväxtmått

I rapporten används lönesumma genomgående för att mäta tillväxt. Det innebär att förändringen av den totala lönesumman beskriver ekonomisk tillväxt och att lönesumma per sysselsatt används som beräkning för produktivitetsnivån.

Ett alternativt mått, och teoretiskt mer korrekt, hade varit att mäta tillväxt som förändring av det totala förädlingsvärdet och produktivitet som förädlingsvärde per arbetad timma. Vi har dock valt lönesumma framför förädlingsvärde av två skäl. För det första är en nedbrytning av nationens samlade förädlingsvärde (BNP) på regionnivå (BRP) behäftade med många mättekniska problem, vilka ökar i takt med en nedbrytning i allt mindre geografiska områden. Exempelvis är det svårt att veta var förädlingsvärdet uppstår inom företag med flera arbetsplatser spridda i geografin och hur detta i så fall skall fördelas. Lönesumman kan med långt större säkerhet hänföras även till mindre geografiska områden. För det andra ser vi lönen som ett bättre mått på värdet av det arbete som utförs i en specifik region. I en del andra sammanhang används exempelvis BRP per sysselsatt.

I detta sammanhang hade det varit missvisande, eftersom man då skulle få intrycket att värdet av främst mycket kapitalintensiv produktion i sin helhet skapades där denna är lokaliserad. Vi skulle därmed bortse från produktionens kapitalkostnader, som egentligen är resultatet av ett arbete som utförts i andra företag och regioner.

1.2 Rapportens innehåll

Rapporten inleds i kapitel 2 med en kort diskussion om de omvärldsförutsättningar som vi tror Sveriges och Stockholm-Mälarsregionens utveckling kommer att vara starkt beroende av. Vi konstaterar bland annat att vi kommer att möta helt nya utmaningar på den globala arenan under kommande decennier, vilket också kommer att få återverkningar på regional nivå.

I kapitel 3 beskriver vi den utveckling som skedde i regionen i tillväxt- och sysselsättningstermer under 1990-talet. Trots att det i många avseenden var ett turbulent årtionde visar analyserna bland annat att regionens samlade lönesumma i reala termer ökat med 35 procent under perioden. Samtidigt framgår det också att det funnits stora, främst sysselsättningsmässiga, skillnader i utveckling mellan regionens lokala arbetsmarknader.

Utvecklingen inom olika delar av regionens näringsliv skildras i kapitel 4. Här kan vi exempelvis konstatera att den expansion som ägt rum i hög grad har varit koncentrerad till ett begränsat antal kunskapsintensiva branscher lokaliserade till Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Skillnader i näringslivssammansättning och branschstruktur utgör alltså en viktig förklaring till de skillnader i utveckling som finns mellan Stockholm-Mälarsregionens olika arbetsmarknadsregioner. Samtidigt finns en delvis motsatt trend, där också förhållandevis mogna och generellt minskande branscher i vissa fall expanderar i regionens mindre lokala arbetsmarknadsområden. I kapitlet redovisas en analys av regionens kompetensområden, kluster, som visar att de identifierade områdena har ökat mer i sysselsättning och lönesumma än övriga näringslivet.

I kapitel 5 analyseras förhållandevis detaljerat hur sambandet mellan arbetskraftens kompetensprofil och olika branschers efterfrågan på arbetskraft ser ut. Vi konstaterar bland annat att utvecklingen inom olika näringar i hög grad är beroende av vilken kompetensprofil arbetskraften har. Samtidigt är olika branscher också i olika grad beroende av ett antal olika typer av kompetenser, där bredden i kompetensefterfrågan också varierar mellan olika näringar. De slutsatserna utgör en viktig utgångspunkt för den analys vi gör av arbetskraftens sammansättning. Vi konstaterar att de stora, och mycket anmärkningsvärda, sysselsättningsmässiga skillnaderna som finns mellan dem som är födda i Sverige och dem som är födda utomlands förstärktes kraftigt under 1990-talet. När det gäller arbetskraftens utbildningsbakgrund konstaterar vi att det skett en snabb ökning av andelen med

högre utbildning i regionen. Men utbildningsnivån har ökat snabbast inom de delar av regionen där den redan var högst. Utbildningsglappet ökar således. Det finns också stora skillnader mellan regionens lokala arbetsmarknader när det gäller arbetskraftens utbildningsinriktning. Till stor del speglar dessa de skillnader som finns i näringslivsstrukturen.

Mot denna bakgrund är en central fråga hur regionens kompetensförsörjningssystem är utformat och hur detta har förändrats. Detta gäller inte minst universitets- och högskoleområdet. I kapitel 6 beskrivs hur kompetensprofilen ser ut och hur den har förändrats för regionens universitet och högskolor. Vi analyserar också de skillnader som finns när det gäller vilken roll olika högskolor spelar för att försörja regionens arbetsmarknader med utbildad arbetskraft. I detta kapitel diskuterar vi också förutsättningarna för att öka sysselsättningsgraden, vilket skulle kunna innebära en starkare ekonomisk tillväxt än den vi räknat med. Här konstaterar vi att det skett en kraftig ökning av utbildningsnivån bland ej sysselsatta och att orsakerna till att förvärvsfrekvensen inte är högre bara delvis kan förklaras av bristande utbildningsbakgrund.

I kapitel 7 gör vi en bedömning av regionens utveckling fram till år 2020 respektive 2030. Vi visar bland annat att regionen, till skillnad från många andra delar av landet, kan räkna med en förhållandevis kraftig befolknings-tillväxt under kommande decennier. Vi räknar också med, givet vissa förutsättningar, en förhållandevis snabb ekonomisk tillväxt i regionen under kommande år. Mycket talar dessutom för att de koncentrationstendenser vi hittills har kunnat konstatera ytterligare kommer att förstärkas. En viktig förutsättning för denna relativt optimistiska bedömning är dock bland annat att integrationen av personer med utländsk bakgrund ökar väsentligt.

I kapitel 8 analyseras konsekvenserna av en fortsatt integration av regionens lokala arbetsmarknader, vilket kan förväntas medföra två typer av effekter. För det första kan matchningen mellan utbud och efterfrågan förväntas fungera bättre på arbetsmarknaden, vilket innebär att förutsättningarna ökar för en starkare sysselsättningstillväxt. För det andra ökar förutsättningarna för arbetskraftens, och därmed företagens, specialisering, vilket i sin tur leder till bättre möjligheter för en snabbare produktivitet-utveckling. En viktig slutsats är att det framför allt är om integrationen ökar mellan Stockholm-Mälardalens regionens större lokala arbetsmarknader som vi kan förvänta oss mer omfattande effekter på sysselsättning och tillväxt för regionen som helhet. För enskilda, mindre, arbetsmarknadsregioner kan dock effekterna bli betydande, även om integrationen inom regionen som helhet blir mer begränsad.

Vi diskuterar förutsättningarna på regionens bostadsmarknad i kapitel 9, och om de svarar mot de ökande behov vi förutser som en följd av kommande decenniers befolkningstillväxt. Analyserna pekar mot att bostads-

produktionen, med dagens marknadsförutsättningar, kommer att få svårt att svara mot behoven. En fortsatt utveckling i enlighet med denna trend kommer att i en rad avseenden ge negativa återverkningar på regionens tillväxtförutsättningar.

2. Förändrad omvärld – förändrad hemvärld

Stockholm-Mälarenregionen har en särskild roll för Sveriges ekonomi, och denna roll påverkas av nya och förändrade omvärldsförutsättningar. I kapitlet diskuterar vi, som inledning till den fortsatta analysen, regionens särskilda roll för Sveriges ekonomi och hur denna roll påverkas av nya och förändrade omvärldsförutsättningar.

Centrala utgångspunkter är ekonomins globalisering och framväxten av nya och snabbväxande ekonomier i Kina, Indien och de nya EU-länderna i östra Europa. Det innebär en dramatisk vidgning av världsekonomin, som kan leda till att den typ av ekonomier som i nuläget ryms i begreppet OECD-länder mångdubblas inom några decennier. Det påverkar inte bara förutsättningarna för enskilda länder, utan på ett avgörande sätt också arbetsdelningen mellan de regioner som redan finns inom OECD. Det ställer såväl Sveriges som andra länders ekonomier inför nya utmaningar.

För högkostnadsländer som Sverige gäller det att i högre grad koncentrera sig på nya produkter och verksamheter, det vill säga det som ännu inte är kopierbart och där priset därmed inte spelar en avgörande roll. Denna typ av utveckling, i högre grad baserad på kunskap och innovationer, äger till stor del rum i stora och väl differentierade regioner. I ett nationellt perspektiv spelar Stockholm-Mälarenregionen i det avseendet en särskild roll. Regionen har visat sin styrka i förmågan att skapa nya produktionsområden, ofta genom att kombinera tidigare inte kombinerad kunskap. För Sverige är det dock ett stort problem att få andra regioner kan uppvisa motsvarande styrka. Det innebär att regionens relativa betydelse för landets ekonomi tenderar att öka.

Det "särskilda" i Stockholm-Mälarenregionens roll är inte något nytt. Den funktionella Stockholmsregionen har, allt sedan industrialismens början på 1870-talet, haft en relativt ökande betydelse för Sverige. Innehållet i den funktion som regionen har för Sveriges ekonomi har dock skiftat över tiden. Idag tycks storstadsregioner inta en särskild roll för den typ av innovativt näringsliv, som de så kallade högkostnadsländerna inom OECD är tvungna att stärka som respons på den globala konkurrensen. Fortfarande är det dock i första hand i samspel med övriga delar av landet som detta sker.

2.1 Den globala utmaningen

Den framväxande globala ekonomin medför stora utmaningar för alla typer av ekonomier. Ett centralt inslag är att redan etablerad och standardiserad produktion allt lättare och snabbare söker sig till mycket stora, kompetenta och fortfarande fattiga länder där produktionskostnaderna är lägre. Dessa låglöneländer, som ekonomiskt sett är på väg upp, drar omedelbar nytta av denna arbetsdelning i form av ökande inkomster och förbättrad levnadsstandard. De nuvarande välfärdslanderna drar fördelar av låga

priser, men måste samtidigt alltmer koncentrera sig på de produktionsområden där man har unika fördelar, alltså främst ny och kunskapsintensiv produktion. Vår tes är att denna globala arbetsdelning på ett avgörande sätt kommer att påverka den arbetsdelning mellan regioner som redan finns inom OECD-länderna.

Här kan dock noteras att allt flera av dessa lågkostnadsländer samtidigt utvecklar sig kompetensmässigt mycket snabbt, varför strategin om att falla tillbaka på högkvalificerad verksamhet med högt kunskapsunderlag rymmer risker och frågetecken.

Ekonomins ökande internationalisering har pågått under lång tid. Vad som nu gör det nödvändigt att tala om "globalisering" som en kvalitativt sett annorlunda process är dels att information och investeringar nu flyter lättare än förr mellan länder, dels att flera mycket stora länder mer eller mindre samtidigt har antagit utvecklingsmodeller som gör att deras ekonomier växer snabbt och under större öppenhet. Det rör sig främst om de snabbt expanderande ekonomierna i Kina, Indien och de nya EU-länderna i östra Europa.

Resultatet är en dramatisk vidgning av världsekonomin, som kan mångdubbla den typ av ekonomier som i nuläget rymts i begreppet OECD-länder. I denna process, som kan väntas pågå under flera decennier, ändras spelplanen för de redan etablerade OECD-länderna drastiskt. "Det gamla" i ekonomin tenderar att slås ut snabbare än tidigare och framtiden måste i högre grad, och allt snabbare, sökas i "det nya". Vi är nu mitt inne i dessa förändringar.

För högkostnadsländer som Sverige gäller det att koncentrera sig på nya produkter och verksamheter, det vill säga det som ännu inte är kopierbart och där priset inte har en avgörande roll. De senaste årens många nedläggningar på främst mindre orter av relativt standardiserade verksamheter kan ses som handfasta illustrationer på den ena sidan i denna process. Den andra sidan är att stora, väl differentierade, regioner tenderar att växa snabbt, främst i kraft av sin överlägsna förmåga att förnya sin ekonomiska profil. För att nationellt kompensera bortfallet av produktion i senare delar av produktcykeln, ligger det dessutom ett "tvång" på storstadsregionerna att växa snabbt, både ekonomiskt och sysselsättningsmässigt, inom de områden där man har särskilda förutsättningar. Inget av detta är egentligen nya tendenser. Det finns däremot anledning att tro att dessa processer nu är mer djupgående och att graden av regional koncentration därmed kan bli större. Sveriges förmåga att hävda sig i den skärpta internationella konkurrensen beror alltså i hög och ökande grad på hur väl Stockholm-Mälardalen-regionen förmår spela sin roll i landets produktionssystem.

2.2 Förändringar på den globala marknaden

En viktig effekt av den globala utvecklingen är, som redogjorts för ovan, att Sveriges, och därmed regionernas, ”produktportfölj” kontinuerligt måste förnyas. För detta krävs innovativa miljöer, där det lokala spelar en allt mer framträdande roll. Begreppet ”global” brukar nämnas i dessa sammanhang. Det innebär att aktörer agerar med full insikt om den stora världens möjligheter och utmaningar, men i stor utsträckning bygger sin styrka på det som finns lokalt. Innovationer kräver i hög grad närhet och tillit, båda något som lättast skapas lokalt. Parallellerna är tydliga till motsvarande resonemang vad gäller de ekologiska frågorna; utmaningarna är ofta globala medan lösningarna finns i många lokala miljöer.

En kvalificerad förnyelse av produktportföljen kräver bredd i den regionala kunskapsbasen, existensen av en kvalificerad efterfrågan och en väl fungerande lokal arbetsmarknad där skilda vitt slag av specialister kan rekryteras. Det finns klara tecken på att täta och diversifierade regioner har klara försteg som innovativa miljöer, där nya specialiseringar eller kluster kan uppkomma, utvecklas och expandera. Dessa specialiseringar eller kluster kan kompensera den kontinuerligt pågående utslagningen/omlokaliseringen av etablerade verksamheter.

Stockholm-Mälarenregionen har genom sin täthet och diversifiering under mycket lång tid visat sig kunna fungera som en sådan innovativ miljö som kan tjäna som grogrund för det oväntade - alltså innovationer. Här har över tiden skapats nya specialiserade kluster. Regionen har visat sin speciella styrka i förmågan att skapa (eller snabbt importera) nya produktionsområden, ofta genom att kombinera tidigare inte kombinerad kunskap. För Sverige är det ett stort problem att få andra regioner kan uppvisa samma styrka. Regioner av motsvarande eller större storlek och styrka som Stockholm-Mälarenregionen, står i de flesta EU-länder för uppskattningsvis mellan 70 till 80 procent av befolkningen. Täthetsfördelarna omfattar alltså en större andel av ekonomin i flertalet av våra konkurrensländer. Dessa huvudstads- eller storstadsregioner karaktäriseras vanligen av:

- Ledningsfunktioner
- FoU-tyngd
- Kunskapsintensivt näringsliv
- Hög innovationsförmåga
- Kvalificerad tjänstesektor
- Kontaktintensiva verksamheter
- Hög andel verksamheter med produkter tidigt i produktlivscykeln

Om det är denna typ av regioner som i ökande grad krävs för ett innovativt näringsliv har Sverige ett uppenbart strukturellt handikapp i den globaliserade ekonomin. Det innebär också att Stockholmsregionens relativa bety-

delse för landets ekonomi tenderar att öka än mer. Att den funktionella Stockholmsregionen nu växer in i en större Stockholm-Mälarenregion kan ses som en kvittens på denna ökande betydelse och att regionens möjligheter därmed växer.

Huvudstads- eller storstadsregionernas direkta motpol är de regioner som istället präglas av:

- Hög andel varuproduktion
- Hög andel arbetskraftsintensiva verksamheter
- Hög andel "ytkrävande" verksamheter
- Hög andel verksamheter med produkter sent i produktlivscykeln

Kännetecknande för de här regionerna är ökad global konkurrens, främst från låglöneländer, där den sammanlagda produktionskostnaden är betydligt lägre.

2.3 Stockholm-Mälarenregionens betydelse ökar i den nationella ekonomin

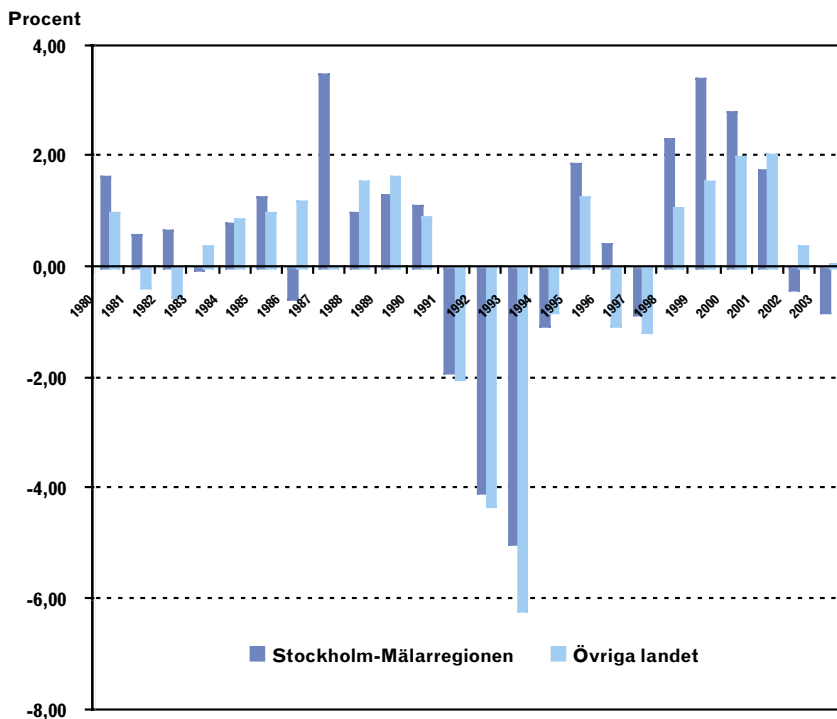
Stockholm-Mälarenregionen svarar idag för nästan 40 procent av Sveriges ekonomi. Andelen ökar dessutom, eftersom tillväxttakten i regionen väsentligt överstiger vad som gäller i landet som helhet. Under det senaste decenniet har tillväxten i genomsnitt varit 50 procent högre i Stockholm-Mälarenregionen än i riket.

Att regionen har allt större betydelse för landets ekonomi visar sig även på andra sätt. Sedan 1980 har befolkningen i genomsnitt vuxit med 0,6 procent per år, samtidigt som övriga landet endast ökat med endast 0,2 procent. Antalet sysselsatta i Stockholm-Mälarenregionen har under samma period ökat med i genomsnitt 0,4 procent, medan antalet sysselsatta i övriga landet i stort sett inte förändrats alls (figur 2.1). Den relativt sett högre tillväxttakten i Stockholm-Mälarenregionen är med andra ord inget unikt för 1990-talet, utan ett långsiktigt och över tid stabilt fenomen.

Jämförelserna ovan skall dock inte tolkas som att utvecklingen i Stockholm-Mälarenregionen och i andra delar av landet sker oberoende av varandra. Tvärtom råder ett i många avseenden ömsesidigt beroende. Stockholm-Mälarenregionens ökande tyngd i Sverige hänger alltså till stor del samman med den speciella roll som regionen spelar i den svenska ekonomin. I takt med att regionsystem förändras ändras också den arbetsdelning som finns mellan regionerna. Som ett resultat av denna utveckling har det som regionen kan erbjuda successivt blivit allt mer betydelsefullt för den nationella ekonomin. Över tid förändras proportionerna mellan ekonomins olika delar och därmed också de olika roller regioner, med skilda karaktäristika, spelar i det nationella ekonomiska systemet.

Figur 2.1 Årlig relativ sysselsättningsförändring i Stockholm-Mälarenregionen och övriga riket år 1980-2003

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (3:2004) Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarenregionen - framtida behov och förväntat byggande

Arbetsdelningen mellan Sveriges regioner påverkas i allt högre grad av det som sker i ett globalt sammanhang. Verksamheter som ligger sent i produktlivscykeln läggs i ökad omfattning i låglöneländer. Detta skapar en snabbare strukturuomvandling än tidigare. Små regioner, som ofta har en tyngdpunkt i standardiserad produktion, svarar för en stor del av den sedan länge etablerade produktionen. Denna typ av regioner riskerar alltså att få allt större problem. Stora och innovativa regioners betydelse för den nationella tillväxten ökar därmed. Det rör sig om en nästan mekanisk effekt av globaliseringens och den tekniska utvecklingens inverkan på produktlivscykeln. Exempelvis ger tillgång till ett för svenska förhållanden mycket brett urval av välutbildade människor inom olika områden Stockholm-Mälarenregionen unika egenskaper i ett nationellt sammanhang. Till detta kan även läggas regionens centrala position i det svenska transportsystemet. I andra regioner bygger utvecklingen på andra unika egenskaper, exempelvis i Gnosjö med det entreprenörskap som präglar den regionen, eller malmfälten med bas i en specifik råvarutillgång. Med dessa utgångspunkter är utvecklingen i Stockholm-Mälarenregionen beroende av att ekonomin inom övriga delar av landet fungerar väl – samtidigt som också motsatsen gäller.

3. Ekonomisk nedgång och återhämtning under 1990-talet

Det gångna decenniet utmärks, trots den dramatiska nedgången vid periodens början, av en snabb tillväxt. Ekonomin i Stockholm-Mälarenregionen växte med totalt 35 procent, vilket motsvarar 2,8 procent i genomsnitt per år. I jämförelse med riket var tillväxttakten i Stockholm-Mälarenregionen omkring 50 procent högre. Den ekonomiska tillväxten beror helt och hållet på att lönesumman per sysselsatt ökat, eftersom antalet sysselsatta minskade med 2 procent under perioden.

Skillnaderna i utveckling har varit stora mellan regionens lokala arbetsmarknader. Kraftigast har expansionen varit inom Stockholm/Uppsalas arbetsmarknadsregion, som vuxit med mer än 40 procent. Inom övriga lokala arbetsmarknader varierar tillväxten mellan -17 och +18 procent. I huvudsak bekräftar detta att det finns ett starkt samband mellan den lokala arbetsmarknadens storlek och dess tillväxt.

Skillnaderna i tillväxt mellan olika delar av regionen förklaras först och främst av skillnader i sysselsättningsutveckling. Förändringarna i lönesumma per sysselsatt, som på lång sikt återspeglar skillnader i produktivitetsutveckling, har varit förhållandevis likartad. Inom Stockholm/Uppsalas arbetsmarknadsregion har visserligen lönesumman per sysselsatt ökat snabbast. Men även de delar av regionen där ekonomin totalt sett har stagnerat kan uppvisa en tillväxt av lönesumman per sysselsatt med cirka 30 procent. En stagnerande totalproduktion har alltså främst slagit igenom i sjunkande förvärvsfrekvenser och arbetslöshet. Vid periodens slut ligger den totala sysselsättningen mellan 10 och 20 procent under nivån 1990 i nästan alla lokala arbetsmarknader utanför Stockholm/Uppsala, som med en sysselsättningsökning om bara 3 procent ändå har den överlägset bästa utvecklingen.

Tillväxten under 1990-talet skedde trots en historiskt sett kraftig nedgång i ekonomin under de inledande åren, då ekonomin minskade med drygt en tiondel i Stockholm-Mälarenregionen som helhet (tabell 3.1). Utvecklingen för regionens lokala arbetsmarknader har dock sett mycket olika ut och totalt sett innebar 1990-talet att den ekonomiska tyngdpunkten fortsatte att koncentreras till Stockholm/Uppsalas arbetsmarknadsregion. År 2001 svarade Stockholm/Uppsala för 81 procent av regionens ekonomi, vilket kan jämföras med år 1990, då motsvarande andel var 77 procent.³

Inom regionens större lokala arbetsmarknader var nedgången under perioden inte lika kraftig som inom de mindre. Utvecklingen inom Stockholm-Mälarenregionen avviker i detta avseende inte från det mönster som gäller i landet som helhet. Generellt finns det ett starkt samband mellan ekonomisk tillväxt och den lokala arbetsmarknadens storlek. Det innebär dock inte att det inte finns undantag.

³ Se även bilaga 3, tabell 1. www.stockholm-malarregionen.se

Tabell 3.1 **Den totala lönesummans reala förändring inom Stockholm-Mälarenregionens lokala arbetsmarknader år 1990-2001 Index: 1990=100, samt genomsnittlig årlig förändring**

LOKAL ARBETSMARKNAD	1990	1993	1996	2001	1990-01
STOCKHOLM/UPPSALA	100	90	102	142	+3,2 %
ÖREBRO	100	88	96	118	+1,5 %
VÄSTERÅS	100	86	98	116	+1,3 %
ESKILSTUNA	100	81	87	105	+0,4 %
NYKÖPING/OXELÖSUND ⁴	100	86	92	108	+0,7 %
KÖPING	100	84	92	103	+0,2 %
KARLSKOGA	100	85	93	109	+0,7 %
KATRINEHOLM	100	86	96	113	+1,1 %
FAGERSTA	100	84	94	107	+0,6 %
HÄLLEFORS	100	74	77	83	-1,4 %
LAXÅ	100	80	88	101	+0,1 %
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	100	89	100	135	+2,8 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Även om Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad dominerar Stockholm-Mälarenregionens ekonomi, så är utvecklingen inom arbetsmarknadsregionen inte ensartad. Så motsvarade till exempel tillväxttakten i Uppsala mindre än hälften av norra Storstockholms tillväxt.

Tabell 3.2 **Real förändring av lönesumma per sysselsatt (16-64 år) per lokal arbetsmarknad år 1990-2001**

Index: 1990=100, samt genomsnittlig årlig förändring

LOKAL ARBETSMARKNAD	1990	1993	1996	2001	1990-01
STOCKHOLM/UPPSALA	100	105	113	138	+3,0 %
ÖREBRO	100	103	112	128	+2,3 %
VÄSTERÅS	100	105	116	132	+2,5 %
ESKILSTUNA	100	104	114	131	+2,5 %
NYKÖPING/OXELÖSUND ⁵	100	104	113	127	+2,2 %
KÖPING	100	104	114	128	+2,9 %
KARLSKOGA	100	103	113	129	+2,3 %
KATRINEHOLM	100	103	113	130	+2,4 %
FAGERSTA	100	105	117	134	+2,7 %
HÄLLEFORS	100	100	112	122	+1,8 %
LAXÅ	100	104	116	129	+2,3 %
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	100	105	114	137	+2,9 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Mot slutet av 1990-talet hade ekonomin inom flertalet arbetsmarknadsregioner återhämtat sig och motsvarade återigen 1990 års nivå. Hällefors utgör dock ett anmärkningsvärt undantag, där återhämtningen har varit vä-

⁴ Uppgifterna för Nyköping/Oxelösund baseras på skattade uppgifter för 1990, eftersom Gnesta och Trosa kommuner tillhörde Nyköpings kommun år 1990, men numer är självständiga kommuner som ingår i Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Skattningen baseras på 1991 års fördelning av antalet sysselsatta mellan de tre kommunerna.

⁵ Lönesumman per sysselsatt kan ha påverkats något av att Gnesta och Trosa kommuner tillhörde Nyköping år 1990. Det bedöms dock påverka beräkningarna endast marginellt.

sentligt svagare än inom övriga arbetsmarknadsregioner. Mellan 1996 och 2001 ökade den totala lönesumman med 35 procent i Stockholm-Mälarsregionen. Det kan jämföras med 31 procents ökning i hela landet. Utvecklingen av hela regionens ekonomi under perioden förklaras till en mindre del av att antalet sysselsatta förändrats. Totalt minskade sysselsättningen i regionen med 2 procent, vilket kan jämföras med 8 procent för hela riket. Men lönesumman per sysselsatt ökade samtidigt kraftigt, i regionen som helhet med 37 procent i reala termer mellan år 1990 och 2001 (tabell 3.2) och med 23 procent mellan 1996 och 2001 (22 procent i hela landet). Den ekonomiska tillväxten för Stockholm-Mälarsregionen under perioden kan med andra ord helt och hållet tillskrivas en ökad produktivitet.

Tabell 3.3 Relativ förändring av antalet förvärvsarbetande (16-64 år) per lokal arbetsmarknad år 1990-2001

Index: 1990=100, samt genomsnittlig årlig förändring

LOKAL ARBETSMARKNAD	1990	1993	1996	2001	1990-01
STOCKHOLM/UPPSALA	100	86	90	103	+0,3 %
ÖREBRO	100	85	85	92	-0,7 %
VÄSTERÅS	100	82	84	88	-1,0 %
ESKILSTUNA	100	78	77	81	-1,6 %
NYKÖPING/OXELÖSUND ⁶	100	83	81	85	-1,3 %
KÖPING	100	81	80	80	-1,7 %
KARLSKOGA	100	82	83	84	-1,3 %
KATRINEHOLM	100	84	85	87	-1,1 %
FAGERSTA	100	80	80	79	-1,7 %
HÄLLEFORS	100	74	68	68	-2,6 %
LAXÅ	100	77	76	78	-1,8 %
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	100	85	88	98	-0,2 %
SVERIGE	100	84	86	92	-0,8 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarsregionen

Den viktigaste förklaringen till de skillnader som finns i ekonomisk tillväxt mellan regionens lokala arbetsmarknader är skillnaderna i sysselsättningsutveckling (tabell 3.3). När det gäller hur lönesumman per sysselsatt har utvecklats är skillnaderna ganska små (tabell 3.2). Att inte de betydande skillnader som finns i utvecklingskraft mellan olika delar av regionen påverkat lönenivåns förändring mer kan tyckas förvånande. Det visar dock att löneutvecklingen på den svenska arbetsmarknaden är förhållandevis enhetlig på kortare och medellång sikt och i huvudsak följer den produktivtetsutveckling som gäller för landet som helhet. Det innebär att en svag utveckling i en region i huvudsak kommer till uttryck i en svagare sysselsättningsutveckling.

⁶ Uppgifterna för Nyköping/Oxelösund baseras på skattade uppgifter för 1990, eftersom Gnesta och Trosa kommuner tillhörde Nyköpings kommun år 1990, men numer är självständiga kommuner som ingår i Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Skattningen baseras på 1991 års fördelning av antalet sysselsatta mellan de tre kommunerna.

Helt opåverkad är dock inte lönenivån ens på kortare sikt. I Hällefors, som är den lokala arbetsmarknad som har haft den svagaste tillväxten i regionen, har också lönesumman per sysselsatt ökat minst under perioden (tabell 3.2). Likaså ökar den genomsnittliga lönesumman mest i Stockholm/Uppsala, där den ekonomiska tillväxten varit starkast.

De förhållandervis små skillnader som finns mellan olika lokala arbetsmarknader i hur den genomsnittliga lönenivån utvecklats skall dock inte tolkas som att inte lönenivåerna skiljer sig åt. Inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad är lönenivån väsentligt högre än inom de övriga lokala arbetsmarknaderna i regionen (tabell 3.4). Den genomsnittliga lönesumman per sysselsatt var drygt 30 procent högre här än i Hällefors, där lönenivån var lägst.

Tabell 3.4 **Lönesumma per sysselsatt per lokal arbetsmarknad år 2001, kronor**

LOKAL ARBETSMARKNAD	2001
STOCKHOLM/UPPSALA	260 000
ÖREBRO	210 000
VÄSTERÅS	225 000
ESKILSTUNA	208 000
NYKÖPING/OXELÖSUND	213 000
KÖPING	208 000
KARLSKOGA	222 000
KATRINEHOLM	201 000
FAGERSTA	216 000
HÄLLEFORS	198 000
LAXÅ	214 000
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	250 000

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

4. Näringslivsstruktur i förvandling

Kunskapsintensiva verksamheter ökar i betydelse i regionen, oavsett om dessa finns inom industrin eller tjänstesektorn. Generellt sett har industrin och de agrara näringarna fortsatt att minska i regionen och tillsammans svarade de för omkring 15 procent av regionens totala lönesumma år 2001. Delar inom industrin med hög kunskapsintensiv verksamhet, som telekom och läkemedel, har dock expanderat kraftigt, tillsammans växte telekom och läkemedel från 2 till 3 procent av regionens totala ekonomi under 1990-talet. Tjänstenäringsarna är med andra ord helt dominerande i regionens ekonomi. Framför allt har tillväxten inom data-, företagstjänste- och banknäringsarna varit mycket kraftig under 1990-talet, de flerdubblade sin andel av regionens ekonomi.

De förändringar som ägt rum är i huvudsak ett resultat av såväl produktivitetss-⁷ som sysselsättningsförändringar. Tillväxten i de mest kunskapsintensiva näringarna skedde just genom en kombination av stark produktivitetss- och sysselsättningsutveckling. Hit hör i synnerhet storstadsdominerade branscher som data, telekom och vissa företagstjänster. Inom till exempel banknäringsarna var den kraftiga tillväxten helt och hållet resultatet av en snabb löneutveckling. Bland de branscher som hade en relativt sett god produktivitetssutveckling, men samtidigt en sysselsättningsmässig tillbakagång, märks flertalet industribranscher. Branscher med en svag löne- och sysselsättningsmässig utveckling domineras framför allt av arbetskraftsintensiva tjänstenäringsarna. I ett antal branscher, som till exempel offentlig förvaltning, utbildning och vissa företagstjänster, har löneutvecklingen varit svag trots en stark sysselsättningsmässig tillväxt.

De kluster eller kompetensområden som identifierats i tillväxtprogrammen, visar en starkare tillväxt än det övriga näringslivet. Motsvarande utveckling gäller lönesumman. I kapitlet framkommer också att det finns skillnader mellan olika kluster. Till de expansiva klustren hör i synnerhet IT/telekom, bioteknik och upplevelsenäringsen.

Skillnader i branschstruktur är en viktig förklaring till de skillnader i utveckling som finns mellan Stockholm-Mälardalensregionens olika lokala arbetsmarknader. Samtidigt visar analysen att tillbakagående näringar inte nödvändigtvis behöver minska i alla lokala arbetsmarknader. I flera arbetsmarknadsregioner utanför storstadsområdet kan en expansion ske till följd av den omstrukturering som pågår inom regionen. Det innebär exempelvis att vissa verksamheter, vanligen inom så kallade mogna branscher, flyttar ut från centrum för att kunna sänka sina kostnader.

4.1 Näringslivets specialisering ökar⁸

Redan under slutet av 1800-talet fann ekonomen Alfred Marshall att ekonomisk aktivitet koncentrerades geografiskt och att det fanns ett enkelt, övergripande skäl till detta; specialiseringen innebar ökad konkurrenskraft för de verksamheter som var lokaliserade till en sådan plats eller region. Under det sena 1990-talet har bland annat ekonomer som Michael Porter, med sin klusterteori, vidareutvecklat Marshalls teser.

⁷ Lönesumma per sysselsatt.

⁸ För fördjupade studier se Fördel Stockholm-Mälardalensregionens rapport (4:2004) Specialisering och tillväxt i Stockholm-Mälardalensregionen - Vad betyder regionens kluster?

Sådan specialisering sker också i Stockholm-Mälardalenregionen och denna specialisering lönar sig, inte bara för företagen utan också för individerna. De regionala klustren kan således sägas vara viktiga för tillväxten i Stockholm-Mälardalenregionen. Något hårddraget kan man identifiera åtta sådana kluster eller kompetensområden:

- Upplevelsenäring
- Bioteknik/läkemedel
- IT/telekom
- Finans
- Verkstad
- Fordon
- Logistik
- Företagstjänster

Som mått på hur klustren bidrar till den regionala tillväxten används arbetsinkomst. Förändringen av den totala arbetsinkomsten ses här således som ett mått på ekonomisk tillväxt och arbetsinkomst per sysselsatt används som en approximation för produktivitetsnivån.⁹

Under de senaste tio åren har klusterbegreppet också kommit att bli allt mer vanligt förekommande i regionalt utvecklingsarbete. De i föregående punkter nämnda klustren, eller om man så vill kompetensområdena, har också lyfts fram i olika sammanhang inom det regionala utvecklingsarbetet, bland annat i tillväxtprogrammen (se tabell 4.1).

⁹ Skillnaden mellan arbetsinkomst och lönesumma är att begreppet arbetsinkomst är kopplat till individen medan lönesumman, som är kontant bruttolön, är kopplad till arbetsgivaren.

Tabell 4.1 **Prioriterade klusterinitiativ i Stockholm-Mälrarregionens regionala tillväxtprogram**

	STOCK- HOMS LÄN	UPPSALA LÄN	SÖDERMAN- LANDS LÄN	ÖREBRO LÄN	VÄST- MAN- LANDS LÄN
IT/TELEKOM	Tele- och IT-klustret	IT			
BIOTEKNIK/ LIFE SCIENCE	Life Science med fokus på bioteknik	Bioteknik	Bioteknik Hälsa/ omsorg		
LOGISTIK			Logistik	Logistik, transporter och trafik- säkerhet	
ENERGI OCH MILJÖTEKNIK	Miljöteknik	Energi- teknik		Miljöteknik	Elkraft
AVANCERAD VERKSTAD		Material- vetenskap Bioteknik/ verkstads- industri	Elektro- mekanik Robotik	Avancerad tillverknings- industri (robotik, stål- och metall- bearbetnings klustret)	Robotik Metall
FORDON			Fordon		Fordon
UPP- LEVELSE- NÄRING	Design- och upp- levelsenäring		Informa- tionsdesign Food experience	Måltid och upplevelse	
FINANS	Bank- och finans- klustret				
SÄKERHET			Säkerhet		
ÖVRIGT (kluster som nämns i RTP utöver prioriterade klusterinitiativ)		Functional food, inomhusmiljö, bygg- och material sektorn, logistik, upplevelsenäringen		Material- bearbetning, Musik och design.	Trävaror hem/ fastighet, försvar, handel/ logistik samt grafisk industri, hälso- och frisk vård, miljöteknik-företag

Källa: Regionala tillväxtprogram för Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro och Västmanlands län.

Analysen visar, vilket nämndes inledningsvis, att det förekommer en specialisering i regionen. Stockholm-Mälarenregionens kluster har generellt sett haft en större tillväxt än det övriga näringslivet. Antalet sysselsatta i regionens kluster ökade med 16 procent under perioden 1990-2001. Under samma tidsperiod minskade sysselsättningen med 12 procent inom övriga delar av näringslivet. Medelinkomsten i regionens kluster ökade med 46 procent under perioden 1990-2001. Motsvarande siffra för övriga näringslivet och offentlig sektor var 31 procent (se tabell 4.2).

Tabell 4.2 Stockholm-Mälarenregionens kluster, offentlig sektor och övriga näringslivet - förändring av antal sysselsatta, arbetsinkomst och medelinkomst år 1990-2001, procent

	1990-2001		
	SYSSEL-SATTA (%)	ARBETS-INKOMST (%)	MEDEL-INKOMST (%)
MÄLARREGIONENS KLUSTER	16	70	46
OFFENTLIG SEKTOR	-6	23	31
ÖVRIGA NÄRINGSLIVET	-12	15	31
HELA REGIONEN	-2	35	37

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (4:2004) Specialisering och tillväxt i Stockholm-Mälarenregionen - Vad betyder regionens kluster?

Den totala sysselsättningen i dessa kluster var 2001 drygt 35 procent i Stockholm-Mälarenregionen, vilket motsvarar knappt 495 000 personer. Detta motsvarar ungefär lika stor grupp som övriga näringslivet (tabell 4.3).

Tabell 4.3 Stockholm-Mälarenregionens kluster, offentlig sektor och övriga näringslivet, antal sysselsatta år 2001

KLUSTER	ANTAL SYSSELSATTA	ANDEL AV TOTAL SYSSELSÄTTNING
BIOTEKNIK	12 508	0,9 %
FINANS	34 771	2,5 %
FÖRETAGSTJÄNSTER	96 583	6,8 %
IT/TELEKOM	77 651	5,5 %
FORDON	17 900	1,3 %
UPPLEVELSENÄRING	143 974	10,2 %
VERKSTADSINDUSTRI	41 966	3,0 %
LOGISTIK	69 618	4,9 %
OFFENTLIG SEKTOR	421 389	29,8 %
ÖVRIGA NÄRINGSLIVET	496 339	35,1 %
HELA REGIONEN	1 412 699	100 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (4:2004) Specialisering och tillväxt i Stockholm-Mälarenregionen - Vad betyder regionens kluster?

Det går att urskilja tre olika utvecklingstrender om man jämför tillväxten i termer av sysselsättning under det senaste decenniet. De tre grupperna är: expansiva kluster, stagnerande kluster och tillbakagående kluster. Fyra kluster kan vi betrakta som expansiva, nämligen: IT/telekom, bioteknik, företagstjänster och upplevelsenäring. I synnerhet IT/telekom och bioteknik har en mycket positiv sysselsättningsutveckling under perioden 1990-2001. Det i särklass största klustret, mätt i antal sysselsatta, är dock upplevelsenäring. Två kluster utmärks av stagnation: finans och logistik. Dessa kluster står stilla sysselsättningsmässigt. Två kluster kännetecknas av tillbakagång: verkstadsindustri och fordon.

Tabell 4.4 Stockholm-Mälarenregionens kluster, offentlig sektor och övrigt näringsliv – förändring av antal sysselsatta, arbetsinkomst och medelinkomst år 1990-2001, procent

		1990-2001	
	SYSSEL- SATT (%)	ARBETS- INKOMST (%)	MEDEL- INKOMST (%)
KLUSTER			
BIOTEKNIK	68	127	35
FINANS	-1	93	96
FÖRETAGSTJÄNSTER	24	78	43
IT/TELEKOM	113	234	57
FORDON	-19	14	41
UPPLEVELSENÄRING	18	52	29
VERKSTADSINDUSTRI	-24	5	38
LOGISTIK	0	25	25
OFFENTLIG SEKTOR	-6	23	31
ÖVRIGA NÄRINGSLEVET	-12	15	31
HELA REGIONEN	-2	35	37

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (4:2004) Specialisering och tillväxt i Stockholm-Mälarenregionen - Vad betyder regionens kluster?

Andelen kvinnor av samtliga sysselsatta varierar kraftigt mellan Stockholm-Mälarenregionens kluster. Störst andel kvinnor av samtliga sysselsatta finns inom bioteknik (56 procent) och finans (55 procent). Också inom upplevelseindustrin är fler än hälften av de sysselsatta kvinnor (51 procent). Inom de traditionellt mansdominerade näringarna fordonsindustri och verkstadsindustri är bara en femtedel av samtliga sysselsatta kvinnor. Utvecklingstrenden inom fordon och verkstad var under perioden 1990-2001 dessutom att andelen kvinnor minskade.

Medelinkomsterna är generellt sett högre för postgymnasialt utbildade, men de varierar kraftigt mellan olika kluster. Lägst betalt för en postgymnasial utbildning (när det gäller medelinkomst) får sysselsatta inom upplevelsenäringen. Mest betalt får individer i finansklustret. Differensen mellan medelinkomsten på årsbasis för en postgymnasialt utbildad inom finansklustret och upplevelsenäringen är 394 000 kronor per år.

Det förekommer stora inomregionala skillnader när det gäller medelinkomsten hos sysselsatta i olika kluster. Medelinkomsten i Stockholms kluster var år 2001 cirka 300 000 kronor per år. Medelinkomsten för klustren i övriga delar av Mälardalen ligger mellan 220 000 och 240 000 kronor per år.

Det förekommer också stora inomregionala skillnader i klustrens tillväxt. I Stockholm ökade antalet sysselsatta inom klustren med 26 procent under perioden 1990-2001. Motsvarande siffra för Örebro och Uppsala var 11 respektive 5 procent.

Sammanfattningsvis bör det påpekas att det är svårt att nagla fast mer precist vilka faktorer som "skapar" utvecklingskraften i de regionala klustren, därför att drivkrafterna varierar. Det analysen visar är att det förefaller som om det pågår en regional specialisering och att denna specialisering lönar sig, inte bara för företagen utan också för individerna, det vill säga arbetskraften.

De regionala klustren verkar således bidra till tillväxten i Stockholm-Mälardalen. Men att utifrån detta hävda att alla lokala klusterinitiativ som lyfts fram i respektive län är konkurrenskraftiga och betydelsefulla för tillväxten är en för långt dragen slutsats.

4.2 Data- och företagstjänster ökar mest

Den övergripande utvecklingen inom Stockholm-Mälardalens näringsliv har under det senaste decenniet fortsatt följa ett traditionellt mönster, där de agrara näringarnas och industrins andel av regionens ekonomi successivt minskar. Istället växer framför allt de privata tjänstenäringsarna. Jord- och skogsbruket svarar idag för omkring en halv procent av regionens totala lönesumma och motsvarande andel för tillverkningsindustrin är knappt 15 procent. Tjänstenäringsarna utgör således den helt dominerande och en ökande andel av Stockholm-Mälardalens ekonomi.¹⁰

I motsats till flertalet industribranscher har, som nämnts tidigare, en mycket kraftigt expansion ägt rum inom läkemedels- och telekomindustrin. Inom dessa branscher ökade den totala lönesumman med omkring det dubbla och sammanlagt ökade de sin andel av regionens ekonomi från 2 till drygt 3 procent.¹¹

Svagast har utvecklingen i relativa tal varit inom jord- och stenvaruindustrin samt inom textil- och beklädnadsindustrin, där lönesumman i båda fallen minskade med en fjärdedel under perioden. De här branschernas betydelse för regionens totala ekonomi är dock förhållandevis liten. Tillsammans svarade de för mindre än en halv procent av den totala lönesumman. De industrinäringar som har stått för den i absoluta tal största minskningen är istället byggnadsindustrin, förlag och grafisk industri.

¹⁰ Se även bilaga 3, tabell 3. www.stockholm-malarregionen.se

¹¹ Se även bilaga 3, tabell 3 och 4. www.stockholm-malarregionen.se

Bland tjänstenäringarna har framför allt data- och företagstjänster av olika slag expanderat mycket kraftigt. Företagstjänster är en gruppering av olika uppdragstjänster inom bland annat juridik, redovisning/revision, bygg- och teknikkonsultation, organisationskonsultation, reklam med mera samt olika typer av servicetjänster som till exempel lokalvård och uthyrningsverksamhet. Databranschen växte med över 300 procent under 1990-talet. Inom företagstjänstenäringarna ökade den sammanlagda lönesumman med omkring 100 procent. Dessa två branscher svarar idag för 6 respektive 11 procent av regionens ekonomi och har därmed större ekonomisk betydelse för regionen än tillverkningsindustrin i sin helhet. Banker och kreditinstitut hör också till den grupp av näringar vars relativa betydelse ökat påtagligt under 1990-talet. För samtliga övriga privata tjänstenäringar har andelen minskat eller varit oförändrad. Parti- och agenturhandel är den bransch som minskat sin andel av regionens totala lönesumma mest. I relativa tal har branschen för uthyrningsfirmor av olika slag haft svagast utveckling. Det är dessutom den enda privata tjänstebansh där det till och med skett en viss minskning av lönesumman i absoluta tal under perioden.

Inom offentlig sektor har det skett relativt stora förändringar, vissa till följd av reformer. Inom till exempel äldre- och handikappomsorg har andelen av den totala lönesumman ökat från 1,9 till 2,7 procent. Expansionen kan till stor del förklaras av den så kallade ädelreformen, då delar av hälso- och sjukvården kommunaliserades och många av dem som tidigare redovisats som sysselsatta inom "hälso- och sjukvård" istället kom att hänföras till "äldre- och handikappomsorg". Förutom de kraftiga minskningar som mot denna bakgrund ägt rum inom hälso- och sjukvården har betydande minskningar även skett inom barnomsorgen, där den totala lönesumman reellt minskade med 27 procent. Hälso- och sjukvården respektive barnomsorgen svarade år 2001 för 6,7 respektive 1,9 procent av regionens totala lönesumma, vilket kan jämföras med motsvarande uppgifter för år 1990 som var 8,0 respektive 3,4 procent.

Av de totalt cirka 50 olika branscher som vi valt att analysera näringslivet utifrån har omkring 20 vuxit i en snabbare takt än de 35 procent som den sammanlagda lönesumman i regionen ökat. Gemensamt för dessa är att de i hög grad är kunskapsintensiva, har ett högt förädlingsvärde och att de i hög grad vänder sig till företagsmarknaden. Hit hör framför allt:¹²

- Datakonsulter & servicebyråer	+339 %
- Läkemedel	+127 %
- Övriga företagstjänster	+101 %
- Banker och kreditinstitut	+93 %
- Äldre- och handikappomsorg	+89 %

¹² Se även bilaga 3, tabell 5. www.stockholm-malarregionen.se

De största relativa minskningarna har skett inom:

- Barnomsorg	-27 %
- Jord- och stenvaruindustri	-26 %
- Textil- och beklädnadsindustri	-24 %
- Övrig vård och omsorg	-22 %
- Gruvor och mineralutvinning	-21 %

4.3 Kunskapsintensiva näringar utvecklas bäst

Den tillväxt som skett inom olika branscher är i varierande grad ett resultat av att såväl lönesumman per sysselsatt som att det totala antalet sysselsatta förändrats. I figur 4.1 sammanfattas branschernas utveckling under 1990-talet sett ur dessa två aspekter. Som synes kan en hög produktivitetsutveckling innebära att tillväxten i en bransch kan förenas med såväl en expanderande sysselsättning (övre högra hörnet i figuren) som en minskande sysselsättning (nedre högra hörnet i figuren). Exempelvis förklaras den mycket kraftiga tillväxten inom databranschen av att lönesumman per sysselsatt ökade med nästan 50 procent samtidigt som antalet sysselsatta ökade med i det närmaste 200 procent. Den kraftiga tillväxten inom bank- och kredit förklaras däremot helt och hållet av att lönesumman per sysselsatt växte med nära nog det dubbla. I andra branscher har en utveckling med omvända förtecken ägt rum, där vissa vuxit i sysselsättning, men där detta skedde parallellt med en svag löneutveckling (övre vänstra hörnet i figuren). Hit hör exempelvis utbildningssektorn, där lönesumman per sysselsatt inte ökade med mer än 14 procent. Andra branscher har också haft en svag sysselsättningsutveckling (nedre vänstra hörnet i figuren).

Av figuren framgår att de branscher som karaktäriserades av en stark sysselsättningstillväxt under 1990-talet (högre än 5 procent), svarade för drygt 40 procent av regionens totala lönesumma, samtidigt som de branscher där lönesumman per anställd ökat kraftigast motsvarade 31 procent av den totala lönesumman.

Figuren antyder också riktningen på den strukturomvandling som äger rum i regionen, där den mest gynnsamma tillväxten i regionen sker genom att resurser överförs från branscher i nedre vänstra hörnet i riktning mot det övre högra. Till stor del är det en omvandling som sker från i synnerhet arbetskraftsintensiva näringar med låg utbildningsnivå till kunskapsbaserade näringar. I kapitel 5 återkommer vi till hur arbetskraftens kompetenssammansättning skiljer sig åt mellan olika näringar och i vilken mån det kan bidra till att förklara de skillnader som finns i ekonomiskt tillväxthänseende.

Figur 4.1 **Branschernas utveckling i Stockholm-Mälarenregionen år 1990-2001**
avseende produktivitetstillväxt (förändring av lönesumman per sys-
selsatt) och sysselsättningsutveckling (med fet stil anges respektive
branschgrupps andel av regionens totala lönesumma år 2001)

ÖKNING AV LÖNESUMMAN PER SYSSELSATT

		<31 %	31-40 %	>40 %	TOTALT
SYSSELSÄTTNINGSENTVECKLING	>+5 %	Annan service- verksamhet Arbetsförmedling m.m. Arkitekter, bygg- konsulter Bevakning Marknadsförings- tjänster Offentlig förvaltning Rekreation, kultur, sport Utbildning Övriga företags- tjänster 21 %	Forskning & utveckling Läkemedel Äldre- & handikapp- omsorg Övrig kemisk industri 6 %	Advokater, organisations- konsulter m.m. Datakonsulter & dataservicebyråer Försäkringsbolag Telekom 14 %	41 %
	-2 TILL +5 %	Ej specificerad verksamhet Hotell & restaurang Transport och magasinering 8 %	Fastighetsbolag & fastighetsförvaltare Lokalvård Övrig tillverknings- industri 3 %	Banker och andra kredit- institut 4 %	15 %
	<-2 %	Barnomsorg Byggverksamhet Detaljhandel m.m. Gruvor & mineral- utvinning Handel & service av motorfordon samt bensinstationer Intresseorganisationer & religiösa samfund Teknisk provning Trävaruindustri Uthyrningsfirmor Övrig vård och omsorg 17 %	Förlag & grafisk industri Jord- & stenvaruindustri Livsmedelsindustri Maskinindustri Massa- & pappersindustri Metallvaruindustri Stål- & metallverk Energi, vatten- & avfallshantering Jord- & skogsbruk Parti- och agenturhandel 14 %	Hälso- & sjukvård Textil- & beklädnadsindustri Gummi- & plastvaruindustri Övrig elektroteknisk industri Transportmedels- industri Post & tele 13 %	44 %
		TOTALT 46 %	23 %	31 %	100 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Generellt sett har de branscher som har den högsta genomsnittliga lönenivån också haft den bästa utvecklingen och vice versa (jämför tabell 4.5). Det innebär att skillnaderna mellan olika branscher när det gäller genomsnittlig lönenivå har ökat. Exempelvis motsvarade lönenivån inom äldre- och handikappomsorgen 44 procent av den inom branschen för datakonsulter och dataservicebyråer år 1990. År 2001 hade motsvarande andel minskat till knappt 40 procent.

Tabell 4.5 **Branscher med högst respektive lägst lönesumma per sysselsatt i Stockholm-Mälarenregionen år 2001**

BRANSCH	LÖNESUMMA PER SYSSELSATT, KRONOR
HÖGST	
BANKER, KREDITINSTITUT	438 000
DATAKONSULTER OCH	
DATASERVICEBYRÅER	394 000
FÖRSÄKRINGSBOLAG	354 000
INDUSTRI FÖR EL- OCH	
OPTIKPRODUKTER	326 000
KEMISK INDUSTRI	307 000
LÄGST	
JORD- OCH SKOGSBRUK	163 000
BARNOMSORG	163 000
ÄLDRE- OCH HANDIKAPP-OMSORG	157 000
HOTELL OCH RESTAURANG	147 000
ANNAN	
SERVICEVERKSAMHET	129 000

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

4.4 Stora inomregionala skillnader

En viktig orsak till de skillnader i tillväxt som finns mellan olika lokala arbetsmarknader är de olikheter som finns i näringslivets branschstruktur. Inom exempelvis Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad utgör tjänstenäringarna den helt dominerande delen av ekonomin. Tillverkningsindustrin svarade här för endast 12 procent av arbetsmarknadsregionens totala lönesumma. Motsvarande andel inom övriga arbetsmarknadsregioner är väsentligt högre. Inom Laxås och Fagerstas lokala arbetsmarknader svarade tillverkningsindustrin för hela 59 respektive 47 procent. Örebro är den enda lokala arbetsmarknad, förutom Stockholm/Uppsala, där tillverkningsindustrins andel är under 20 procent. Inom övriga arbetsmarknadsregioner är andelen mellan 24 och 40 procent.¹³

¹³ Se även bilaga 3, tabell 4. www.stockholm-malarregionen.se

Inom vissa lokala arbetsmarknader har enskilda branscher dessutom en mycket dominerande ställning. Hit hör exempelvis:

- Stållindustrin i Hällefors (25 %) och Nyköping/Oxelösund (12 %)
- Metallindustrin i Fagersta (25 %)
- Maskinindustrin i Laxå (31 %)
- Transportmedelsindustrin i Köping (19 %)
- Företagsjänster i Stockholm/Uppsala (12 %)

Att den starkaste tillväxten har skett i de större lokala arbetsmarknaderna beror på att de snabbast växande branscherna utgör en så stor del av den totala ekonomin här. Detta kan exemplifieras med att de branscher som visat både stark sysselsättnings- och produktivitetstillväxt (jämför figur 4.1) svarar för 17 procent av den totala lönesumman inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Motsvarande uppgift för de minsta lokala arbetsmarknaderna är bara några procent. I motsats till näringsstrukturen inom framför allt Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad härrör hela 75 procent av Laxås totala lönesumma från branscher med en svag sysselsättningstillväxt i regionen. Motsvarande uppgift för Stockholm/Uppsala är 44 procent. Dessa jämförelser visar att det finns ett samband mellan den lokala arbetsmarknadens storlek och hur stor andel av den totala lönesumman som branscher med såväl en stark sysselsättnings- som produktivitetstillväxt har inom arbetsmarknadsregionen.

Det är dock inte bara skillnader i branschstruktur som förklarar skillnaderna i ekonomisk tillväxt mellan de lokala arbetsmarknaderna. Det finns också betydande skillnader i hur lönesumman har förändrats inom olika branscher under 1990-talet. Skillnaderna är stora i första hand inom industribranscherna, medan de är mindre när det gäller service- och omsorgsnäringarna.¹⁴ Exempelvis växte de redan tidigare relativt betydande branscherna för data- och datakonsultbyråer i Stockholm/Uppsala respektive Örebro med hela 375 respektive 570 procent under 1990-talet, vilket var betydligt mer än inom övriga arbetsmarknadsregioner. Hälso- och sjukvårdssektorn nästan halverades i Hällefors samtidigt som den ökade med nästan 20 procent i Stockholm/Uppsala. Ett annat exempel är metallvaruindustrin i Laxå där den totala lönesumman nära nog femdubblades under 1990-talet samtidigt som den minskade något för regionen som helhet. Utvecklingen för varje enskild bransch är med andra ord mycket varierad inom olika delar av regionen.

Ett annat sätt att illustrera de skillnader som finns mellan olika lokala arbetsmarknader inom en och samma bransch är att jämföra branschens produktivitetsnivå (lönesumma per sysselsatt) mellan olika arbetsmarknadsregioner.¹⁵ I jämförelse med övriga delar av regionen är lönesumman

¹⁴ Se även bilaga 3, tabell 5. www.stockholm-malarregionen.se

¹⁵ Se även bilaga 3, tabell 6. www.stockholm-malarregionen.se

per sysselsatt, med något undantag, högre i samtliga branscher inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Störst är skillnaden inom industri-sektorn, men även inom bank- och kreditnäringen är skillnaderna stora. Inom andra, framför allt offentligt dominerade näringar som till exempel barnomsorg, är å andra sidan skillnaderna mellan olika lokala arbetsmarknader förhållandevis små.

Exemplen visar att det parallellt med den generella strukturiomvandlingen i ekonomin också sker en betydande omstrukturering och omlokalisering av verksamheter inom regionerna. Den finns således även ett regionalt specialiseringsmönster där nedåtgående näringar i regionens centra och tätare områden omlokaliseras till omkringliggande områden. Generellt krympande näringar kan således vara tillväxtområden för vissa regioner.

5. Arbetskraftens sammansättning och utbildning

Tidigare har vi kunnat konstatera att det framför allt är i de kunskapsintensiva branscherna som den snabbaste tillväxten ägt rum. Det är också i dessa näringar som en hög ekonomisk tillväxt har kunnat ske i kombination med ökad sysselsättning. Vilka kunskaper arbetskraften har och hur pass väl dessa stämmer överens med näringslivets nuvarande och framtida behov är därmed en av de mest grundläggande förutsättningarna för näringslivets tillväxt.

I kapitlet 5 ges en mer nyanserad beskrivning av arbetskraftens sammansättning och utbildningsprofil. Den gör det möjligt att på en mer detaljerad nivå studera hur sambandet ser ut mellan utbildningsbakgrund och inom vilka branscher man arbetar. Av analysen framgår att den utbildning man skaffar sig i hög grad är styrande för inom vilka näringar man arbetar. Analysen visar också att olika branscher är beroende av olika typer av kompetenser och att bredden i efterfrågan på kompetens varierar mellan olika näringar. Vilken kompetensprofil respektive arbetsmarknadsregion har och vilka möjligheter som finns att förändra denna anger således till stor del de framtida tillväxtförutsättningarna.

Uppdelningen på arbetsmarknaden mellan kvinnor och män har inte förändrats nämnvärt under 1990-talet. Det traditionella mönstret kvarstår, det vill säga att åtta av tio anställda inom hälsa och omsorg är kvinnor, och inom agrara näringar, byggverksamhet, fordons-, metall- och maskinindustrin, är åtta av tio anställda män.

Det finns stora sysselsättningsmässiga skillnader mellan dem som är födda i Sverige och dem som är födda utomlands. Under 1990-talet ökade antalet personer i arbetsför ålder, oavsett födelseland, men samtidigt ökade sysselsättningen bara för svenskfödda. För födda inom såväl andra EU-länder som länder utanför EU minskade istället antalet sysselsatta drastiskt. Det har skett en snabb ökning av andelen med högre utbildning, samtidigt som andelen med endast förgymnasial utbildning minskat i motsvarande grad. Snabbast har utbildningsnivån ökat inom de delar av regionen där den redan var högst. Det innebär alltså, trots de omfattande satsningar som gjorts för att öka till-

gängligheten till högre utbildning, att existerande skillnader inom regionen tenderar att tillta.

Likaså är skillnaderna stora inom regionen när det gäller arbetskraftens utbildningsinriktning. Så präglas till exempel de mindre arbetsmarknadsregionerna framför allt av industritekniska utbildningar av olika slag, medan Stockholm/Uppsala har många högutbildade med samhälls- eller naturvetenskaplig utbildning. Det innebär också att vi kan se ett tydligt samband mellan arbetskraftens utbildningsbakgrund och näringslivets val av lokaliseringsort.

Trots att Stockholm/Uppsala dominerar regionen inom i stort sett alla utbildningskategorier, så finns det speciella utbildningsinriktningar som i förhållandevis hög grad är koncentrerade till vissa mindre lokala arbetsmarknader. Det betyder att också små arbetsmarknadsregioner, inom vissa kunskapsnicher, kan utveckla en relativt gynnsam position. Men analysen visar också att det inte räcker med en god tillgång på arbetskraft inom enstaka kunskapsnicher. Istället blir fler företag och näringar beroende av en i kunskapstermer mer heterogent sammansatt arbetskraft, vilket på sikt bidrar till att gynna utvecklingen inom främst de större lokala arbetsmarknaderna. Om tillgången till multikompetens blir allt viktigare för allt fler företag och verksamheter - vilket förefaller vara ett rimligt antagande - så kommer detta övertid att accentuera regionstorlekens betydelse.

5.1 Utbildningsbakgrund och sysselsättning

Vilka kunskaper arbetskraften har, och hur pass väl dessa stämmer överens med näringslivets nuvarande och framtida behov, är en av de mest grundläggande förutsättningarna för näringslivets tillväxt. För att avgöra hur denna matchning ser ut räcker det inte med en förenklad analys som bara beskriver arbetskraften som exempelvis hög- och lågutbildad.

I takt med att näringslivets specialisering ökar i en allt mer kunskapsdriven tillväxt, måste vi försöka utveckla mer sofistikerade metoder för att beskriva såväl utbud som efterfrågan på olika kompetenser. Innan vi går in på att belysa hur arbetskraften i regionen är sammansatt i termer av olika typer av kompetenser, hur detta förändras över tid och vilka skillnader som finns mellan olika lokala arbetsmarknader inom regionen, skall vi först diskutera hur sambandet ser ut och hur det starkt är. De frågeställningar vi skall försöka besvara i den följande analysen är bland annat: Spelar den formella utbildningsbakgrunden överhuvudtaget någon roll för vilka näringar man arbetar i? Hur beroende är branscherna av olika kategorier av arbetskraft med specialiserad utbildning? Vilka kompetenser är koncentrerade till vilka branscher?

Generellt sett kan vi konstatera att det finns ett starkt samband mellan vilken typ av utbildningsbakgrund man har och inom vilken typ av näring man arbetar. Detta står i viss mån i kontrast till en inte ovanlig uppfattning, att arbetskraftens kompetensmässiga specialisering framförallt sker i arbetslivet och att utbildningssystemets roll företrädesvis är att svara för en mer generell kompetensutveckling.

Genom att studera i vilken grad olika typer av utbildningar är koncentre-

rade till olika branscher, får vi möjlighet att både analysera inom vilken/vilka branscher som en viss utbildningskategori i första hand återfinns, och vilka utbildningar som är speciellt viktiga för en viss bransch.¹⁶ Totalt har vi delat in arbetskraften i omkring 170 olika kategorier dels efter utbildningsnivå, dels utbildningsinriktning.

I tabell 5.1 redovisas vilka universitets- och högskoleutbildningar (eftergymnasial utbildning) som är särskilt viktiga inom ett urval branscher. I varje bransch har de fem viktigaste utbildningarna rangordnats med stöd av så kallade koncentrationskvoter. Kvoten visar vilka utbildningar som är överrepresenterade bland de sysselsatta i branschen i förhållande till alla sysselsatta som har den utbildningen i regionen. I tabellen framgår också hur stor andel av de sysselsatta i branschen som har motsvarande utbildning år 2001. Andelen anges inom parentes¹⁷.

Med stöd av tabellen får vi en indikation på vilka kompetenser som kan betraktas som strategiska inom ett urval branscher. Låt oss ta ett exempel. Inom maskinindustrin är maskinteknisk utbildning viktig (överrepresenterad), men vi kan också konstatera att denna kompetens i hög grad är viktig inom kemibranschen. På motsvarande sätt kan vi från tabellen utläsa att datateknisk kompetens är en central kompetens inom databranschen, men vi ser också tydligt att kompetensen är viktig inom bank- och kreditinstituten, genom att den är klart överrepresenterad i förhållande till hur stor andel den utgör av samtliga sysselsatta.

Vissa uppgifter i tabellen är kanske inte helt självklara. Inom exempelvis äldre- och handikappomsorgen är, vid sidan om hälso- och sjukvårdskompetens, arbetskraft med utbildningar inom kultur och musik, konst och design eller främmande språk tydligt överrepresenterade. Det mesta talar för att personer med utbildning från något av dessa områden har svårare att hitta ett arbete som motsvarar utbildningen, samtidigt som äldreomsorgens behov av arbetskraft är större än utbudet med en relevant vårdutbildning.

En hög koncentrationskvot ska dock inte tolkas som att flertalet inom just den kategorin arbetar inom just den branschen. Exempelvis är de som har en el- eller teleteknisk utbildning klart överrepresenterade inom branschen för el- och optisk utrustning, men antalet sysselsatta inom branschen utgör trots detta bara en procent av det totala antalet sysselsatta med den utbildningsbakgrunden. Det innebär att personer med el- och teleteknisk utbildning huvudsakligen arbetar inom andra branscher. Inom bank- och kreditinstituten å andra sidan är inte bara företagsekonomi en särskilt efterfrågad kompetens, branschen svarar också för mer än hälften av sysselsättningen för hela den gruppen av arbetskraft.

¹⁶ En mer utförlig beskrivning av hur koncentrationskvoterna har beräknats finns i bilaga 1. www.stockholm-malarregionen.se

¹⁷ Se vidare www.stockholm-mararregionen.se Bilaga 3. I tabell 10 i den bilagan finns en mer fullständig redovisning för fler branscher och i tabell 11 och 12 redovisas motsvarande resultat med inriktning på gymnasial utbildning och kortare eftergymnasial utbildning.

Tabell 5.1 **Utbildningar med höga koncentrationskvoter inom ett urval branscher. Andelen sysselsatta med motsvarande utbildning anges inom parantes för år 2001. Minst tre års universitets- och högskoleutbildning.**

BRANSCH						
Utbildnings- inriktning	Kemi (inkl. läke- medel)	El- & optik- industrin	Maskin- industrin	Bank- & kredit- institut	Data	Äldre- & handikapp- omsorg
Materialteknik	1 (8 %)		2 (3 %)			
Maskinteknik	2 (22 %)	5 (12 %)	1 (29 %)			
Teknik, övrigt	3 (5 %)		5 (6 %)			
Skog & lantbruk	4 (2 %)					
Kemi/kemiteknik	5 (2 %)					
El/teleteknik		1 (1 %)	4 (1 %)		4 (1 %)	
Elektronik		2 (19 %)				
Fysik/teknisk fysik		3 (10 %)			2 (6 %)	
Driftteknik		4 (2 %)				
Flygteknik			3 (2 %)		5 (1 %)	
Företagsekonomi				1 (55 %)		
Juridik				2 (11 %)		
Ekonomi/administration				3 (7 %)		
Samhällsbyggnad				4 (1 %)		
Data				5 (3 %)	1 (23 %)	
Matematik/statistik					3 (3 %)	
Hälso- & sjukvård						1 (40 %)
Kultur/musik						2 (2 %)
Samhällsvet., övrigt						3 (12 %)
Konst/design						4 (0 %)
Främmande språk						5 (1 %)

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalenregionen

Trots vissa undantag, som till exempel när det gäller överrepresentationen av kultur- och musikutbildade inom äldre- och handikappomsorgen, visar det generella mönstret ett tydligt samband mellan den utbildningsinriktning som arbetskraften har och de branscher inom vilka man arbetar.

Vad man har för utbildningsbakgrund förändras över tid i branscherna. Ett tydligt exempel på detta utgörs av dem som har någon form av datautbildning. År 1990 fanns förvärvsarbetande med denna utbildningsinriktning inom totalt 17 (av drygt 40) olika branscher. Motsvarande siffra för 2001 är 29. Detta tyder på att datateknisk kompetens i allt högre grad är en viktig kompetens i allt fler branscher. I takt med att IT vinner insteg i allt fler verksamheter ökar också behovet av IT-kompetens. En stor spridning tyder alltså på att utbildningen skulle kunna betraktas som ett så kallat generiskt kunskapsområde, det vill säga ett kunskapsområde med bred tillämpbarhet i många branscher. Andra utbildningar, som till exempel inom gummi- och plastteknik, skog- och lantbruk och medicin, är däremot

skräddarsydda för en enda eller ett fåtal branscher, vilket innebär att de sysselsatta nästan helt och hållet är koncentrerade till just dessa branscher.

Vilken utbildningsbakgrund man har är alltså i hög grad styrande för inom vilka branscher man arbetar. Vissa branscher är beroende av ett färre antal starkt specialiserade kompetenser, medan arbetskraften inom andra näringar är mer heterogent sammansatt.

En slutsats vi redan nu kan dra av dessa iakttagelser är att det finns ett samband mellan vilken tillgång som finns av olika kompetenser inom en lokal arbetsmarknad och vilka näringar som lokaliseras där. Härigenom uppstår också en självförstärkande process, där god tillgång på vissa kategorier arbetskraft kan ge anledning för fler företag, med motsvarande efterfrågan på kompetens, att etablera sig i regionen. Det skapar i sin tur en större arbetsmarknad som drar till sig fler människor med samma utbildningsbakgrund. Kompetensprofilen på den lokala arbetsmarknaden skulle därmed i hög grad vara bestämmande för vilka näringar som utvecklas inom respektive region.

5.2 Kvinnor och män i olika branscher

Fördelningen mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden har varit stabil under 1990-talet, 49 procent av antalet sysselsatta i regionen år 2001 var kvinnor och 51 procent var män. Vissa, framför allt mindre lokala arbetsmarknader, avviker något från det generella mönstret. Till dessa hör Laxå, Köping och Fagersta, där andelen kvinnor var mellan 41 och 47 procent.¹⁸

I samband med den ekonomiska tillbakagången 1990 till 1993 minskade såväl antalet sysselsatta kvinnor som män mycket kraftigt, män i en något snabbare takt. För regionen som helhet innebar detta att sysselsättningen minskade med 17 procent för männen och 14 procent för kvinnorna mellan dessa år.

Mellan 1993 och 1996 vände sysselsättningsutvecklingen för män återigen uppåt och den positiva trenden förstärktes ytterligare fram till år 2001. Motsvarande uppgång för kvinnorna skedde, på grund av att den åtstramningspolitik som då bedrevs inom offentlig sektor, först mot slutet av perioden. Perioden dessförinnan, 1993 till 1996, skedde bara en marginell ökning av antalet sysselsatta kvinnor.

En viktig förklaring till de skillnader vi kan konstatera mellan kvinnor och män är att de i hög grad arbetar inom helt olika delar av arbetsmarknaden (tabell 5.2). Mot bakgrund av detta och det ekonomiskt turbulenta 1990-talet, är det snarare mer överraskande att skillnaderna trots allt inte ökat mer. Sett över hela 1990-talet minskade antalet sysselsatta kvinnor med 3 procent mellan åren 1990 och 2001, medan antalet män i det närmaste varit konstant mellan dessa år. Andelen förvärvsarbetande kvinnor respektive män har därmed förändrats mycket lite under perioden.

¹⁸ Se även bilaga 3, tabell 13. www.stockholm-malarregionen.se

Tabell 5.2 **Branscher med minst tre fjärdedelar kvinnor respektive män år 2001, procent**

MINST 75 PROCENT KVINNOR	ANDEL KVINNOR
BARNOMSORG	93
ÄLDRE- OCH HANDIKAPPOMSORG	88
HÄLSO- OCH SJUKVÅRD	81
ANNAN SERVICEVERKSAMHET	76
MINST 75 PROCENT MÄN	ANDEL MÄN
JORD- OCH SKOGSBRUK	93
BYGGVERKSAMHET	91
TRÄVARUINDUSTRI	87
JORD- OCH STENVARUINDUSTRI	85
STÅL- OCH METALLVERK	84
GRUVOR OCH MINERALUTVINNING	83
TRANSPORTMEDELSINDUSTRI	83
METALLINDUSTRI	80
MASKININDUSTRI	80
HANDEL MED OCH SERVICE AV FORDON SAMT BENSINSTATIONER	80
ENERGI-, VATTEN- OCH AVFALLSHANTERING	76

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Inom Stockholm-Mälarenregionen har variationerna i utveckling mellan antalet sysselsatta kvinnor respektive män varit störst inom Fagerstas och Stockholms lokala arbetsmarknader, där skillnaden i sysselsättningsförändring är 5 respektive 4 procentenheter till männens förmån. Hällefors är den enda arbetsmarknadsregionen där antalet sysselsatta kvinnor utvecklats relativt sett mer positivt än antalet sysselsatta män. Det är vidare bara ett fåtal branscher som har en jämn könsfördelning. Till dessa hör i första hand textil- och beklädnadsindustri, rekreation/kultur/sport, kemisk industri, företagstjänster, hotell och restaurang samt offentlig förvaltning. Den könsmässiga fördelningen inom olika branscher har varit mycket stabil under 1990-talet. De branscher där de största andelsmässiga förändringarna har ägt rum är textil- och beklädnadsindustrin respektive post och tele, där andelen kvinnor minskat med 11 respektive 8 procentenheter.¹⁹

5.3 Allt färre med utländsk bakgrund förvärvsarbetar

Trots att regionen har haft ett betydande utrikes inflyttningsöverskott under perioden har antalet förvärvsarbetande med utländsk bakgrund

¹⁹ Se även bilaga 3, tabell 14. www.stockholm-malarregionen.se

minskat kraftigt under 1990-talet. Förvärvsarbetande födda inom såväl EU²⁰ som övriga länder minskade med 23 respektive 31 procent mellan år 1990 och 2001, samtidigt som antalet förvärvsarbetande som är födda i Sverige ökade med 5 procent under perioden. Antalet personer i förvärvsaktiv ålder ökar emellertid snabbare än sysselsättningen inom samtliga grupper, vilket innebär att andelen ej sysselsatta födda i Sverige ökar. För grupperna som ej är födda i Sverige ökar dock antalet ej sysselsatta personer mycket kraftigare, och andelen ej förvärvsarbetande som inte är födda i Sverige eller EU var över 50 procent 2001.

Tabell 5.3 Andel ej förvärvsarbetande av arbetskraften (16-64 år) efter födelseland år 1990 och 2001 samt relativ förändring av antalet förvärvs- respektive ej förvärvsarbetande år 1990-2001

ÅR	SVERIGE	EU	ÖVRIGA
1990	15 %	20 %	34 %
2001	23 %	32 %	47 %
FÖRVÄRVSARBETANDE 1990-01	+5 %	-23 %	-31 %
EJ FÖRVÄRVSARBETANDE 1990-01	+8 %	+49 %	+59 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen

Det finns också stora och mycket anmärkningsvärda skillnader i sysselsättningsutveckling under 1990- talet beroende på om man är född i Sverige, inom EU eller utanför EU-området. För gruppen födda i Sverige minskade sysselsättningen under recessionen 1990 till 1993 med 10 procent, men för gruppen födda utanför EU-området handlade det om hela 48 procent. Under andra halvan av 1990-talet ökade sysselsättningen återigen, men i princip bara för svenskfödda, för samtidigt fortsatte sysselsättningen att minska för gruppen födda utanför EU. År 1996 motsvarade antalet förvärvsarbetande i denna grupp endast 42 procent av 1990 års nivå. Läget för dem har alltså försämrats drastiskt.

År 2001 svarade gruppen födda utanför EU totalt sett för 9 procent av regionens förvärvsarbetande, vilket kan jämföras med år 1990 då andelen uppgick till 13 procent (tabell 5.4).²¹

När det gäller förvärvsarbetande som är födda inom EU har antalet sysselsatta minskat stadigt under hela perioden, men inte alls i samma omfattning som för gruppen födda utanför EU. År 1990 utgjorde denna grupp drygt 7 procent av det totala antalet sysselsatta, vilket kan jämföras med motsvarande uppgift för år 2001 som är knappt 6 procent. Jämfört med 1990 är antalet sysselsatta betydligt lägre år 2001. EU-medlemskapet har således inte hittills inneburit att antalet förvärvsarbetande med ursprung från övriga EU-länder ökat (tabell 5.4).

²⁰ Med EU avses i detta kapitel EU innan utvidgningen den 1 maj 2004 då de 15 EU-länderna blev 25.

²¹ Se även bilaga 3, tabell 15. www.stockholm-malarregionen.se

Tabell 5.4 **Förändring av antalet förvärvsarbetande (16-64 år) efter födelse-land år 1990-2001**

Index: 1990=100

LOKAL ARBETSMARKNAD	SVERIGE	EU ÖVRIGA	SAMTLIGA	
STOCKHOLM/UPPSALA	110	80	76	103
ÖREBRO	98	78	49	92
VÄSTERÅS	95	68	49	88
ESKILSTUNA	88	64	40	81
NYKÖPING/OXELÖSUND ²²	93	62	35	85
KÖPING	87	64	33	80
KARLSKOGA	91	66	34	84
KATRINEHOLM	95	70	36	87
FAGERSTA	87	64	29	79
HÄLLEFORS	75	54	16	68
LAXÅ	86	68	26	78
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	105	77	69	98

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Inom vissa av regionens lokala arbetsmarknader har skillnaderna i utveckling för födda i Sverige respektive inom EU-området och övriga länder varit ännu tydligare. Svagast har arbetsmarknaden för gruppen födda utanför EU utvecklats inom Hällefors, Laxås och Fagerstas lokala arbetsmarknader, där andelen sysselsatta år 2001 motsvarade mellan 16 och 29 procent av de sysselsatta på dessa lokala arbetsmarknader år 1990. Klart gynnsammast har utvecklingen för denna grupp varit inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad, där antalet sysselsatta år 2001 utgjorde 76 procent av motsvarande uppgift för år 1990. Därefter kommer Eskilstunas, Västerås och Örebros lokala arbetsmarknader, där motsvarande uppgifter var mellan 40 och 49 procent. Generellt har alltså utvecklingen för dem som är födda utomlands varit mer gynnsam i de större arbetsmarknadsregionerna och klart mycket mindre gynnsam i de mindre.

Det är också stora skillnader mellan olika branscher när det gäller hur fördelningen mellan födda i Sverige respektive utomlands ser ut. Av tabell 5.5 framgår de branscher som har högst andel födda i Sverige respektive utomlands.²³ Sett över hela perioden har andelen födda i Sverige ökat i samtliga branscher. Det enda undantaget är hotell- och restaurangbranschen där andelen födda i Sverige var lägre år 2001 än 1990. I sysselsättningsmässigt expanderande branscher har andelen svenskar ökat något mindre. Andelen utrikes födda minskade framför allt under den kraftiga nedgången under första halvan under 1990-talet. Under andra halvan var andelen utrikes födda svagt ökande eller stagnerande i de flesta branscher. De enda undantagen från det generella mönstret är äldre- och handikapp-

²² Uppgifterna för Nyköping/Oxelösund baseras på skattade uppgifter för 1990. Skattningen baseras på 1991 års fördelning av antalet sysselsatta.

²³ Se även bilaga 3, tabell 16. www.stockholm-malarregionen.se

omsorg respektive hotell och restaurang, där andelen utrikes födda ökade väsentligt, med 7 respektive 6 procentenheter.

Tabell 5.5 **Branscher med högst andel födda i Sverige respektive utomlands år 2001, andelar av totalt antal sysselsatta i respektive bransch**

BRANSCHER MED >90 PROCENT FÖDDA I SVERIGE	ANDEL FÖDDA I SVERIGE
JORD- & SKOGSBRUK	94 %
GRUVOR OCH MINERALUTVINNING	94 %
ENERGI-, VATTEN- & AVFALLSHANTERING	93 %
FÖRSÄKRINGSBOLAG	93 %
BYGGVERKSAMHET	92 %
BANKER & KREDITINSTITUT	92 %
OFFENTLIG FÖRVALTNING	92 %
FÖRLAG & GRAFISK INDUSTRI	91 %
 BRANSCHER MED >20 PROCENT FÖDDA UTRIKES	 ANDEL FÖDDA UTOMLANDS
ANNAN SERVICEVERKSAMHET	24 %
ÅLDRE- & HANDIKAPPOMSORG	23 %
LIVSMEDELSINDUSTRI	22 %
INDUSTRI FÖR EL- OCH OPTIKPRODUKTER	20 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen

Sammanfattningsvis har utvecklingen under 1990-talet inneburit att sysselsättningen för utrikes födda utvecklats bättre inom de lokala arbetsmarknader och de branscher där utvecklingen som helhet varit starkast. Men den har varit svag i jämförelse med utvecklingen för dem som är födda i Sverige. På motsvarande sätt, men med omvända förtecken, har sysselsättningen för gruppen födda utanför EU utvecklats svagast inom de områden som totalt sett haft den mest negativa sysselsättningsutvecklingen, sämre än för dem som är födda i Sverige.

5.4 Allt fler högutbildade

5.4.1 Arbetskraftens utbildningsnivå

Av regionens totalt cirka 1,4 miljoner sysselsatta år 2001 hade 37 procent någon typ av eftergymnasial utbildning år 2001, jämfört med 31 procent i hela landet. Knappt hälften av regionens sysselsatta, 47 procent, hade någon typ av gymnasieutbildning. Riksgenomsnittet ligger på 48 procent. Andelen med endast förgymnasial utbildning var 16 procent vilket kan jämföras med genomsnittet för hela landet på 20 procent (se tabell 5.6).

Utvecklingen från 1990 har inneburit att andelen med eftergymnasial utbildning ökat kraftigt, samtidigt som andelen med förgymnasial utbild-

ning minskat i motsvarande grad. Andelen med gymnasial utbildning är i stort sett densamma.

Tabell 5.6 Förvärvsarbetande (16-24 år) i Stockholm-Mälardalen regionen år 1990-2001 fördelade efter utbildningsnivå, andelar i procent

UTBILDNINGSNIVÅ	1990	1993	1996	2001
FÖRGYMNASIAL	26,0	21,2	19,0	15,5
GYMNASIAL <3 ÅR	32,7	32,6	30,9	26,9
GYMNASIAL 3 ÅR	14,9	15,5	17,1	20,8
EFTERGYMNASIAL <3 ÅR	12,9	15,2	16,5	15,4
EFTERGYMNASIAL 3 ÅR	12,6	14,5	15,5	20,0
FORSKARUTBILDNING	0,8	1,0	1,1	1,3
SAMTLIGA	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen regionen

Utbildningsnivån varierar dock betydligt mellan regionens lokala arbetsmarknader. Stockholm/Uppsala är den lokala arbetsmarknad där arbetskraften har den klart högsta utbildningsnivån. Högst andel med eftergymnasial utbildning som är tre år eller längre har:

- Stockholm/Uppsala (24 %)
- Västerås (16 %)
- Örebro (14 %)
- Nyköping/Oxelösund (13 %)
- Eskilstuna (12 %)

Lägst är motsvarande andel i:

- Köping (9 %)
- Fagersta (9 %)
- Laxå (7 %)

Jämförelsen ovan stämmer väl överens med ett tydligt generellt mönster där den genomsnittliga utbildningsnivån är högst inom de större lokala arbetsmarknaderna och lägst inom de mindre.²⁴ Begränsar vi jämförelsen till att bara omfatta forskarutbildade blir Stockholm/Uppsalas dominans inom kunskapsintensiva verksamheter ännu tydligare. Hela 92 procent av Stockholm-Mälardalen regionens forskarutbildade är sysselsatta inom denna arbetsmarknadsregion, vilket motsvarar omkring 2 procent av samtliga sysselsatta inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Bara Västerås har en andel som överstiger 1 procent, i samtliga andra lokala arbetsmarknader är andelen under 0,5 procent.

²⁴ Se även bilaga 3, tabell 17. www.stockholm-malarregionen.se

Trots 1990-talets så kallade utbildningsexplosion och den ökade tillgängligheten till högre utbildning som skapats i olika delar av regionen har utbildningsskillnaderna inom regionen fortsatt att öka. Snabbast har antalet sysselsatta med en minst treårig eftergymnasial utbildning ökat inom.²⁵

- Stockholm/Uppsala +60 %
- Örebro +49 %
- Västerås +44 %

Minst har antalet sysselsatta med motsvarande utbildningsnivå ökat inom:

- Laxå +8 %
- Nyköping/Oxelösund +8 %
- Hällefors +1 %

Generellt ökar alltså antalet sysselsatta med treårig eller längre eftergymnasial utbildning mest inom regionens största lokala arbetsmarknader där andelen redan är hög och allra mest inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad där den är högst. De större arbetsmarknadsregionerna har därmed inte bara bättre förutsättningar för tillväxt av kunskapsintensiva verksamheter utan dessutom, relativt sett övriga lokala arbetsmarknader, allt bättre och bättre förutsättningar. Att en ökande andel av ekonomin är kunskapsdriven bidrar till att förstärka koncentrationstendenserna.

5.4.2 Arbetskraftens utbildningsinriktning

Inte bara arbetskraftens formella utbildningsnivå i termer av utbildningstidens längd är av central betydelse för näringslivets tillväxtförutsättningar. En viktig fråga är givetvis också i vilken mån arbetskraftens kompetens är anpassad till näringslivets efterfrågan inom respektive arbetsmarknadsregion. Annorlunda uttryckt: Hur varierar tillväxtförutsättningarna i regionen för olika delar av näringslivet med hänsyn till de skillnader som finns när det gäller arbetskraftens kunskaper och kompetens? I det följande skall vi studera de skillnader och likheter som finns när det gäller arbetskraftens utbildningsinriktning.

Tidigare i detta kapitel konstaterade vi att det finns ett tydligt samband mellan vilken utbildningsprofil arbetskraften har och inom vilka näringar man arbetar. Hur arbetskraftens kompetensprofil ser ut och förändras inom en viss arbetsmarknadsregion kan därmed på goda grunder antas vara styrande för vilka näringar som lokaliseras just dit. Sambandet är dock ömsesidigt. Vilken näringsstruktur en viss lokal arbetsmarknad har är också styrande för arbetskraftens kompetensprofil. Det ömsesidiga beroendet mellan utbud och efterfrågan leder på så vis till en självförstärkande

²⁵ Se även bilaga 3, tabell 18. www.stockholm-malarregionen.se

process där en hög tillgänglighet till en viss/vissa kompetenser lockar fler verksamheter att etablera sig eller växa. Det påverkar i sin tur människor med motsvarande kompetens att söka sig till regionen, och andra att välja en utbildning som motsvarar efterfrågan.

Av tabell 5.7 framgår hur stor andel av den totala sysselsättningen inom respektive lokal arbetsmarknad som ett urval av utbildningsinriktningar, oberoende av utbildningsnivå, svarar för.²⁶

Tabell 5.7 Andel sysselsatta efter utbildningsinriktning per lokal arbetsmarknad år 2001, andelar av totalt antal sysselsatta inom respektive lokal arbetsmarknad, procent

Lokal arbetsmarknad	Ekonomi/administration	Hälso-& sjukvård	Industri-teknik	Företags-ekonomi	Data	Maskin-teknik	Juridik
STOCKHOLM/UPPSALA	7,8	6,8	4,1	3,5	2,0	1,6	1,3
ÖREBRO	7,3	10,6	6,5	1,2	1,2	1,3	0,3
VÄSTERÅS	7,0	9,2	7,9	1,6	1,9	2,3	0,4
ESKILSTUNA	7,2	10,4	8,3	1,0	1,2	2,3	0,3
NYKÖPING/OXELÖSUND	8,2	9,6	9,2	0,8	0,9	1,8	0,4
KÖPING	6,0	9,3	11,1	0,5	1,2	2,7	0,2
KARLSKOGA	6,6	9,9	11,8	0,9	1,3	2,7	0,2
KATRINEHOLM	6,9	11,5	8,6	0,7	0,5	1,8	0,2
FAGERSTA	6,3	10,1	11,0	0,6	0,5	2,2	0,1
HÄLLEFORS	7,3	11,6	13,3	0,2	0,4	1,3	0,0
LAXÅ	5,7	7,9	11,2	0,8	0,9	3,3	0,1
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	7,6	7,5	5,0	2,9	1,8	1,7	1,1

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

”Allmän” utbildningsinriktning svarar genomgående för den största andelen och utgörs huvudsakligen av dem som har en förgymnasial utbildning. Bland övriga (gymnasiala och eftergymnasiala) utbildningsinriktningar hör följande kategorier till de mest dominerande inom samtliga arbetsmarknadsregioner:

- Ekonomi/administration
- Hälso-/sjukvård
- Industriteknik
- Lärarutbildningar
- Barn/fritid
- Byggt teknik
- Företagsekonomi

²⁶ Se även bilaga 3, tabell 19. www.stockholm-malarregionen.se

Hur stor andel respektive utbildningsinriktning har varierat kraftigt mellan olika lokala arbetsmarknader. Inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad är andelen sysselsatta med företagsekonomisk utbildningsinriktning mellan två till tre gånger större än motsvarande andel inom de tre närmast största arbetsmarknadsregionerna (Örebro, Västerås och Eskilstuna) och tio till femton gånger större än inom de minsta lokala arbetsmarknaderna. Detta speglar med andra ord den finansiella näringsens höga koncentration till Stockholm/Uppsalas arbetsmarknadsregion (och i synnerhet till norra Storstockholm).

Inom de mindre lokala arbetsmarknaderna svarar många utbildningar med inriktning mot industrin för betydligt högre andelar än inom övriga regioner. Till exempel är andelen sysselsatta med kompetens inom maskinteknik klart mycket högre inom Laxås lokala arbetsmarknad än inom övriga arbetsmarknadsregioner.

I förhållande till Stockholm-Mälarenregionen som helhet är således kompetens inom olika arbetsmarknadsregioner mer eller mindre koncentrerad till vissa utbildningsområden. För att ge en tydligare bild av respektive lokal arbetsmarknads kompetensprofil har vi relaterat varje arbetsmarknadsregions andel av det totala antalet sysselsatta inom respektive utbildningsinriktning i Stockholm-Mälarenregionen till respektive lokal arbetsmarknads andel av regionens totala sysselsättning, det vill säga:

$$\frac{\text{ANDEL AV TOTALT ANTAL SYSSELSATTA INOM UTBILDNINGSKATEGORIN I REGIONEN}}{\text{ANDEL AV TOTALA ANTALET SYSSELSATTA I REGIONEN}} = \text{"UTBILDNINGS-KONCENTRATIONSKVOT" (UK)}$$

På så vis får vi ett mått på i vilken utsträckning som utbildningskategorin är över- eller underrepresenterad inom den lokala arbetsmarknaden.²⁷ En UK större än 1 innebär alltså att arbetsmarknadsregionen har högre andel sysselsatta inom den aktuella utbildningsinriktningen än vad dess andel av regionens totala sysselsättning är.

²⁷ Se även bilaga 3, tabell 20. www.stockholm-malarregionen.se

Tabell 5.8 **Överrepresenterade utbildningskategorier (i rangordning) i norra Storstockholmsområdet respektive Karlskogas lokala arbetsmarknad**

NORRA STORSTOCKHOLM		KARLSKOGA	
1. Juridik	9. Media	1. Processindustri	7. Kemi/
2. Företagsekonomi	10. Humaniora	2. Flygteknik	kemiteknik
3. Samhällsbyggnad	11. Främmande språk	3. Industriteknik	8. Material- teknik
4. Journalist	12. Kemi/	4. Personliga tjänster	9. Hälso- & sjukvård
5. Data	kemiteknik	5. Hem/hushåll	10. Driffteknik
6. Inköp/försäljning	13. Matematik/	6. Maskinteknik	11. Elektronik
7. Elektronik	naturvetenskap		
8. Fysik/ teknisk fysik	14. Arkitekt		

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Tabell 5.8 illustrerar att kompetenssammansättningen kan se mycket olika ut inom olika lokala (del-) arbetsmarknader.²⁸ I norra Storstockholm är flera samhällsvetenskapliga utbildningar överrepresenterade, men även data och naturvetenskap. Inom Karlskogas arbetsmarknadsregion märks däremot framför allt olika typer av industritekniska utbildningar.

Även om Stockholm/Uppsala av naturliga skäl, med 78 procent av regionens sysselsatta, svarar för merparten av antalet sysselsatta inom samtliga kategorier, finns det alltså ett antal utbildningsområden där de övriga arbetsmarknadsregionerna svarar för en relativt sett stor andel. Hit hör i första hand skogs- och lantbruksutbildningar, ett antal industriutbildningar och utbildningar inom personliga tjänster. Inom samtliga dessa områden svarar arbetsmarknadsregionerna utanför Stockholm/Uppsala för mer än 30 procent av samtliga sysselsatta inom respektive kategori i regionen.²⁹

Vissa kompetensområden kan också vara starkt koncentrerade till även mindre arbetsmarknadsregioner där dessa, trots sin relativa litenhet i regionen totalt sett, ändå kan vara dominerande inom just dessa områden. Exempelvis svarar Karlskogaregionen för omkring 10 procent av Stockholm-Mälarenregionens sysselsatta med processteknisk utbildningsbakgrund, samtidigt som Karlskogas andel av det totala antalet sysselsatta i regionen bara är 1,3 procent. Ett antal utbildningskategorier är å andra sidan nästan helt och hållet koncentrerade till Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Hit hör i första hand flera naturvetenskapliga kompetenser (medicin, kemi, biologi) men också samhällsvetenskapliga (juridik, företagsekonomi) och humanistiska utbildningar.

Inom flertalet kategorier varierar även utbildningsnivån och inom i stort sett samtliga utbildningsinriktningar är utbildningsnivån högre inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Med några få undantag svarar arbetsmarknadsregionen för minst 90 procent av antalet sysselsatta med en

²⁸ I bilaga 3, tabell 21 redovisas en motsvarande bild för samtliga lokala arbetsmarknader i regionen. www.stockholm-malarregionen.se

²⁹ Se även bilaga 3, tabell 22. www.stockholm-malarregionen.se

längre eftergymnasial utbildning inom respektive utbildningsinriktning. Vissa utbildningsinriktningar utgörs i stort sett uteslutande av sysselsatta med en minst treårig eftergymnasial utbildning. Dessa är som regel mycket kraftigt koncentrerade till Stockholm/Uppsala. Detta gäller exempelvis följande utbildningsinriktningar (tabell 5.9):

Tabell 5.9 **Stockholm/Uppsalas andel av sysselsättningen i Stockholm-Mälarenregionen inom ett antal utbildningsinriktningar**

UTBILDNING SINRIKTNING	ANDEL
ARKITEKT	93 %
BIOKEMI/BIOMEDICIN	91 %
BIOKEMI/BIOTEKNIK	93 %
FÖRETAGSEKONOMI	92 %
HUMANIORA, ÖVRIGT	89 %
JURIDIK	94 %
KONST/DESIGN	96 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Vissa utbildningsinriktningar, som nästan helt och hållet domineras av dem med minst en treårig eftergymnasial examen, är dock mer spridda. Det gäller exempelvis (tabell 5.10):

Tabell 5.10 **Utbildningsinriktningar med en spridd struktur, andel av samtliga sysselsatta i Stockholm-Mälarenregionen och utbildningsinriktning**

UTBILDNING SINRIKTNING	ANDEL AV SAMTLIGA SYSSELSATTA ³⁰ I REGIONEN		
	STOCKHOLM/UPPSALA	NYKÖPING/ OXELÖSUND, ESKILSTUNA, ÖREBRO, VÄSTERÅS	ÖVRIGA LA
Läkare/tandläkare etc.	81 %	16 %	3 %
Lärarytbildningar	77 %	18 %	5 %
Materialteknik	79 %	16 %	5 %
Samtliga sysselsatta	79 %	16 %	4 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Inom övriga utbildningskategorier, såväl gymnasiala som eftergymnasiala, är som regel utbildningsnivån lägre inom de mindre lokala arbetsmarknaderna än inom de större, även om det inte saknas undantag, som till

³⁰ "Samtliga sysselsatta" inkluderar ej förvärvsarbetande med förgymnasial utbildning, vilket innebär att uppgifterna ovan inte exakt överensstämmer med tidigare uppgifter angående den regionala fördelningen av det totala antalet sysselsatta.

exempel vissa samhällsvetenskapliga inriktningar. Några exempel på det generella mönstret, där samtliga utbildningsinriktningar svarar för en betydande andel av antalet sysselsatta inom samtliga tre grupper av lokala arbetsmarknader, är (tabell 5.11):

Tabell 5.11 **Utbildningsinriktningar som svarar för en stor andel av sysselsättningen i samtliga lokala arbetsmarknadsregioner, andel av samtliga sysselsatta inom respektive utbildningsinriktning och med minst treårig eftergymnasial utbildning per lokal arbetsmarknadsregion**

UTBILDNINGS- INRIKTNING	ANDEL AV SAMTLIGA SYSSELSATTA INOM RESPEKTIVE UTBILDNINGSINRIKTNING OCH MED MINST TREÅRIG EFTERGYMNASIAL UTBILDNING		
	STOCKHOLM/ UPPSALA	NYKÖPING/ OXELÖSUND, ESKILSTUNA, ÖREBRO, VÄSTERÅS	ÖVRIGA LA
Elektronik	87 %	86 %	77 %
Data	36 %	27 %	21 %
Maskinteknik	43 %	25 %	15 %
Hälsa-/sjukvård	25 %	20 %	14 %
Teknik, övrigt	17 %	9 %	6 %
Ekonomi/ administration	14 %	8 %	5 %
Flygteknik	19 %	2 %	3 %
Byggteknik	14 %	5 %	2 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen

Till de mest betydande förändringarna under 1990-talet hör att antalet förvärvsarbetande med utbildning inom företagsekonomi, data, elektroteknik och lärarutbildning ökat kraftigt, medan framför allt antalet sysselsatta med allmän³¹, industriteknisk eller teleteknisk utbildning eller med utbildning med inriktning mot transport och kommunikation, elektronik eller personliga tjänster har minskat. Arbetskraftens förändrade sammansättning, med hänsyn till vilken formell utbildningsbakgrund man har, tycks alltså i hög grad spegla de förändringar som skett i näringslivets sammansättning. Det finns således ett positivt samband mellan expanderande branscher, som till exempel datanäringen, och antalet förvärvsarbetande med en motsvarande utbildningsinriktning, det vill säga datateknisk eller systemvetenskaplig utbildning i detta fall.

³¹ Huvudsakligen personer med endast förgymnasial utbildning.

Vid sidan om dessa strukturförändringar finns det samtidigt mer eller mindre tydliga tendenser att arbetskraftens utbildningsnivå förändras inom respektive utbildningsinriktning. I tabell 5.12 nedan sammanfattas kompetensutvecklingen hos de 70 utbildningsinriktningar som vi valt att dela in arbetskraften i utifrån två aspekter. För det första har materialet klassificerats utifrån den absoluta förändringen i antalet förvärvsarbetande inom de olika näringsgrenarna. För det andra efter hur deras kompetensnivå förändrats - det vill säga om det sker en förändring från lägre mot högre utbildningar. Vissa utbildningsinriktningar återfinns endast inom en utbildningsnivå de båda undersökningsåren och de tillhör därmed gruppen oförändrad kompetensnivå. Ett sådant exempel är biokemi/biomedicin som bara omfattar dem med en längre eftergymnasial utbildning både år 1990 och år 2001. Dessa ökade från 60 till 900 sysselsatta under perioden.

Tabell 5.12 **Förändring i kompetensnivå och antal förvärvsarbetande för olika utbildningsinriktningar, sorterad efter antal förvärvsarbetande (procenttalen i tabellen avser förändringen av antalet sysselsatta år 1990-2001)**

KOMPETENSNIVÅ ANTAL SYSSELSATTA		
	MINSKAR	ÖKAR
ÖKAR	Ekonomi/administration Industriteknik, övrigt Barn/fritid Samhällsvetenskap, övrigt Transport & kommunikation Personliga tjänster Elektronik Militär Kemi/kemiteknik Teleteknik	Hälso- & sjukvård Byggteknik Företagsekonomi Data El/teleteknik Fordonsteknik Hotell & restaurang Skog/lantbruk/ djursjukvård Hem/hushåll Inköp/försäljning Journalist Fysik/teknisk fysik Miljö Främmande språk Matematik/statistik Livsmedel Kemi Arkitekt Driftteknik Media Processindustri Veterinärmedicin
	22 %	44 %
OFÖRÄNDRAT	Labbass./biomed. Hum./religion Farmaci Natur, övrigt Konst/design Hantverk Polis/brand/säkerhet Berg/mineralteknik Gummi/plast Omsorg	Lärarutbildningar Humaniora, övrigt Matematik/natur Läk./tandl./psykol./farm. Medicin Kemi/bioteknik Biokemi/biomedicin Matrialteknik Polis Biokemi/bioteknik Vård & hälsa Mikrovågsteknik Biokemi Psykologi
	16 %	8 %
MINSKAR	Teknik, övrigt Grafisk industri	Elektronik Maskinteknik Kultur, ej musik Juridik Flygteknik Musik Tull/brand/säkerhet Biologi Skog/lantbruk Samhällsbyggnad Geovetenskap
	3 %	8 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalenregionen

Två tredjedelar av alla sysselsatta har en utbildningsinriktning där kompetensnivån i genomsnitt ökade mellan 1990 och 2001. Mest ökade antalet förvärvsarbetande inom elektronik, driftteknik, processindustri, miljö och data. En betydligt mindre andel, 12 procent av alla sysselsatta, hade en utbildningsinriktning där den genomsnittliga kompetensnivån minskade under samma period.

Av de totalt 70 olika utbildningsinriktningarna återfinns 23 inom den grupp där såväl utbildningsnivån som antalet sysselsatta ökar. Det är den enskilt största gruppen med cirka 630 000 sysselsatta 2001. Inom denna kategori finns såväl mycket stora utbildningsinriktningar, till exempel data och företagsekonomi, som små grupper. Media är ett exempel på det senare där det fanns 500 förvärvsarbetande år 1990 och 1 500 år 2001.

Omkring 8 procent av de förvärvsarbetande har utbildningar på samma utbildningsnivå såväl i början som i slutet av perioden, samtidigt som antalet sysselsatta ökar. Den största gruppen som ökar till antalet är lärarutbildade. Även humanister med längre eftergymnasial utbildning ökar kraftigt. De tydligaste exemplen inom gruppen där utbildningsnivån minskar och antalet förvärvsarbetande ökar utgörs av elektroteknik och maskinteknik.

6. Bredd och djup i regionens utbildningssystem

I kapitlet analyseras vilken roll utbildningssystemet, och i synnerhet högskoleutbildningen, har för regionens försörjning med arbetskraft.

Tillsammans svarar regionens totalt tio större och 16 mindre universitet och högskolor för omkring en tredjedel av landets totala högskoleutbildning, vilket också motsvarar regionens andel av rikets befolkning. Regionens efterfrågan på framför allt högutbildade är dock väsentligt större, vilket enligt våra beräkningar innebär att omkring en fjärdedel av regionens efterfrågan på högskoleutbildade tillfredsställs genom inflyttning till regionen.

Vi visar också att högskolorna i regionen har en varierad profil, såväl i grad av forskningsanknytning som i ämnesmässig bredd. De stora och sedan länge etablerade universiteten och högskolorna har den högsta forskningsandelen, medan vissa relativt nya högskolor uppvisar en stor bredd i utbildningsutbudet.

Med undantag för Stockholm/Uppsala är det förhållandevis lågt samband mellan den ort man studerat vid och den plats där man senare arbetar. Av dem som studerat i Stockholm/Uppsala sysselsätts nästan samtliga inom samma arbetsmarknadsregion, medan det bara rör sig om mellan 30 till 50 procent i andra delar av regionen. Andelen är särskilt låg för högre utbildade, men varierar också beroende på utbildningsinriktning. Det mönster som finns nationellt stämmer alltså väl överens med det som gäller inom Stockholm-Mälarsregionen. Vi kan också konstatera att det inte bara finns ett tydligt samband mellan utbildnings- och lönenivå, i hög grad påverkas också lönenivån av i vilken arbetsmarknadsregion man arbetar.

I detta kapitel behandlas också frågan om i vilken mån den ökning som skett av andelen ej sysselsatta kan förklaras av brister i arbetskraftens utbildning. Vi har därför jämfört skillnader i utveckling under 1990-talet för olika utbildningskategorier. Den slutsats vi drar är att den kraftiga ökningen av andelen ej sysselsatta, från 18 till 26 procent mellan år 1990 och 2001, inte kan sägas bero på en generell brist på välutbildad arbetskraft. Tvärtom ökar antalet ej sysselsatta bland högutbildade till och med snabbare, i relativa termer, än vad som är fallet för de grupper som har lägre utbildningsnivå.

Ett viktigt konstaterande är att sannolikheten att få arbete inte bara kopplas till betydelsen av att ha en "god utbildning", utan i kanske än högre grad till att också ha "rätt utbildning".

Samtidigt visar analysen att den ökning som skett av antalet ej sysselsatta inte bara är ett "utbildningsproblem". Antalet ej sysselsatta ökade under 1990-talet inom i stort sett samtliga utbildningsgrupper och även andra orsaker måste därför sökas för att förklara den generella minskning som skett av andelen förvärvsaktiva.

Den kompetens arbetskraften har är, som vi har kunnat konstatera, en viktig del av de tillväxtförutsättningar som finns inom respektive lokal arbetsmarknad. Därmed är det också en intressant fråga på vilket sätt och i vilken mån utbildningssystemets utformning påverkar möjligheterna att försörja regionens olika lokala arbetsmarknader med "rätt" utbildad arbetskraft. Inte minst gynnar en hög och "rätt inriktad" utbildning såväl framväxten av mer kunskapsintensiva, och därmed mer produktiva, näringar som ekono-

mins förmåga att anpassa sig till nya och förändrade villkor. I det följande skall vi därför närmare studera Stockholm-Mälardalens regionens högskolesystem, dess utbud av utbildning och forskning och vilken roll som de olika universiteten och högskolorna spelar i detta sammanhang.

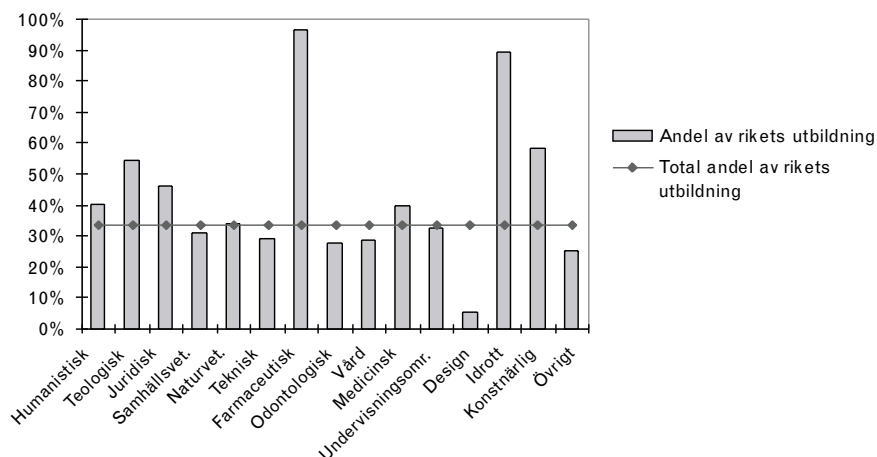
6.1 Regionens universitet och högskolor

Stockholm-Mälardalens regionens totalt tio större och 16 mindre universitet och högskolor svarar för omkring en tredjedel av landets högskoleutbildning. Regionens andel av högskoleutbildningen är med andra ord i stort sett proportionell mot regionens andel av Sveriges befolkning. Om man ser till arbetskraftens kunskapsprofil finns det däremot närmast en underkapacitet hos regionens högskolesystem.

I förhållande till övriga riket svarar dock Stockholm-Mälardalens regionen för en väsentligt högre andel av såväl högskoleforskningen som den forskning som näringslivet bedriver. Regionens andel av den sammanlagda högskolebaserade forskningen i riket är 48 procent, samtidigt som regionens andel av näringslivets FoU är 42 procent. Den relativa underrepresentation som finns vad gäller utbildningskapacitet vänds alltså till sin motsats då det gäller FoU-kapacitet. Koncentrationen av forskningsbaserade verksamheter till regionen gör Stockholm-Mälardalens regionen till Sveriges främsta FoU-region.

Stockholm-Mälardalens regionen skiljer sig från övriga riket i några avseenden när det gäller högskolornas inriktning. Undervisnings- och vårdområdet är något underrepresenterat i regionen. Andra högskoleämnen finns nästan enbart inom regionen (till exempel farmaceutisk utbildning i Uppsala liksom idrottsutbildning i Stockholm och Örebro). Likaså är den nationella högskoleutbildningen inom kulturområdet (musik, konst, dans, teater, media) i hög grad koncentrerad till högskolor i Stockholmstrakten. Inom det största ämnesområdet i landet, det samhällsvetenskapliga, är regionens andel representativ för riket. Något förvånande är det att Stockholm-Mälardalens regionen, trots aktörer som KTH (Kungliga Tekniska högskolan), Mälardalens högskola och Uppsala universitet, bara står för 29 procent av landets utförda utbildningsinsatser inom det tekniska området under år 2002 (figur 6.1).

Figur 6.1 **Stockholm-Mälardalenregionens andel av rikets totala utbildning**

Källa: *Fördel Stockholm-Mälardalenregionens rapport (2:2003)*
Kartläggning av högre utbildning och universitetsforskning i Stockholm-Mälardalenregionen

6.1.1 Utbildningens forskningsanknytning

För utbildningspolitiken är den högre utbildningens forskningsanknytning en viktig fråga. Oaktat hur forskningsanknytningen sker är dock förutsättningarna för att åstadkomma detta mycket olika mellan olika högskolor. Som en följd av att balansen mellan utbildning och forskning varierar starkt mellan olika högskolor varierar också exempelvis tillgången på disputerade lärare. I förhållande till riket i övrigt är tillgången på disputerade lärare något högre i regionen som helhet, 54 i jämförelse med 48 procent. Samtidigt är dock skillnaderna mellan högskolorna i regionen stora (tabell 6.1).

Tabell 6.1 **Antal studenter per forskningsmiljon samt andel disputerade lärare**

UNIVERSITET/ HÖGSKOLA	ANTAL STUDENTER/ FORSKNINGSMILJON	ANDEL DISPUTERADE LÄRARE (PROCENT)
UPPSALA UNIVERSITET	8	62
STOCKHOLMS UNIVERSITET	15	54
KAROLINSKA INSTITUTET	2	59
KTH	6	52
HANDELSHÖGSKOLAN	12	76
LÄRARHÖGSKOLAN I STOCKHOLM	85	24
SLU	2	63
ÖREBRO UNIVERSITET	40	33
MÄLARDALENS HÖGSKOLA	93	29
SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA	24	57

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (2:2003)
Kartläggning av högre utbildning och universitetsforskning i Stockholm-Mälarenregionen*

Stockholm-Mälarenregionens åtta största högskolor låter sig med denna måttstock delas upp i två eller tre grupper. Örebro universitet och Mälardalens högskola ser ut att inta en roll som snarare liknar Liberal Arts Collage (LAC), det vill säga högskolor som, enligt amerikansk förebild, främst satsar på att bedriva grundutbildning. Forskningsmässigt spänner de båda relativt jämt över den vetenskapliga paletten, även om Örebro universitet har en ganska liten andel naturvetenskaplig forskning och de har båda en ganska svag forskningsaktivitet i proportion till studentantalet. Den jämna forskningsprofilen kan ses som en möjlighet att ge forskningsanknuten, om än i begränsad omfattning, utbildning över hela utbildningsspektrumet.

Karolinska institutet, KTH och Handelshögskolan är i hög grad deras motpol. Det vill säga etablerade läro- och forskningssäten med tydligare avgränsade verksamhetsområden och en hög forskningskoncentration. Observera dock att de aggregerade siffrorna inte alltid ger en helt rättvis bild. Såväl KTH som Karolinska institutet rymmer inslag där forskningsintensiteten och andelen disputerade lärare är mycket låga (KTH Syd³² och hela vårdutbildningsområdet på Karolinska institutet).

Uppsala universitet har med sina nio fakulteter en stor ämnesmässig spännvidd, men skiljer sig från Örebro universitet och Mälardalens högskola genom sin höga andel forskning (68 procent av omsättningen härrör från forskning/forskarutbildning). Stockholms universitet har till skillnad från Uppsala universitet en mer avgränsad profil, då man undviker att överlappa grannarna KTH och Karolinska institutet. Södertörns högskola är i detta avseende något udda. Å ena sidan har man den lärarglesaste utbildningen i regionen, vilket till viss del avspeglar skolans höga andel samhällsvetenskaplig/humanistisk utbildning. Å andra sidan har man en klart

³² KTH Syd består av Campus Telge (Södertälje), Campus Haninge och Campus Flemingsberg.

högre andel disputerade lärare än Örebro universitet och Mälardalens högskola. Lärarhögskolan i Stockholm har en speciell roll i och med den starka kopplingen till läraryrket. Lärarhögskolan har bottenplaceringen när det gäller andel disputerade lärare, och bara Mälardalens högskola har fler studenter per forskningsmiljon.

För såväl Örebro universitet som Mälardalens högskola är den självklara ambitionen att, åtminstone i vissa delar, bygga ut sin forskning. Man skulle alltså kunna tala om dem som en slags "ofrivilliga Liberal Arts College". Istället framstår KTH Syd som regionens mest utpräglade LAC.

6.1.2 Högskolornas utbildningsmässiga profil

De olika högskolornas utveckling återspeglar två motsägelsefulla krav. Å ena sidan finns en önskan från många, också från de mindre högskolorna, att åstadkomma en tillräcklig ämnesmässig bredd för att bland annat fånga upp studenter som vill studera ett visst utbildningsområde, men som i brist på lokalt utbud söker sig till andra regioner. Dels finns en allmän tendens från högskolan att konkurrera mellan ämnesområdena - om det satsas på ett område vill genast det andra bygga ut utbildning och forskning i samma proportion. Vidare har tvärvetenskapligt arbete inom både forskning och utbildning varit ett hett tema i många år, vilket bland annat har synts i direktiv från staten och i prioriteringar hos stiftelser. I den andan kan det synas ligga i högskolans intresse att inte bli alltför smal i sin utbildningsmässiga profilering.

Å andra sidan riskerar en ökad breddning av högskolornas utbud av utbildningar att ske på bekostnad av djup och kvalitet inom respektive ämnesområde. Därför finns också ett intresse från högskolorna att satsa på tillräckligt profilerade utbildningar för att i konkurrens med andra högskolor öka sin attraktionskraft hos studenterna. På sikt skulle denna tendens kunna leda till att högskolorna såväl i regionen som i landet blev allt mer specialiserade och komplementära i förhållande till varandra, det vill säga en utveckling som vi redan kan se i Stockholm. Det finns samtidigt en tydlig tendens att samtliga universitet och högskolor blivit allt snabbare på att lyhört skapa nya utbildningar efter en modell som blivit framgångsrik på annat håll. Det talar med andra ord snarare för en tilltagande tendens till en ökad "mainstreaming" och mer likartat utbud.

Även om det kan vara svårt att utan mer omfattande undersökningar försöka fullt ut avgöra vilken tendens som är starkast för Stockholm-Mälardalens regionens högskolor är några tydliga: "De gamla" universiteten och högskolorna i Stockholm och Uppsala kännetecknas av ett mer avgränsat antal utbildningsprogram, med fler studenter inom respektive program och en relativt sett hög grad av stabilitet i utbildningsmönstret, där förhållandevis få förändringar av utbildningsutbudet görs mellan olika år. Motsatsen gäl-

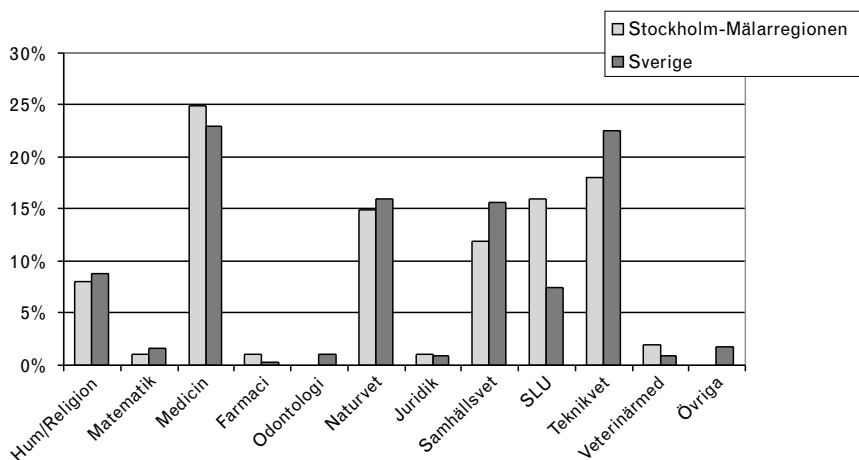

ler för Örebro universitet och Mälardalens högskola. Detta talar alltså inte för att de två sistnämnda satsat på en ökad grad av profilering.

6.1.3 Högskolornas forskningsmässiga profil

De främsta skillnaderna mellan den forskning som bedrivs av högskolorna i Stockholm-Mälardalen och i övriga landet är att en mindre andel forskning är teknikvetenskaplig (18 procent av forskningen i regionen, vilket kan jämföras med 23 procent i riket) och samhällsvetenskaplig (12 procent i regionen, 16 procent i riket). Därutöver är den speciella forskning som utförs av SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) ett avvikande kännetecken för regionen, genom att 80 procent av det rikstäckande universitetets forskning utförs i Stockholm-Mälardalen.

Figur 6.2 Forskningens fördelning per ämnesområde i Stockholm-Mälardalen och riket

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalens rapport (2:2003)
Kartläggning av högre utbildning och universitetsforskning i Stockholm-Mälardalen

Inom regionen dominerar framför allt högskolorna i Stockholm den teknikvetenskapliga forskningen genom KTH och den medicinska forskningen genom Karolinska institutet. Däremot är matematisk och humanistisk forskning, där Uppsala universitet och Örebro universitet dominerar regionen, underrepresenterad i Stockholm. Några mer smalt definierade ämnen (farmaci, odontologi, veterinärvetenskap) återfinns enbart på ett enda lärosäte i regionen (Uppsala universitet, Karolinska institutet respektive SLU).

6.2 Regionen beroende av inflyttande akademiker

En grundläggande frågeställning när det gäller att analysera utbildningssystemets betydelse ur ett tillväxtperspektiv är givetvis vilken betydelse en viss utbildning har för vad studenten därefter kommer att göra. Denna fråga rymmer i sin tur en mängd delfrågor, som i vilken typ av näring man kommer att arbeta, var man kommer att arbeta, hur hög lön man kommer att få, och så vidare. För att belysa detta har vi valt att studera de totalt cirka 32 000 personer som tog någon typ av examen år 1996 (och därefter inte tagit någon ytterligare examen) och var sysselsatta i regionen år 2001. Av tabell 6.2 framgår hur dessa fördelade sig efter utbildningsnivå och examensort (lokal arbetsmarknadsregion).

7 procent av dem som examinerades år 1996 och förvärvsarbetade år 2001 hade en förgymnasial examen, 49 procent en kortare eller längre gymnasieexamen och 44 procent någon form av eftergymnasial examen. Detta kan jämföras med motsvarande uppgifter för samtliga förvärvsarbetande år 2001 som är 16, 48 respektive 35 procent. Det illustrerar att yngre åldersgrupper har en betydligt högre utbildningsnivå.

Tabell 6.2 **Sysselsatta i Stockholm-Mälardalenregionen år 2001 med examen från år 1996, efter utbildningsnivå och examensort (LA-region), andelar i procent**

LOKAL ARBETSMARKNAD	FÖRGYMNASIAL 9 ÅR	GYMNASIAL <3 ÅR	GYMNASIAL 3 ÅR	EFTERGYMNASIAL <3 ÅR	EFTERGYMNASIAL 3 ÅR	FORSKARUTBILDNING	SAMTLIGA
LA UTANFÖR REGIONEN	1	3	9	3	11	0	26
STOCKHOLM/UPPSALA	5	1	25	7	18	2	59
ÖREBRO	0	0	3	0	1		6
VÄSTERÅS ³³	0	0	3	0	1		4
ESKILSTUNA ³⁴	0	0	1	0			1
NYKÖPING/OXELÖSUND	0	0	1	0			1
ÖVRIGA LA-REGIONER	0	0	3	0			3
SAMTLIGA	7	4	45	11	31	2	100

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalenregionen

³³ När det gäller Eskilstuna och Västerås blir ovanstående fördelning missvisade vad gäller eftergymnasialt utbildade, eftersom samtliga examinerade från Mälardalens högskola redovisas som examinerade i Västerås.

³⁴ När det gäller Eskilstuna och Västerås blir ovanstående fördelning missvisade vad gäller eftergymnasialt utbildade, eftersom samtliga examinerade från Mälardalens högskola redovisas som examinerade i Västerås.

Omkring en fjärdedel av arbetskraften har tagit sin examen utanför regionen. Andelen varierar dock beroende på utbildningsnivå. Ju mer utbildningsnivån stiger, desto högre andel av arbetsmarknaden försörjs med arbetskraft som utbildats utanför regionen. Andelen varierar här från omkring 10 procent för sysselsatta med förgymnasial utbildning eller kortare gymnasieutbildning till 34 procent för dem som har en längre eftergymnasial utbildning. Den rekrytering som sker av välutbildad arbetskraft i regionen sker således i hög grad genom inflyttning.

Av dem som utbildats i Stockholm-Mälarenregionen examinerades 79 procent inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknadsregion och 21 procent inom övriga lokala arbetsmarknader i regionen, vilket är i paritet med fördelningen av dagbefolkningen mellan Stockholm/Uppsala och övriga lokala arbetsmarknader i regionen.

6.3 Högutbildade flyttar oftare efter examen

År 2001 var i genomsnitt 90 procent av dem som tog sin examen 1996 sysselsatta inom samma arbetsmarknadsregion som de tog sin examen i. Skillnaderna är dock stora mellan olika utbildningsorter. 97 procent av dem som tog sin examen inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad är kvar fem år senare, att jämföra med övriga lokala arbetsmarknader i regionen där motsvarande andel är 63 procent (tabell 6.3).

I vilken mån man stannar kvar på utbildningsorten beror, förutom på lokal arbetsmarknad, även på utbildningsnivån. Oberoende av var de studerat har högre utbildade en tendens att flytta mer än personer med lägre utbildning. Många har ju också flyttat till utbildningsorten just för att studera. Så till exempel var över hälften (58 procent) av dem som tog examen efter en längre eftergymnasial utbildning i Örebro inte kvar fem år senare, medan motsvarande andel för de med exempelvis en kortare gymnasial utbildning var en tredjedel.

Tabell 6.3 Andel som byter lokal arbetsmarknadsregion efter utbildning, utbildningsnivå och studieort (lokal arbetsmarknad), procent

LOKAL ARBETSMARKNAD	FÖRGYMNASIAL 9 ÅR	GYMNASIAL <3 ÅR	GYMNASIAL 3 ÅR	EFTERGYMNASIAL <3 ÅR	EFTERGYMNASIAL 3 ÅR	FORSKARUTBILDNING	SAMTLIGA
STOCKHOLM/UPPSALA	1	3	1	5	6	6	3
ÖREBRO	17	33	23	52	58		34
VÄSTERÅS ³⁵	18	46	35	70	60		43
ESKILSTUNA ³⁶	32	46	30	76			35
NYKÖPING/OXELÖSUND	31	50	46	60			45
KÖPING	23		31	33			31
KARLSKOGA	19		19	48			22
KATRINEHOLM	30	83	40	60			41
FAGERSTA	86	44	27				33
HÄLLEFORS	50		52				51
SAMTLIGA	4	11	10	13	12	6	10

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalenregionen

Det är dock inte bara utbildningsnivån som är av betydelse för var man befinner sig efter examen. Hur stor andel som stannar kvar på utbildningsorten eller flyttar beror också på utbildningens inriktning. Så till exempel stannar omkring en tredjedel av dem som har en eftergymnasial examen i samhällsvetenskap eller hälso- och sjukvård från regioner utanför Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad kvar, medan motsvarande uppgift för dem som har en examen i pedagogik eller naturvetenskap och teknik är 58 respektive 50 procent. Av dem som har en examen från Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad stannar genomgående minst 95 procent kvar inom samma arbetsmarknadsregion. För dem som har en pedagogisk examen är andelen något lägre.³⁷

Knappt hälften av dem som valt att flytta efter avslutade studier i regionen flyttar till Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Därefter svarar Västerås, Eskilstuna och Örebro för 15, 10 respektive 7 procent.³⁸

En betydande del av den inflyttning som sker till Stockholm-Mälardalenregionens arbetsmarknad utgörs av människor som har längre eftergymnasial utbildning. En fjärdedel av dem som var sysselsatta i regionen år 2001 och

³⁵ När det gäller Eskilstuna och Västerås blir ovanstående fördelning missvisande vad gäller eftergymnasialt utbildade, eftersom samtliga examinerade från Mälardalens högskola redovisas som examinerade i Västerås.

³⁶ När det gäller Eskilstuna och Västerås blir ovanstående fördelning missvisande vad gäller eftergymnasialt utbildade, eftersom samtliga examinerade från Mälardalens högskola redovisas som examinerade i Västerås.

³⁷ Se även bilaga 3, tabell 23. www.stockholm-malarregionen.se

³⁸ Se även bilaga 3, tabell 24. www.stockholm-malarregionen.se

som tog sin examen år 1996 utanför Stockholm-Mälardalensregionen hade minst en treårig eftergymnasial utbildning, vilket kan jämföras med motsvarande andel för samtliga förvärvsarbetande år 2001 som tog examen år 1996 – 14 procent.³⁹ Inflyttarna till regionen är således väsentligt mer välutbildade än motsvarande grupper i regionen.

I kontrast till detta står Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad, där hela 28 procent av dem som tog examen 1996 endast hade förgymnasial utbildning. Det kan jämföras med motsvarande uppgift för hela regionen som är 19 procent, eller för den grupp som tog sin examen utanför regionen som är 7 procent.

6.4 Arbete efter utbildningsnivå

Nästan en fjärdedel av dem som tog en examen år 1996 och förvärvsarbetade år 2001 arbetade med finansiell verksamhet eller med företagstjänster. Inom vilken näringsgren man hamnar beror bland annat på vilken utbildningsnivå man har och var man tog sin examen. Så arbetar de med endast förgymnasial utbildning främst inom handel och kommunikationsområdet. Det är också vanliga branscher för dem med längre gymnasial utbildning. Inom vissa arbetsmarknadsregioner är dock andra näringar mer framträdande för denna grupp, nämligen industri i Katrineholm, Fagersta och Köping och finansiell verksamhet och företagstjänster i Karlskoga. De som har en kortare gymnasial utbildning hamnar emellertid huvudsakligen inom vård och omsorg. Finansiell verksamhet och företagstjänster hör även till den viktigaste delen av arbetsmarknaden för dem som har eftergymnasial utbildning. De som har en längre eftergymnasial utbildning från Örebro universitet eller Mälardalens högskola söker sig främst till näringarna inom vård och omsorgsområdet.

När det gäller forskarutbildade var knappt två tredjedelar fortfarande kvar "inom systemet" i den meningen att de förvärvsarbetade inom utbildnings- eller forskningsområdet fem år efter examen. Därefter svarade hälso- och sjukvårdssektorn för en femtedel. Knappt 10 procent var sysselsatta inom någon industrinäring och något färre inom offentlig förvaltning.

6.4.1 Samband mellan utbildnings- och inkomstnivå

Av tabell 6.4 framgår att det finns ett tydligt samband mellan utbildnings- och inkomstnivå. Exempelvis var den genomsnittliga lönenivån år 2001 för dem som tog sin senaste examen år 1996 omkring 60 procent högre för gruppen med en längre eftergymnasial utbildning än för dem med en treårig gymnasieutbildning. Det är dock viktigt att påpeka att de som tog en högre examen 1996 också var äldre än de som tog en lägre. Lönenivån har med andra ord sannolikt också till en del påverkats av personernas ålder, även om antalet år på arbetsmarknaden efter examen är lika.

³⁹ Se även bilaga 3, tabell 25. www.stockholm-malarregionen.se

Av tabellen framgår också att lönenivån inte bara varierar med utbildningsnivån, utan också med geografin. Med få undantag är lönenivån i samtliga utbildningsgrupper genomgående högre inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad. Förvärvsarbetande med examen från Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad har därmed en genomsnittsinkomst på motsvarande 260 000 kronor/år, vilket kan jämföras med motsvarande uppgift för övriga arbetsmarknadsregioner som är 200 000-220 000 kronor/år.

Tabell 6.4 Medelinkomst 2001 för examinerade år 1996 fördelat efter lokal arbetsmarknadsregion och utbildningsnivå, kronor

LOKAL ARBETS- MARKNAD	FÖRGYMNASIAL 9 ÅR	GYMNASIAL <3 ÅR	GYMNASIAL 3 ÅR	EFTERGYMNASIAL <3 ÅR	EFTERGYMNASIAL 3 ÅR	FORSKARUTBILDNING	SAMTLIGA
LA UTANFÖR REGIONEN STOCKHOLM/UPPSALA	128 000	180 000	194 000	285 000	330 000	420 000	258 000
ÖREBRO	139 000	167 000	194 000	273 000	306 000	415 000	240 000
VÄSTERÅS	135 000	142 000	181 000	238 000	257 000		202 000
ESKILSTUNA	123 000	165 000	186 000	258 000	272 000		206 000
NYKÖPING/ OXELÖSUND	150 000	130 000	179 000	210 000			179 000
KÖPING	115 000	162 000	192 000	192 000			185 000
KARLSKOGA	132 000		190 000	270 000			188 000
KATRINEHOLM	132 000		188 000	255 000			190 000
FAGERSTA	143 000	151 000	181 000	176 000			177 000
HÄLLEFORS	86 000	133 000	189 000				176 000
	114 000		172 000				165 000
SAMTLIGA	137 000	175 000	192 000	273 000	311 000	416 000	238 000

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

6.5 Rätt utbildning allt viktigare

En viktig fråga i anslutning till vår bedömning av den långsiktiga ekonomiska tillväxten i regionen är vilka eventuella hinder som kan tänkas finnas för en ökning av andelen sysselsatta i förvärvsaktiv ålder. Inte minst skulle "brist på utbildning" kunna utgöra ett sådant problem. I det följande skall vi därför beröra i vilken mån arbetskraftens utbildningsbakgrund skiljer sig åt mellan dem som är sysselsatta och dem som inte är sysselsatta.

Antalet ej sysselsatta ökade mycket kraftigt under 1990-talet, från drygt 300 000 till över 500 000 personer, vilket motsvarar en ökning på 60 procent. Annorlunda uttryckt ökade andelen ej sysselsatta av samtliga personer i förvärvsaktiv ålder (20-64 år) från 18 till 26 procent. Vad ligger då bakom denna dramatiska ökning? Den kan bara delvis förklaras av att antalet sysselsatta minskade under perioden. Antalet förvärvsarbetande minskade med omkring 20 000 personer, vilket bara motsvarar omkring 10 procent av ökningen. Den huvudsakliga förklaringen är således att antalet personer i förvärvsaktiv ålder totalt sett har ökat med drygt 11 procent.

6.5.1 Skillnader och likheter i utbildningsnivå

Ökningen av antalet ej sysselsatta är inte bara koncentrerad till vissa bestämda utbildningsgrupper på arbetsmarknaden. Tvärtom sker den största ökningen, i relativa tal, av såväl antalet sysselsatta som ej sysselsatta bland dem som har en längre eftergymnasial utbildning (tabell 6.5).

Tabell 6.5 **Relativ förändring av antalet sysselsatta respektive ej sysselsatta under 1990-talet efter utbildningsnivå, procent**

UTBILDNINGSNIVÅ				
	SYSSEL-SATTA 1990-2001	EJ SYSSEL-SATTA 1990-2001	ANDEL EJ SYSSELSATTA 1990	ANDEL EJ SYSSELSATTA 2001
FÖRGYMNASIAL	-42	+19	30	47
GYMNASIAL	+4	+70	13	20
EFTERGYMNASIAL <3 ÅR	+4	+184	10	23
EFTERGYMNASIAL 3 ÅR	+49	+208	7	14
FORSKARUTBILDNING	+51	+199	11	19
SAMTLIGA	-1	+60	18	26

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen

Den viktigaste förklaringen till att gruppen med lägst utbildningsnivå minskat kraftigt är inte att arbetslösheten ökat inom denna grupp, utan framför allt att antalet i förvärvsaktiv ålder totalt sett har minskat.

Även om antalet sysselsatta ökat i takt med utbildningsnivån så innebär det inte per automatik att andelen sysselsatta också ökat. Utbildningsnivån ökar såväl bland sysselsatta som ej sysselsatta. Under perioden ökar andelen ej sysselsatta inom samtliga utbildningsgrupper, men främst bland dem som har längre utbildning. Den ökning som skett av antalet ej sysselsatta kan med andra ord inte förenklas och bara beskrivas som ett "utbildningsproblem".

Det generella mönstret, som sammanfattas i tabell 6.5, är med få undantag likartat för kvinnor och män. Inom samtliga utbildningsgrupper är andelen ej sysselsatta något högre bland kvinnor, men det rör sig om förhållandevis små skillnader och totalt sett är andelen ej sysselsatta kvinnor (27 procent) i det närmaste lika stor som för kvinnor och män sammanlagt (26 procent). Vi kan med andra ord inte heller koppla den ökning som skett av antalet ej sysselsatta till skillnader i kvinnors och mäns förutsättningar på arbetsmarknaden. Vissa särskiljande drag i utvecklingen under 1990-talet finns dock. Den ökning som skett av andelen ej sysselsatta utgörs till mer än två tredjedelar av män. Kvinnorna är dock överrepresenterade bland ej sysselsatta med forskarutbildning. Här utgör kvinnornas andel 46 procent, samtidigt som andelen kvinnor i motsvarande grupp sysselsatta är 32 procent.

6.5.2 Skillnader och likheter mellan olika utbildningsinriktningar

Bland de största utbildningsinriktningarna (de utbildningar som år 2001 hade minst 20 000 sysselsatta) framträder ett intressant mönster, som visar att andelen ej sysselsatta har ökat över tiden. Enda undantaget från denna regel är utbildningen inom el/teleteknik. Variationen mellan olika inriktningar är dock mycket stor. Lärarutbildningarna har den mest negativa utvecklingen, där andelen ej sysselsatta har ökat från 5 till 15 procent under 1990-talet. Andra utbildningsinriktningar där gruppen ej sysselsatta har ökat kraftigt, faktiskt med det dubbla, är barn/fritid, data och övriga tekniska utbildningar. Den ökade andelen ej sysselsatta har dock olika förklaringar. När det gäller övriga tekniska utbildningar beror ökningen av andelen ej sysselsatta främst på att antalet förvärvsarbetande minskar. Däremot så ökar andelen ej sysselsatta när det gäller lärar- och datautbildade, trots att antalet förvärvsarbetande ökar och i det senare fallet till och med mer än fördubblas under perioden (tabell 6.6).

Tabell 6.6 **Relativ förändring av antalet sysselsatta respektive ej sysselsatta under 1990-talet efter utbildningsinriktning, procent**

UTBILDNING SINRIKTNING				
	SYSSEL- SATT 1990-2001	EJ SYSSEL- SATT 1990-2001	ANDEL EJ SYSSELSATT 1990	ANDEL EJ SYSSELSATT 2001
ÖVRIGT	+23	+94	18	25
ALLMÄN	-42	+19	30	47
EKONOMI/ ADMINISTRATION	-4	+106	11	20
HÄLSO- & SJUKVÅRD	+/-0	+117	9	17
INDUSTRI TEKNIK, ÖVRIGT	-18	+56	13	22
LÄRARUTBILDNINGAR	+21	+302	5	15
BARN/FRITID	-0	+156	7	16
BYGGTEKNIK	+16	+69	10	14
FÖRETAGSEKONOMI	+100	+155	9	11
TEKNIK, ÖVRIGT	-22	+76	10	20
ELEKTROTEKNIK	+81	+155	7	10
DATA	+117	+441	7	17
EL/TELETEKNIK	+15	-4	15	13
MASKINTEKNIK	+23	+37	12	13
SAMHÄLLSVET., ÖVRIGT	-17	+52	7	12
FORDONSTEKNIK	+30	+123	10	16
HUMANIORA, ÖVRIGT	+64	+302	10	22

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalenregionen

Maskinteknik är den utbildningsinriktning där andelen ej sysselsatta utvecklas bäst. Det beror på att antalet sysselsatta och ej sysselsatta förändras på ett proportionellt likartat sätt. Även de grupper som har en företagsekonomisk eller byggteknisk utbildning utvecklas på motsvarande sätt, även om det, i det förstnämnda fallet, sker en mycket kraftig ökning av såväl antalet sysselsatta som ej sysselsatta, medan antalet personer i det sistnämnda fallet förändras i en väsentligt moderatare takt.

Inom ett antal utbildningsinriktningar har andelen ej sysselsatta minskat, bland annat inom: kemi/bioteknik, biokemi, vård och hälsa, teleteknik, veterinärmedicin, fysik/teknisk fysik, driftteknik, geovetenskap och kemi. Inom flertalet utbildningsinriktningar har dock antalet sysselsatta minskat. Bara 12 procent av de förvärvsarbetande hade år 2001 en utbildningsinriktning inom vilken sysselsättningen ökat eller minskat endast svagt. Hela 18 procent hade en utbildningsinriktning inom vilken andelen ej sysselsatta ökat med mer än 100 procent.

Sammanfattningsvis pekar denna genomgång på att den minskade förvärvsgraden inte kan sägas vara orsakad av en tilltagande brist på välutbildad arbetskraft. Tvärtom ökar utbildningsnivån till och med snabbare inom

gruppen ej sysselsatta än den gör bland dem som är förvärvsarbetsande. Istället talar mer för att arbetskraftens utbildningsinriktning har en väsentlig större betydelse för i vad mån andelen ej sysselsatta förändras. Trots de skillnader som finns i utvecklingen för olika utbildningsinriktningar visar genomgången också på att förklaringar till varför andelen ej sysselsatta ökat också måste sökas bland andra orsaker, eftersom den negativa trenden är gemensam för i stort sett samtliga utbildningskategorier, om än i varierande omfattning.

6.6 Skillnader i utbildning utifrån kön, födelseland och ålder

Kvinnorna är i majoritet bland dem som tog någon form av universitetsexamen. Det var dock betydligt fler män som tog forskarexamen år 1996. Kvinnorna utgjorde här totalt sett 36 procent. Bland dem som tog en examen 1996 är kvinnorna i klar majoritet i den grupp som hade en längre eftergymnasial utbildning. I synnerhet gäller det dem som tog sin examen vid Mälardalens högskola. Männen är dock i majoritet om man bara ser till gruppen med forskarexamen, andelen kvinnor bland dessa är 36 procent. I kontrast till denna bild står Eskilstuna, där andelen kvinnor bland dem som tog en förgymnasial examen är 19 procent.⁴⁰

Av dem som tog en examen 1996 var en tiondel födda utomlands. De utlandsfödda är dock klart överrepresenterade bland dem med lägre utbildning. Exempelvis utgör de 31 procent av gruppen med en kortare gymnasial utbildning. Andelen födda utomlands är dock förhållandevis hög, eller 19 procent, även bland de forskarutbildade.⁴¹

Medelåldern för dem som tog en eftergymnasial examen år 1996 var 28 år, oavsett om de genomgått en kortare eller längre utbildning. Motvarande uppgift för gruppen med forskarexamen var 37 år. Betydande grupper avslutar sin akademiska utbildning vid förhållandevis hög ålder och efter ett förhållandevis långt studieuppehåll. Genomsnittsåldern för den största utbildningsgruppen, de med en treårig gymnasieutbildning, var 18 år vid tidpunkten för examen. För gruppen med en kortare gymnasieutbildning var medelåldern vid examenstillfället 33 år.⁴²

⁴⁰ Se även bilaga 3, tabell 26. www.stockholm-malarregionen.se

⁴¹ Se även bilaga 3, tabell 27. www.stockholm-malarregionen.se

⁴² Se även bilaga 3, tabell 28. www.stockholm-malarregionen.se

7. Framtiden i Stockholm-Mälardalen

I detta kapitel redovisas de långsiktiga utvecklingstrenderna i regionen med fokus på befolkning, sysselsättning och ekonomisk tillväxt.

I vårt huvudalternativ, medelalternativet, räknar vi med att befolkningen i Stockholm-Mälardalen kommer att växa med omkring en halv miljon invånare fram till år 2020 och med 800 000 till år 2030. Det motsvarar omkring 95 procent av den förväntade befolkningsökningen för hela riket. Trots att vi räknar med en förhållandevis gynnsam befolkningsutveckling som helhet förstärks samtidigt också andra trender. Hit hör framför allt en allt skevare befolkningsstruktur, vilket innebär en kraftig ökning av andelen äldre.

Med utgångspunkt i bland annat Långtidsutredningens antagande om den nationella tillväxten fram till år 2020 gör vi också en prognos för sysselsättningsutvecklingen. Totalt räknar vi med en genomsnittlig årlig sysselsättningsökning för regionen med 0,7 procent, vilket också är i paritet med den förväntade ökningen av antalet invånare i arbetsför ålder.

Med nuvarande strukturella villkor är det dock bara inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad som sysselsättningen ökar markant, medan sysselsättningen inom övriga större arbetsmarknadsregioner stagnerar eller minskar svagt. Inom Stockholm-Mälardalens minsta lokala arbetsmarknader är sysselsättningsminskningen mer omfattande.

Under antagande att produktivitetens utvecklingen även framöver är i samma storleksordning som i genomsnitt under 1990-talet, innebär detta att vi kan räkna med en ekonomisk tillväxt motsvarande 3,7 procent i genomsnitt per år. Det är en i det närmaste dubbelt så hög tillväxttakt som förväntas för riket som helhet. Det kan jämföras med utvecklingen under senare decennier då tillväxttakten i Stockholm-Mälardalen varit omkring 50 procent högre än för riket som helhet. En viktig förklaring till den ökande skillnaden är de antaganden som ligger till grund för prognosen om hur den framtida befolkningen i arbetsför ålder och sysselsättningen utvecklas i regionen och i riket som helhet.

7.1 Från 2,9 till 3,7 miljoner invånare på 25 år

Befolkningsutvecklingen, och därmed det framtida utbudet av arbetskraft, anger till stor del regionens tillväxtpotential för kommande decennier. De bedömningar vi gjort av regionens framtida befolkningsutveckling utgår från tre olika framskrivningsalternativ.⁴³ Till grund för samtliga tre alternativ ligger SCB:s nationella befolkningsprognos från år 2002. Skillnaderna mellan de tre framskrivningsalternativen som redovisas är en konsekvens av de olika antaganden vi gjort när det gäller inrikes omflyttning och är beräknade för samtliga kommuner i Sverige. Det innebär att den totala folkmängden i regionen varierar mellan de olika alternativen, men summerat för hela landet blir den densamma.

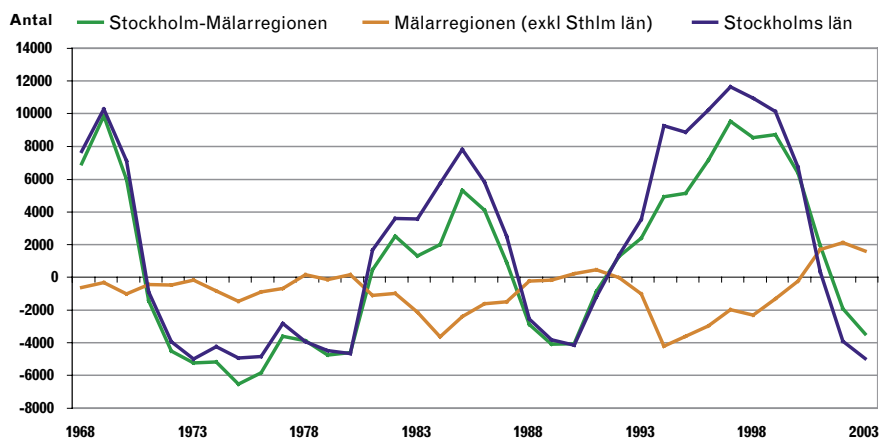
⁴³ I bilaga 2, Befolkningsprognos för Stockholm-Mälardalen fram till år 2030, finns en tillbakablick och en utförligare beskrivning av befolkningsprognosens antaganden. Se www.stockholm-malarregionen.se

De tre framskrivningsalternativen, "låg", "medel" och "hög", bygger på de genomsnittliga inrikes flyttmönster vi haft i Sverige under tre olika perioder, där:

- Låg motsvarar de senaste 15 årens flyttmönster
- Medel motsvarar de senaste fem årens flyttmönster
- Hög motsvarar de senaste tre årens flyttmönster

Det är tveksamt om det är en bra metod att basera framskrivningar av den långsiktiga utvecklingen på flyttmönster som gäller för så korta perioder som tre eller fem år. Ett skäl till detta är att det alltid förekommer kortsiktiga variationer. Ett utmärkande drag när det gäller befolkningsutvecklingen i Sverige är att mönstret långsiktigt varit mycket stabilt.

Figur 7.1 Inrikes flyttnetto för Stockholm-Mälardalen 1968-2003

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalens rapport (3:2004) Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälardalen - framtida behov och förväntat byggande

Av figur 7.1 framgår inrikes flyttnetto för hela regionen och specifikt även för Stockholms län. Trots de konjunkturmässiga variationer som förekommer så ser vi en ökande trend för hela regionen. Av diagrammet framgår också att den positiva trenden för Stockholm-Mälardalen, exklusive Stockholms län, under större delen av 1990-talet och inledningen av 2000-talet sker parallellt med en cyklisk nedgång för Stockholms län. Till stor del är det sannolikt resultatet av den utflyttning som skett från Stockholms län till kringliggande områden, vilket i sin tur kan kopplas samman med de investeringar som genomförts i ny kommunikationsinfrastruktur. Flyttnettot påverkas, förutom av omfattande kommunikationsinvesteringar, även av till exempel ungdomarnas ökade benägenhet att flytta.

Det finns goda skäl att anta att framtida flyttmönster kommer att ha större likheter med de som gällt under senare år än motsvarande mönster från ett antal decennier tillbaka i tiden. I flyttmönstren för de senaste åren har vi alltså åtminstone till en del fångat upp dessa effekter, även om resultatet samtidigt också är påverkat av kortsiktiga variationer. Exempelvis är det troligt att befolkningsutvecklingen i kommunerna utmed Mälar- och Svealandsbanan gynnats betydligt av de klart förbättrade kommunikationerna, samtidigt som givetvis utvecklingen de allra senaste åren starkt påverkas av rådande konjunktur, brister på framför allt Stockholms bostadsmarknad, ett tidigare överskott på bostäder i flera kommuner (där situationen redan idag är radikalt annorlunda), med mera.

I lågalternativet ökar befolkningen i hela Stockholm-Mälarenregionen fram till år 2010 och till 2030 med 6 respektive 21 procent. I absoluta tal motsvarar det en ökning med drygt 180 000 respektive 600 000 invånare. I medel- och högalternativen är skillnaden i förhållande till lågalternativet inte markant fram till år 2010. Däremot är det betydande skillnader i det längre tidsperspektivet. Fram till år 2030 handlar det som mest (medelalternativet) om knappt 200 000 personer, eller en ökning med totalt 800 000 personer. I jämförelse med riket så motsvarar befolkningsökningen i de tre olika alternativen mellan 75 och 95 procent av den beräknade befolkningsökningen för hela landet.

Tabell 7.1 **Befolkningsförändringar i Stockholm-Mälarenregionen och riket fram till år 2030 för låg-, medel- och högalternativen, tusental invånare och relativ förändring i procent**

	LÅG- ALTERNATIVET		MEDEL- ALTERNATIVET		HÖG- ALTERNATIVET	
	ANTAL	PROCENT	ANTAL	PROCENT	ANTAL	PROCENT
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN						
- TILL ÅR 2010	+183	+6	+228	+8	+214	+7
- TILL ÅR 2020	+400	+14	+516	+18	+482	+16
- TILL ÅR 2030	+612	+21	+801	+27	+741	+25
RIKET						
- TILL ÅR 2010	+274	+3	+274	+3	+274	+3
- TILL ÅR 2020	+596	+7	+596	+7	+596	+7
- TILL ÅR 2030	+840	+9	+840	+9	+840	+9

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Det är dock stora skillnader mellan olika kommuner i regionen. I lågalternativet (figur 7.2) ökar befolkningen fram till år 2030 i knappt hälften av regionens 64 kommuner. Den kraftigaste expansionen beräknas ske i Stockholmsområdet och framför allt i kommunerna Värmdö (+74 procent), Vax-

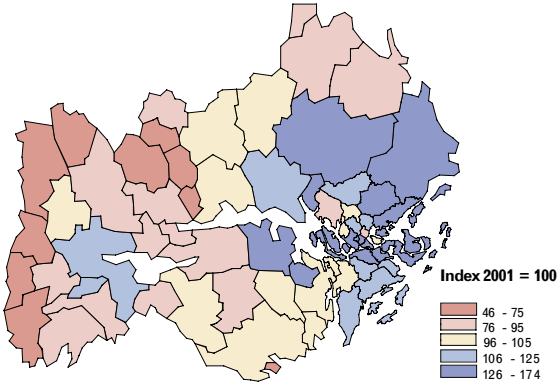
holm (+58 procent), Sundbyberg (+54 procent), Stockholm (+46 procent). Likaså växer Uppsala kommun kraftigt (+40 procent). Till den grupp av kommuner där befolkningen, i enlighet med lågalternativet, minskar mest hör Oxelösund (-54 procent), Laxå (-49 procent), Hällefors (-46 procent) och Hallstahammar (-36 procent).

I förhållande till lågalternativet ger utvecklingen i medel- och högalternativen (figur 7,3 och 7,4) en mer spridd befolkningstillväxt.

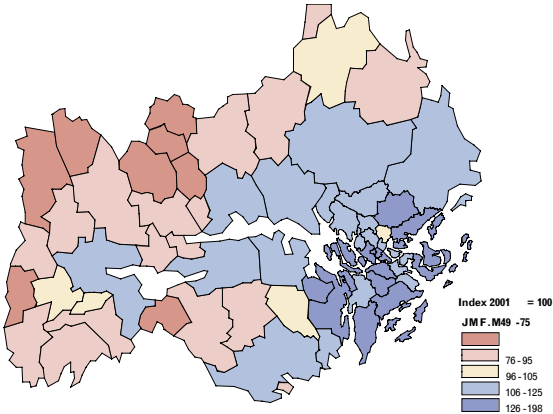
Antalet kommuner med växande befolkning ökar, från lågalternativets 31 kommuner, till 34 i medel- och 36 i högalternativet. Även om ökningen fortfarande är störst i kommunerna i Stockholms län så ökar nu också befolkningen i flera kommuner utmed Mälar- och Svealandsbanan. De omfattande investeringarna i järnvägsnätet under senare år har således haft en sannolikt också bestående effekt på senare års flyttmönster. I vilken omfattning är dock svårt att bedöma. Vid sidan av mer långsiktiga förändringar i flyttmönstren beror ju de senaste årens flyttmönster också, som redan framgått, på konjunkturmässiga variationer.

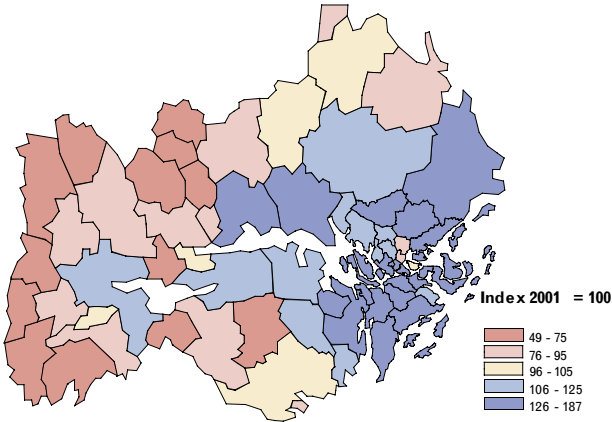
Figur 7.2 **Befolkningsutvecklingen år 2001-2030 – lågalternativet**
Flyttmönster de senaste 15 åren

Figur 7.3 **Befolkningsutvecklingen år 2001-2030 – medelalternativet**
Flyttmönster de senaste fem åren

Figur 7.4 **Befolkningsutvecklingen år 2001-2030 – högalternativet**
Flyttmönster de senaste tre åren

7.2 Fler äldre att försörja

I samtliga alternativ är det i första hand antalet invånare över 65 år som ökar (tabell 7.2), medan ökningen för övriga åldersgrupper är betydligt mindre. Ökningen av antalet invånare över 65 år skiljer sig heller inte mycket mellan de olika alternativen. Det innebär att det framför allt är ökningen av antalet personer i de övriga åldersgrupperna som varierar mellan de tre alternativen.

Tabell 7.2 **Befolkningsförändring per åldersgrupp i Stockholm-Mälardalen fram till år 2030 för låg-, medel- och högalternativet samt riket, relativ förändring**

ALTERNATIV	ÅLDERSGRUPP			HELA BEFOLKNINGEN
	0-19 ÅR	20-64 ÅR	65- ÅR	
LÅG	+16 %	+12 %	+63 %	+21 %
MEDEL	+24 %	+19 %	+65 %	+27 %
HÖG	+22 %	+17 %	+64 %	+25 %
RIKET	+2 %	+1 %	+48 %	+9 %

Källa: Fördel Stockholm-Mälardalen

Därmed innebär också samtliga alternativ att vi får kraftigt ökade skevheter i befolkningsstrukturen, vilket bland annat innebär att försörjningskvoten, det vill säga antal invånare i förvärvsaktiv ålder i förhållande till totalbefolkningen, minskar i takt med att antalet äldre blir fler. I samtliga alternativ minskar försörjningskvoten från dagens nivå på 61 procent till 57 procent år 2030. Försörjningskvoten i Stockholm-Mälardalen ligger dock kvar på en högre nivå än vad som gäller för landet i sin helhet, där motsvarande uppgifter är 59 (2001) respektive 54 procent. I vissa av regionens kommuner minskar försörjningskvoten till väsentligt lägre nivåer, som i Ljusnarsberg, Norberg, Hällefors, Degerfors och Vingåker, där försörjningskvoten hamnar på en nivå under 45 procent. Detta kan jämföras med till exempel Stockholm, Sundbyberg eller Solna, där motsvarande nivå är mellan 61 och 65 procent.

Av tabell 7.3 framgår hur antalet invånare i arbetskraften, utifrån dessa antaganden, förändras för dagens totalt elva lokala arbetsmarknader för de tre alternativen.

Tabell 7.3 Förändring av antalet invånare i arbetskraften (20-64 år) fram till år 2030 för låg-, medel och högalternativet, per lokal arbetsmarknad

Index: 2001=100

LOKAL ARBETSMARKNAD	LÅG- ALTERNATIVET			MEDEL- ALTERNATIVET			HÖG- ALTERNATIVET		
	2010	2020	2030	2010	2020	2030	2010	2020	2030
STOCKHOLM/ UPPSALA	107	114	121	110	119	129	109	117	125
ÖREBRO	103	103	102	103	102	101	102	101	99
VÄSTERÅS	99	94	88	101	103	99	103	104	105
ESKILSTUNA	97	90	82	100	97	93	103	102	101
NYKÖPING/ OXELÖSUND	96	89	82	98	93	87	98	93	86
KÖPING	93	82	70	91	78	64	93	81	70
KARLSKOGA	89	74	60	87	70	54	85	67	51
KATRINEHOLM	100	93	86	96	85	73	95	84	72
FAGERSTA	91	76	63	86	64	47	88	68	52
HÄLLEFORS	82	61	44	83	64	48	85	69	54
LAXÅ	85	60	41	87	70	55	87	69	54
STOCKHOLM- MÄLARREGIONEN	105	109	112	107	113	119	107	112	117
RIKET	103	102	101	103	102	101	103	102	101

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

För regionen som helhet är skillnaderna mellan medel- respektive högalternativen små, medan däremot lågalternativet innebär en markant svagare utveckling. I samtliga framskrivningar sker en fortsatt expansion inom i första hand Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad, medan utvecklingen för de därefter tre största lokala arbetsmarknadsregionerna, Örebro, Västerås och Eskilstuna, är förhållandevis stabil (undantaget lågalternativet för Eskilstunas del). Inom regionens övriga sju arbetsmarknadsregioner sker påtagliga minskningar.

Vår bedömning är att lågalternativet i för hög grad missar senare års strukturella förändringar, till exempel den kraftiga expansionen av antalet högskolestuderande, tillväxten inom de kunskapsbaserade näringarna, med mera. Mer talar för att dessa tendenser kommer att förstärkas framöver än motsatsen. Vi håller därför något av de två övriga alternativen som en mer trolig utveckling, vilket givetvis är än mer svårbedömbart. Medelalternativet är dock i något mindre grad påverkat av årsvisa fluktuationer och vi har därför valt detta alternativ för den fortsatta analysen.

7.3 Snabbare tillväxt än i riket som helhet

Under antagande att andelen sysselsatta av antalet personer i arbetsför ålder inte förändras, bidrar befolkningsökningen till en genomsnittlig årlig tillväxt motsvarande 0,7 procent per år fram till år 2020 (tabell 7.4). Det innebär också att Stockholm/Uppsala är den enda lokala arbetsmarknaden med en stabil sysselsättningsökning, medan sysselsättningen inom regionens övriga större arbetsmarknadsregioner (Eskilstuna, Örebro och Västerås) i stort sett förblir på dagens nivå. Inom övriga lokala arbetsmarknader minskar sysselsättningen.

Tabell 7.4 **Förändring av antalet invånare i arbetskraften (20-64 år) i genomsnitt fram till år 2030 för medelalternativet, procent per år**

LOKAL ARBETSMARKNAD	2001-2010	2001-2020	2001-2030
STOCKHOLM/UPPSALA	1,0	0,9	0,9
ÖREBRO	0,3	0,1	0,0
VÄSTERÅS	0,2	0,1	0,0
ESKILSTUNA	0,1	-0,1	-0,3
NYKÖPING/OXELÖSUND	-0,2	-0,4	-0,5
KÖPING	-1,0	-1,3	-1,5
KARLSKOGA	-1,6	-1,9	-2,1
KATRINEHOLM	-0,5	-0,9	-1,1
FAGERSTA	-1,7	-2,3	-2,6
HÄLLEFORS	-2,0	-2,3	-2,5
LAXÅ	-1,5	-1,9	-2,1
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	0,8	0,7	0,6
RIKET	0,3	0,1	0,0

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Det är dock ett förhållandevis pessimistiskt antagande som innebär att sysselsättningsgraden i regionen inte förändras alls. År 2001 motsvarade sysselsättningsgraden för 20-64 åringar 77,9 procent. För att regeringens mål, att 80 procent av arbetskraften i åldersgruppen skall vara sysselsatt i regionen, skall uppfyllas fordras att sysselsättningen ökar med ytterligare drygt 37 000. Det innebär att sysselsättningen måste öka med i storleksordningen 1,1 procent per år fram till år 2010, alternativt 0,8 procent per år fram till år 2020. Även om detta skulle kunna ses som en teoretisk potential, så förefaller inte heller detta realistiskt. Med hänsyn till de olika tillväxtförutsättningar som finns inom regionens lokala arbetsmarknader, där sysselsättningsgraden tenderar att bero på hur "väl" respektive lokal arbetsmarknad fungerar, skulle en sysselsättningsgrad på motsvarande 80 procent i genomsnitt för regionen kräva en ännu högre andel inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad.

Vi har därför valt att basera vår prognos för regionens framtida sysselsättningstillväxt på en modell som tar hänsyn till de strukturella olikheter som finns mellan regionens olika lokala arbetsmarknader och som vi i det föregående konstaterat spelar stor roll för respektive lokal arbetsmarknads tillväxtförutsättningar.⁴⁴ Hit hör inte minst den lokala arbetsmarknadens storlek och dynamik, men också tillgång till kvalificerad utbildning. Vilken utveckling vi kan räkna med inom regionen beror dock inte bara på förutsättningarna inom respektive arbetsmarknadsregion, utan givetvis också på utvecklingen i omvärlden.

Modellen tar således hänsyn till såväl yttre som inre drivkrafter, där de yttre beskriver i vilken omfattning utvecklingen påverkas av förändringar i den omgivande ekonomin, medan den senare gruppen beskriver den lokala arbetsmarknadens inneboende utvecklingsförmåga eller förmåga till så kallad självgenererande tillväxt. Utifrån dessa förutsättningar har beräkningarna av den framtida sysselsättningsutvecklingen utgått från följande antaganden:

- Sveriges BNP förutsätts växa med i genomsnitt 1,87 procent fram till år 2020, det vill säga i paritet med Konjunkturinstitutets och Långtidsutredningens antaganden.
- Nuvarande lokala arbetsmarknaders geografiska utbredning antas bestå.
- Nuvarande tillgång till högre utbildningsplatser består för samtliga lokala arbetsmarknader.
- Den geografiska strukturen av de lokala arbetsmarknadernas förmåga att anpassa utbud och efterfrågan antas vara oförändrad. Det innebär att relationerna mellan de lokala arbetsmarknadernas sysselsättningsgrader inte förändras.

En utveckling med dessa förutsättningar och antaganden innebär att antalet sysselsatta ökar med totalt 5,4 procent mellan år 2001 och 2010 och med 15 procent mellan år 2001 och 2020. I absoluta tal motsvarar detta en ökning med 77 000 respektive 212 000 personer (tabell 7.5).

⁴⁴En mer fullständig beskrivning av modellen finns i regionalpolitiska utredningens (SOU 2000:87) rapport 3, men återges även delvis i Fördel Stockholm-Mälardalenregionens rapport (1:2003) Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälardalenregionen.

Tabell 7.5 **Sysselsättningsutveckling i Stockholm-Mälarenregionen fram till år 2020 per lokal arbetsmarknad**

LOKAL ARBETS- MARKNAD	SYSSEL- SATT ÅR 2001	SYSSEL- SATT ÅR 2010	SYSSEL- SATT ÅR 2020	2001-2010 PER ÅR I PROCENT	2001-2020 PER ÅR I PROCENT
STOCKHOLM/ UPPSALA	1 097 700	1 189 900	1 310 100	0,9	0,9
ÖREBRO	93 900	92 300	92 400	-0,2	-0,1
VÄSTERÅS	76 900	74 700	73 800	-0,3	-0,2
ESKILSTUNA	42 900	40 800	39 100	-0,6	-0,5
NYKÖPING/ OXELÖSUND	25 300	23 900	22 900	-0,6	-0,5
KÖPING	19 500	17 900	16 600	-0,9	-0,8
KARLSKOGA	18 700	17 000	15 700	-1,1	-0,9
KATRINEHOLM	17 400	16 300	15 400	-0,7	-0,6
FAGERSTA	9 600	8 800	8 200	-1,0	-0,8
HÄLLEFORS	2 800	2 500	2 200	-1,3	-1,3
LAXÅ	3 300	3 000	2 700	-1,1	-1,1
STOCKHOLM- MÄLARREGIONEN⁴⁵	1 416 100	1 492 600	1 628 500	0,6	0,7
SUMMA SVERIGE	4 101 900	4 107 200	4 229 100	0,0	0,2

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

Under förutsättning att produktiviteten, här mätt som lönesumman per sysselsatt, under kommande decennier utvecklas i samma takt som under 1990-talet, innebär detta att Stockholm-Mälarenregionens totala tillväxt kommer att motsvara en ökning med i genomsnitt 3,5 procent per år fram till år 2010 och 3,7 procent per år fram till år 2020 (tabell 7.6).

I jämförelse med en bedömning av hela rikets BNP-tillväxt på motsvarande 1,9 procent per år kan en tillväxt motsvarande nära nog det dubbla förefalla hög. Under 1990-talet var tillväxttakten i Stockholm-Mälarenregionen omkring 50 procent högre än i riket, vilket, med det nationella antagandet om tillväxt snarare skulle peka på en tillväxttakt i regionen motsvarande 2,7 procent per år.

Den, i jämförelse med den historiska utvecklingen i regionen och med prognosen för hela rikets tillväxt, höga tillväxttakten för Stockholm-Mälarenregionen är i beräkningarna helt och hållet beroende av den relativt sett starkare sysselsättningstillväxt vår prognos innebär. Ökningen i regionen fram till år 2020 på totalt 212 000 personer, eller 15 procent, kan här jämföras med motsvarande ökning för hela riket som förväntas bli +127 000 eller 3 procent. I årstakt motsvarar detta +0,7 procent för Stockholm-Mälarenregionen.

⁴⁵ Summan för arbetsmarknadsregionerna är något mindre än uppgiften för hela Stockholm-Mälarenregionen, eftersom Ljusnarsbergs och Älvkarleby kommuner inte särredovisas. Sysselsättningsuppgifterna avser dagbefolkningen och avviker därmed från tidigare av Fördel Stockholm-Mälarenregionen publicerade uppgifter i rapporten (1:2003) Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen, där sysselsättningen för nattbefolkningen redovisas. I rapport 1:2003 inkluderar Nyköpings lokala arbetsmarknad även Trosa och Gnesta. I uppgifterna ovan är dessa kommuner inkluderade i Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad.

regionen respektive knappt +0,2 procent för riket som helhet. Den sysselsättningsstillväxt vi räknar med för regionen förefaller heller inte överdriven, eftersom den i stort sett är i nivå med hur befolkningen i arbetskraften kan förväntas öka under kommande decennier. En lägre sysselsättningsökning skulle med andra ord innebära en successivt sjunkande andel sysselsatta. En kanske mer intressant fråga är istället om inte en ytterligare ökning av andelen sysselsatta vore möjlig. Eller är det kanske så att till exempel ökade kunskapskrav och andra strukturbetingade förhållanden innebär att andelen sysselsatta successivt kommer att minska? Denna fråga diskuteras i kapitel 6.

En annan invändning mot våra beräkningar skulle kunna vara att vi inte kan räkna med en produktivitetsutveckling som motsvarar den under 1990-talet under de kommande åren, det vill säga i genomsnitt 2,9 procent per år. Vår bedömning är dock att det är mer som talar för en snabbare produktivitetsutveckling än en långsammare, inte minst beroende på arbetskraftens trendmässigt snabbt ökade utbildningsnivå. Vi ser heller inga argument för att produktivitetsutvecklingen i Stockholm-Mälarenregionen skulle komma att utvecklas relativt svagare i förhållande till riket än vad som historiskt varit fallet.

Tabell 7.6 **Genomsnittlig årlig tillväxt fram till år 2010 respektive år 2020, procent per år**

LOKAL ARBETSMARKNAD	1990-2001	2001-2010	2001-2020
STOCKHOLM/UPPSALA	+3,2	+3,9	+4,0
ÖREBRO	+1,5	+2,1	+2,2
VÄSTERÅS	+1,3	+2,2	+2,3
ESKILSTUNA	+0,4	+1,9	+2,0
NYKÖPING/OXELÖSUND		+1,6	+1,7
KÖPING	+0,2	+1,9	+2,0
KARLSKOGA	+0,7	+1,2	+1,4
KATRINEHOLM	+1,1	+1,7	+1,7
FAGERSTA	+0,6	+1,7	+1,8
HÄLLEFORS	-1,4	+0,4	+0,4
LAXÅ	+0,1	+1,3	+1,2
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	+2,8	+3,5	+3,7

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionen

8. Regionförstoring för tillväxt

Bedömningarna av Stockholm-Mälarsregionens framtida utveckling har i huvudsak utgått från att nuvarande strukturella förutsättningar gäller även i fortsättningen. Det är dock inte en sannolik utveckling, eftersom vi har starka skäl att tro att bland annat senare tids och framtida investeringar i nya kommunikationer kommer att förändra det funktionella landskapet i regionen.

I detta kapitel konstaterar vi att antalet lokala arbetsmarknader blivit allt färre och allt större och vi har starka skäl att tro att denna utveckling kommer att fortsätta. Det innebär att dagens totalt elva lokala arbetsmarknader sannolikt kommer att minska i antal. Samtidigt kan vi konstatera att antalet funktionella arbetsmarknader i regionen varierar betydligt mellan olika grupper beroende på kön och utbildningsnivå. Stockholm-Mälarsregionen består idag av totalt tre stora lokala arbetsmarknader för högutbildade män, medan motsvarande antal för lågutbildade kvinnor är 14. En fortsatt regionförstoring bygger således i hög grad på att fler grupper får liknande pendlingsförutsättningar som de högutbildade männen.

En ytterligare integrering av dagens lokala arbetsmarknader kan förväntas få två typer av effekter. För det första kan vi räkna med en snabbare sysselsättningstillväxt till följd av en bättre matchning mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden. För det andra ökar förutsättningarna för arbetskraftens, och därmed också näringslivets, specialisering, vilket i sin tur skapar bättre förutsättningar för en högre produktivitet.

Om vi utgår från att dagens tre funktionella arbetsmarknader för högutbildade män även kommer att gälla för andra grupper skulle sysselsättningen, i förhållande till vår ursprungliga prognos, öka med ytterligare 0,3 procent per år. I ekonomiska termer motsvarar det omkring ytterligare tio miljarder kronor i total lönesumma. Därutöver beräknas lönesumman per sysselsatt öka med mellan 0,3 och 0,4 procent, vilket innebär att tillväxten fram till år 2010 skulle öka med ytterligare en miljard kronor. Detta kan jämföras med den totala lönesumman i regionen som år 2001 var omkring 354 miljarder kronor, eller med vår ursprungliga bedömning av regionens genomsnittliga tillväxt om 3,7 procent per år fram till 2020.

Effekterna av en fortsatt regionintegrering enligt detta mönster kan framstå som begränsade, men beror på Stockholm/Uppsalas redan dominerande roll. För enskilda arbetsmarknadsregioner kan dock de lokala effekterna bli mycket större. Om vi antar att dagens stora lokala arbetsmarknader (Örebro, Västerås, Eskilstuna) integreras med Stockholm/Uppsala kan vi förvänta oss mer omfattande effekter.

De hittillsvarande bedömningarna av den framtida utvecklingen i Stockholm-Mälarsregionen har i huvudsak utgått från att nuvarande strukturella förutsättningar fortsätter att gälla. I beräkningarna har vi utgått från dagens funktionella områden, det vill säga regionens totalt elva lokala arbetsmarknader.⁴⁶ Det finns dock starka skäl att tro att de omfattande investeringarna i nya kommunikationer successivt kommer att förändra det funktionella landskapet i regionen och att vi även fortsättningsvis kommer att få allt färre, men större, arbetsmarknadsregioner (tabell 8.1).

⁴⁶ Exklusive Ljusnarsbergs och Älvkarleby kommuner som ingår i Ludvikas respektive Gävles lokala arbetsmarknader.

Tabell 8.1 **Antalet lokala arbetsmarknader i Stockholm-Mälarenregionen och riket år 1970-1998**

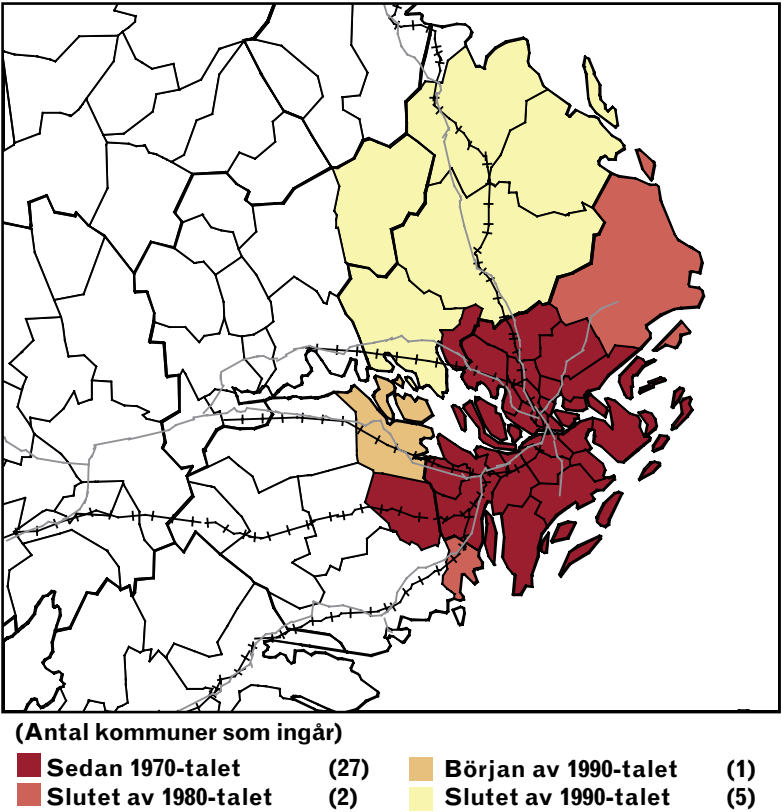
	1970	1980	1993	1998
STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	27	20	12	11
RIKET	187	139	107	100

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen

Den avgörande skillnaden när det gäller regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen, jämfört med hela landet, ligger framför allt i Stockholms dominerande roll. Redan under början av 1970-talet omfattade Stockholms lokala arbetsmarknad praktiskt taget hela Stockholms län.

I slutet av 1980-talet tillkom två kommuner till Stockholms lokala arbetsmarknad, Trosa och Norrtälje. På 1990-talet tillkom Strängnäs och därefter Uppsalas lokala arbetsmarknad. I figur 8.1 illustreras utvidgningen.

Figur 8.1 **Stockholms lokala arbetsmarknad år 1970-1998**

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen

Regionförstoringen i Mälarregionen har gått så långt att det numera bara finns elva lokala marknader kvar att integrera, vilket kan jämföras med nästan 30 för tre decennier sedan. Den största samlade potentialen ligger i att integrera de tre marknader som har mellan 100 000 och 500 000 invånare (Örebro, Västerås och Eskilstuna) med Stockholms lokala marknad. Detta utesluter naturligtvis inte att en integration av de sju mindre regionerna kan ge stora och betydelsefulla lokala effekter.

8.1 Allt större lokala arbetsmarknader

Förutsättningarna för regionförstoring avgörs av möjligheterna till pendling och faktiskt pendlingsbeteende. I detta avseende är skillnaderna stora mellan olika grupper. Män pendlar i genomsnitt längre sträckor än kvinnor och högutbildade pendlar längre än lågutbildade. Det innebär att dagens elva lokala arbetsmarknader i praktiken kan vara både fler och färre för olika grupper (tabell 8.2).

Högutbildade män har alltså de största lokala arbetsmarknaderna. För dem omfattar Stockholm-Mälarregionen inte mer än tre lokala arbetsmarknader. Flest lokala arbetsmarknader har lågutbildade kvinnor, 14 stycken. Dessa 14, de minsta lokala arbetsmarknaderna, följer ofta kommungränser. Den generella trenden för arbetsmarknaden som helhet är att antalet lokala arbetsmarknader har minskat över tiden. Utgår man från att detta mönster även gäller för olika grupper kan ovanstående mönster tolkas som att integrationen i allt större lokala arbetsmarknader har nått längst för högutbildade män, medan utvecklingen släpar kraftigt efter för kvinnor med lägre utbildning.

Den stora potentialen och utmaningen i en regionförstoring ligger således i att få grupper att pendla över längre avstånd. Först då skapas stora funktionella arbetsmarknader för både män och kvinnor och hög- och lågutbildade. Det mest tänkvärda i ovanstående mönster är att kvinnor med lägre utbildning har avsevärt mindre lokala arbetsmarknader än vad man kanske kan föreställa sig utifrån SCB:s officiella gruppering.

Tabell 8.2 **Antalet lokala arbetsmarknader för kvinnor respektive män samt för hög respektive lågutbildade i Stockholm-Mälarregionen år 1998/99**

UTBILDNING	KVINNOR	MÄN	SAMTLIGA
HÖGRE	9	3	7
LÄGRE	14	11	12
TOTALT	12	8	11

Källa: *Fördel Stockholm-Mälarregionens rapport (1:2003)*
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarregionen

Tar man fasta på männens lokala arbetsmarknader visar det sig att tre mindre arbetsmarknadsregioner (av de ursprungliga elva) uppgår i tre större. Det gäller Katrineholms arbetsmarknadsregion som integreras med Eskilstunas, Laxås med Örebros och Köpings med Västerås. När det gäller kvinnors lokala arbetsmarknader finns det delvis en motsatt effekt. De största övergripande förändringarna gäller Stockholm/Uppsala-regionen, men för kvinnor är detta ännu inte en integrerad lokal arbetsmarknad. Övriga skillnader gäller enskilda kommuner som hör till olika arbetsmarknader.

Skillnader i utbildning ger samtidigt upphov till olika stora lokala arbetsmarknader i Stockholm-Mälaren-regionen. Förvärvsarbetande med lägre utbildning har tolv arbetsmarknader, medan grupper med högre utbildning har sju. I det senare fallet integreras Köping och Laxå nu också i Västerås respektive Örebros arbetsmarknader. Katrineholm förblir dock en lokal arbetsmarknad, men den utökas med Flen. Vidare uppgår Fagersta i Västerås. I övrigt blir det små förändringar.

För män med högre utbildning är Stockholm-Mälaren-regionen, som redan framgått, integrerad i tre stora lokala arbetsmarknader, Stockholm/Uppsala, Örebro och Västerås. Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad omfattar då området från Uppsala, via Stockholm, Nyköping och Katrineholm, till Eskilstuna. Örebro omfattar även Laxå och Karlskoga. Köping och Fagersta hör till Västerås.⁴⁷ För de lågutbildade kvinnorna delas dessa tre lokala arbetsmarknader upp i mindre: Stockholm som delas i Stockholm och Uppsala, Eskilstuna som delas i Eskilstuna och Flen samt Örebro som delas i Lindesberg och Örebro (figur 8.2).

Figur 8.2 Lokala arbetsmarknader för högutbildade män år 1999

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen*

⁴⁷ Hällefors blir då den enda "delen" av Stockholm-Mälarenregionens nuvarande lokala arbetsmarknad som inte integreras i någon större.

Figur 8.3 Lokala arbetsmarknader för lågutbildade kvinnor år 1999

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen*

Integrationen av Stockholm-Mälarenregionen till ett fåtal stora geografiska arbetsmarknader gäller således i praktiken bara de mest högrörliga, det vill säga män med högre utbildning. För denna grupp består Stockholm-Mälarenregionen idag av tre geografiskt mycket stora lokala arbetsmarknader centrerade kring Stockholm, Västerås och Örebro. Dessa tre marknader kan dock ge en bild av hur den geografiska strukturen av regionens lokala arbetsmarknader kan komma att utvecklas på sikt. Detta bygger på föreställningen att de högutbildade människors förutsättningar gradvis sprids till allt större delar av arbetsmarknaden. En sådan utveckling förutsätter att både villkoren för pendling och faktiskt pendlingsbeteende jämnas ut mellan olika grupper, det vill säga att allt större grupper både "får och antar" de högutbildade människors förutsättningar.

8.2 Ökad sysselsättning och högre löner

En utveckling mot tre stora lokala arbetsmarknader innebär att Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad växer med drygt 225 000 invånare, vilket motsvarar drygt 10 procent. Örebros lokala arbetsmarknad utvidgas med nära 53 000 invånare, det vill säga 25 procent, och Västerås arbetsmarknad förstoras med 70 000 invånare, en ökning med 40 procent.

En fortsatt regionförstoring kan förväntas få två typer av effekter. För det första innebär större lokala arbetsmarknader att förutsättningarna för en snabbare sysselsättningstillväxt ökar, inte minst beroende på att matchningen mellan utbud och efterfrågan kan förväntas fungera bättre. För

det andra ökar också förutsättningarna för arbetskraftens, och därmed näringslivets, specialisering, vilket i sin tur innebär bättre förutsättningar för ökad produktivitet. I förhållande till vår ursprungliga prognos för sysselsättningen innebär detta att sysselsättningen fram till år 2010 skulle kunna förväntas öka med mellan 25 000 och 40 000 personer, det vill säga en sysselsättningsökning med som mest ytterligare 0,3 procent per år. Värderat till den genomsnittliga lönesumman för år 2001 motsvarar detta som mest omkring tio miljarder kronor år 2010. Det kan förefalla som en relativt måttlig ökning, men det beror på att Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknad redan idag har en dominerande ställning i regionen. För övriga, i synnerhet mindre, arbetsmarknadsregioner kan emellertid effekten av en fortsatt integrering av de lokala arbetsmarknaderna förväntas bli avsevärt större.

Förutom effekter på sysselsättningen kan fortsatt regionförstoring också förväntas leda till att den genomsnittliga lönesumman ökar. Denna effekt är en konsekvens av att med allt större lokala arbetsmarknader växer den lokala ekonomins diversifiering med allt bättre specialiseringsmöjligheter för arbetskraften som följd. Frågan är dock i vilken omfattning detta kan tänkas ske.

Av figur 8.4 framgår den genomsnittliga lönen per sysselsatt för Sveriges samtliga lokala arbetsmarknader, där arbetsmarknadsregionerna i Stockholm-Mälarenregionen är markerade. Av figuren framgår även det statistiska sambandet mellan den lokala arbetsmarknadens storlek och den genomsnittliga lönesumman per sysselsatt. Sambandet är starkt signifikant. I de minsta lokala arbetsmarknaderna är förväntad (genomsnittlig) lön cirka 170 000 kronor per sysselsatt och i de största cirka 230 000 kronor (år 2000). I den senare är således genomsnittlig lön per sysselsatt 35 procent högre.⁴⁸

Sambandet mellan regionstorlek och lönesumma per sysselsatt kan också uttryckas som en så kallad elasticitet, som i detta fall anger förväntad (genomsnittlig) löneökning i procent per procent ökad regionstorlek. Elasticiteten ligger i detta fall i intervallet 0,03 och 0,04. Det innebär att 10 procents ökad regionstorlek i genomsnitt ger mellan 0,3 och 0,4 procents högre lön. Det kan tyckas vara en mycket begränsad effekt. Å andra sidan har stora delar av de senaste decenniernas regionförstoring i flera fall medfört att lokala arbetsmarknader vidgats och gett både 100 och 200 procents större marknader. Den genomsnittliga effekten av detta har då blivit mer betydande och gett mellan 4 och 8 procents högre lön. Skulle exempelvis Västerås lokala arbetsmarknad integreras med Stockholm/Uppsala skulle det innebära att löneeffekten för Västerås blir omkring 30 procent.

För det ovan redovisade scenariot, med tre stora lokala arbetsmarknader, kan man förvänta sig att lönesumman per sysselsatt ökar med mellan

⁴⁸ Observera att det skattade sambandet inte är linjärt. Den förklarande faktorn, regionstorlek, anges som naturlig logaritm.

ovan nämnda 0,3 och 0,4 procent (se tabell 8.3). För regionen som helhet motsvarar det omkring 1,4 miljarder kronor. Tillsammans med sysselsättningseffekten skulle således en regionförstoring i Stockholm-Mälaren, med tre lokala arbetsmarknader, totalt sett innebära att lönesumman år 2010 blir drygt 11 miljarder högre än vad den annars skulle ha blivit. Det kan jämföras med den totala lönesumman i regionen på 354 miljarder kronor (år 2001).

Tabell 8.3 Förväntat löneeffekt av en regionförstoring i Stockholm-Mälaren, procent

LOKAL ARBETSMARKNAD	BEFOLKNINGS- ÖKNING	ÖKNING AV GENOMSNITTLIG LÖNESUMMA, PROCENT PER SYSSELSATT
STOCKHOLM	10	0,30
VÄSTERÅS	40	0,35
ÖREBRO	25	0,35

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen*

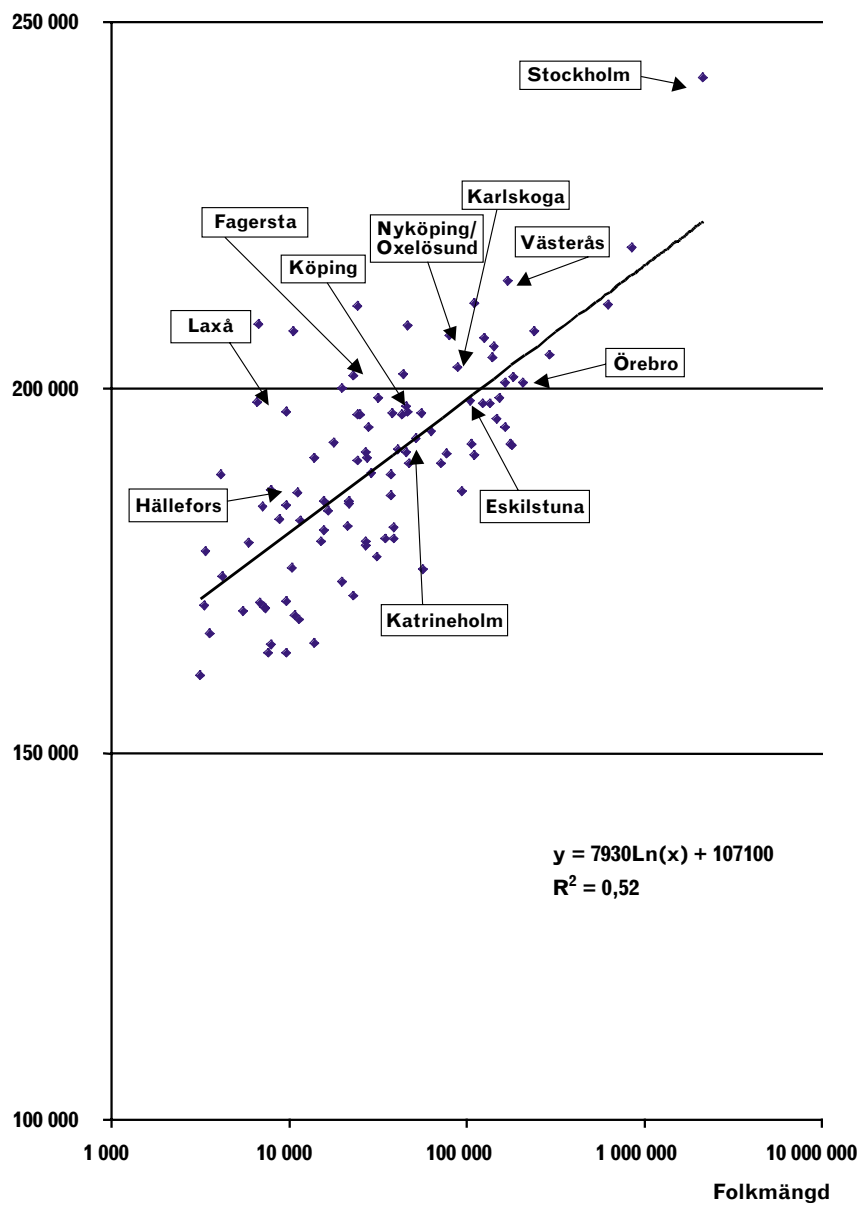
I kapitel 7 beräknade vi den genomsnittliga tillväxten i Stockholm-Mälarenregionen fram till år 2010 respektive 2020 till omkring 3,7 procent per år. En regionförstoring med tre lokala arbetsmarknader innebär att tillväxten ökar med ytterligare 0,3 procent per år fram till år 2010.

En viktig slutsats av dessa beräkningar är också att tillväxteffekterna för regionen som helhet skulle bli väsentligt större om de idag största lokala arbetsmarknaderna integrerades till en, det vill säga om Stockholm/Uppsala lokala arbetsmarknad även omfattade Örebro, Västerås och Eskilstuna.

Figur 8.4 Lönesumma per sysselsatt och den lokala arbetsmarknadens storlek för hela Sverige år 2000 (Stockholm-Mälarenregionens lokala arbetsmarknader särskilt markerade)

Kronor/sysselsatt

Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (1:2003)
Effekter av framtida regionförstoring i Stockholm-Mälarenregionen

9. Bristen på bostäder – ett hot mot tillväxten⁴⁹

Våra antaganden om regionens framtida tillväxtförutsättningar utgår bland annat från en fortsatt ökning av antalet invånare i arbetsför ålder. Prognosen innebär att regionens befolkning ökar med 600 000-800 000 invånare till år 2030, vilket motsvarar en årlig befolkningstillväxt på 0,9 procent. En sådan utveckling ställer krav på en växande bostadsmarknad.

I kapitel 9 redovisar vi våra beräkningar av det framtida behovet av bostäder och i vilken mån nyproduktionen kan förväntas svara mot detta behov. Vi har beräknat det framtida bostadsbehovet utifrån två olika utgångspunkter. Den ena, behovsanalysen, baseras på vilket byggande som krävs utifrån den framtida befolkningsutvecklingen. Den andra, som vi kallar för marknadsanalysen, visar vilka produktionsvolymen som bostadsbyggandet kan komma att uppnå utifrån de mekanismer som styr prisbildningen på bostäder. Vår behovsanalys baseras på befolkningsprognosen och visar att det på 25-30 års sikt kommer att behöva byggas uppemot en halv miljon bostäder i Stockholm-Mälardalen-regionen. Det motsvarar nästan 20 000 nya bostäder per år, vilket kan jämföras med dagens nivåer på knappt 10 000. Merparten av detta behov är koncentrerat till Stockholm och Uppsala. Enligt marknadsanalysen uppskattar vi att det förväntade byggandet kommer att motsvara ett årligt genomsnitt på 13 000-14 000 bostäder fram till år 2030. En jämförelse mellan behovsanalysen och marknadsanalysen visar alltså på ett årligt glapp på 4 000-6 000 bostäder.

Analyserna visar sammantaget att Stockholm-Mälardalen-regionen står inför ett omfattande bostadsunderskott. I den mån inte nuvarande förutsättningar på bostadsmarknaden förändras så att nyproduktionen ökar, innebär detta att regionens framtida tillväxt hämmas i en rad avseenden, genom lägre befolkningsökning, svagare sysselsättningsutveckling, minskad rörlighet på arbetsmarknaden, ökad segregation, med mera.

9.1 Befolkningsutvecklingen utgångspunkt för byggbehovet

Hur efterfrågan på bostadsmarknaden och behovet av nya bostäder kommer att utvecklas under kommande år beror på en rad förhållanden, som framtida befolkningsutveckling, i vilken omfattning antalet hushåll kommer att förändras, vilka disponibla inkomster vi kan räkna med, hur många fastigheter som kommer att rivas, med mera. Som nämnts i inledningen av detta kapitel utgör befolkningsprognosen, som redovisas i kapitel 7, utgångspunkten för behovsanalysen.

Tabell 9.1 nedan visar att det krävs en nyproduktion av drygt 170 000 bostäder fram till år 2010 och totalt nästan 540 000 fram till år 2030 för att svara mot hushållens ökade bostadsefterfrågan i hela regionen. Det innebär att det behöver byggas 19 100 bostäder årligen fram till 2010 och 18 600 under perioden 2001-2030 för att svara mot efterfrågan, vilket kan jämföras med de senaste årens bostadsbyggande på cirka 10 000 bostäder per år.⁵⁰

⁴⁹ Se även Fördel Stockholm-Mälardalen-regionens rapport (3:2004) Bostadsmarknaden i Stockholm - framtida behov och förväntat byggande.

⁵⁰ Bedömningen avser det huvudalternativ vi räknat med för den framtida bostadsefterfrågan. I Fördel Stockholm-Mälardalen-regionens rapport (3:2003) Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälardalen-regionen - framtida behov och förväntat byggande diskuteras även andra alternativ, baserade på andra antaganden.

Tabell 9.1 **Behovet av bostadsbyggande i Stockholm-Mälarenregionen fram till år 2010 respektive år 2030**

ORSAK	BEHOV AV BOSTADSBYGGANDE	
	TILL 2010	TILL 2030
HUSHÅLLSÖKNING	164 000	524 000
RIVNINGAR OCH AVGÅNGAR	21 000	54 000
TOMMA LÄGENHETER SOM EFTERFRÅGAS	-1 000	-1 000
TILLSKOTT GENOM OMVANDLING	-12 000	-38 000
SUMMA	172 000	539 000
PER ÅR	19 100	18 600

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (3:2004)
Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarenregionen - framtida behov och förväntat byggande*

Byggbehovet är dock inte jämnt fördelat över hela Stockholm-Mälarenregionen, utan varierar i betydande omfattning mellan olika lokala arbetsmarknader. I tabell 9.2 redovisas vår bedömning av det framtida behovet av nya bostäder per lokal arbetsmarknad. I Stockholmsregionen behöver 456 000 lägenheter byggas fram till år 2030, vilket motsvarar nästan 85 procent av byggbehovet i regionen. Läger man dessutom till det byggbehov som finns i Uppsala-regionen på 37 100 bostäder fram till år 2030 motsvarar det drygt 90 procent av det totala behovet i Stockholm-Mälarenregionen.

Tabell 9.2 **Behovet av bostadsbyggande per lokal arbetsmarknad, antal bostäder**

LA-REGION	BYGGBEHOV TILL 2010		BYGGBEHOV TILL 2030	
	ANTAL BOSTÄDER	PER 1 000 INV. OCH ÅR	ANTAL BOSTÄDER	PER 1 000 INV. OCH ÅR
STOCKHOLM	137 200	8	456 400	8
UPPSALA	14 500	6	37 100	5
NYKÖPING-OXELÖSUND	2 100	4	3 500	2
KATRINEHOLM ¹⁰	400	1		
ESKILSTUNA	3 700	4	8 200	3
LAXÅ				
HÄLLEFORS				
ÖREBRO	8 000	4	20 200	3
KARLSKOGA-DEGERFORS				
VÄSTERÅS	5 700	4	13 300	3
FAGERSTA				
KÖPING				
LJUSNARSBERGS KOMMUN				
ÄLVKARLEBY KOMMUN	200	2	200	1
TOTALT	171 800	7	538 900	6

*Källa: Fördel Stockholm-Mälarenregionens rapport (3:2004)
Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarenregionen - framtida behov och förväntat byggande*

Behov av bostadsbyggande finns, om än inte lika stort som i Stockholm-Uppsala, även i Örebro, Västerås, Eskilstuna och Nyköping/Oxelösund. Inom övriga lokala arbetsmarknader är således inget nybyggande alls påkallat av hushållsökningar. I vissa fall tyder beräkningarna på att det till och med skulle kunna behövas mer rivningar. Byggnadsbehovet är under dessa förutsättningar med andra ord helt koncentrerat till regionens största arbetsmarknadsregioner. Beräkningarna skall inte tolkas som att det inte av andra orsaker, som till exempel förändrade boendepreferenser, skulle kunna finnas en viss bostadsefterfrågan, om inte existerande utbud av bostäder svarar mot hushållens önskemål. En annan omständighet som också kan förändra bilden radikalt är om pendlingsförutsättningarna förbättras i sådan utsträckning att de mindre arbetsmarknadsregionerna framstår som möjliga boenderegioner för allt fler.

Oaktat hur möjligheterna förändras för hur olika områden i regionen kan möta den samlade bostadsefterfrågan i framtiden, och att den regionala fördelningen av nybyggnadsbehovet därmed innehåller ett visst mått av osäkerhet, står det klart att dagens produktionsnivå av nya bostäder inte på långt när motsvarar den efterfrågan vi kan förvänta. En central fråga att besvara i det följande är därför i vilken utsträckning vi kan räkna med att nybyggnationen ökar.

9.2 Priser och produktionskostnader av avgörande betydelse

I vilken omfattning som nya bostäder kommer att byggas i regionen beror, förutom på efterfrågan, också på hur priserna på bostäder kommer att utvecklas liksom vilka produktionskostnader vi kan räkna med.

En förutsättning för att nya bostäder skall produceras är givetvis att de priser som är möjliga att ta ut på bostadsmarknaden överstiger kostnaderna för att producera nya bostäder. "Tobins q" är ett sätt att uttrycka detta förhållande. Nämnaren utgörs av produktionskostnaden för en ny bostad och täljaren består av marknadsvärdet för en jämförbar befintlig bostad.

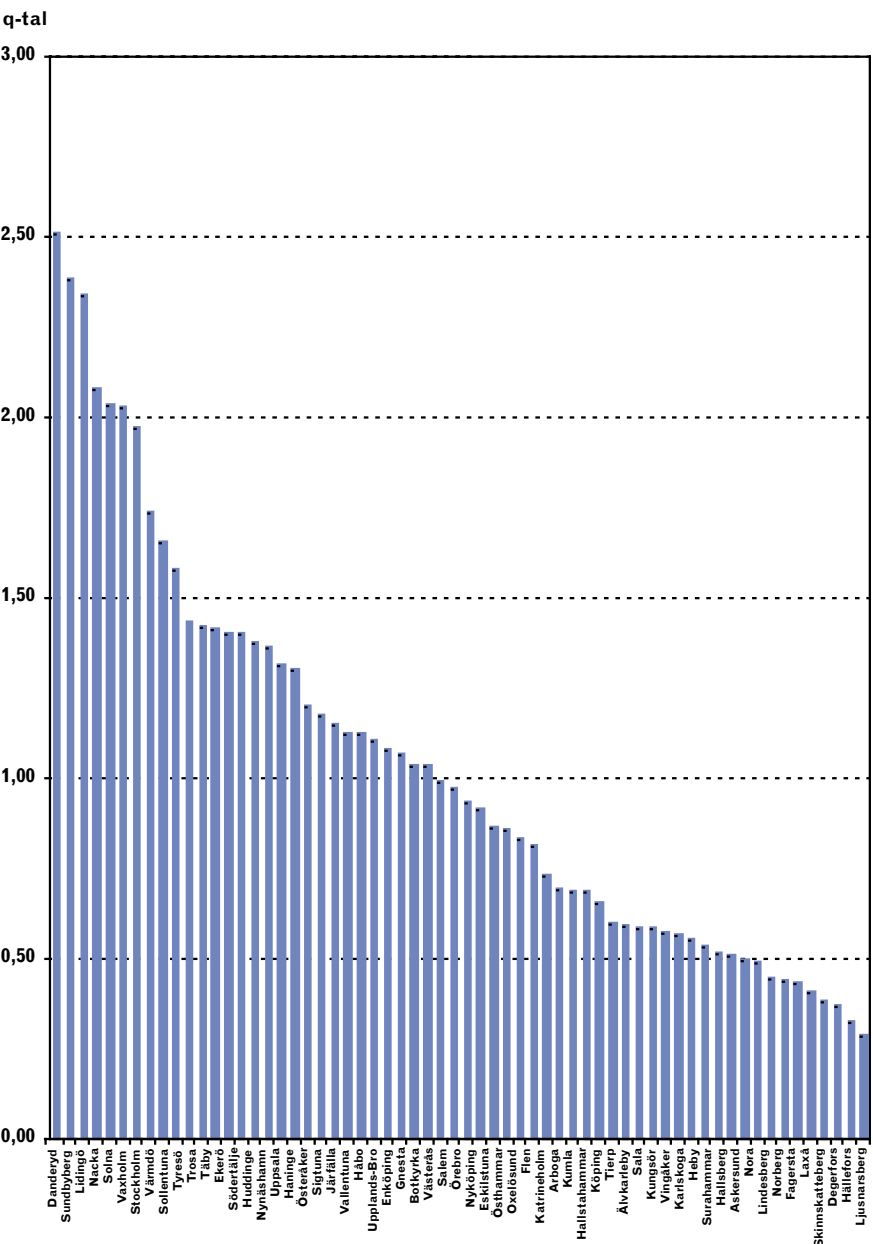
$$\text{TOBINS } q = \frac{\text{MARKNADSVÄRDET FÖR EN BEFINTLIG BOSTAD}}{\text{PRODUKTIONSKOSTNADEN FÖR EN NY BOSTAD}}$$

Tobins q måste överstiga 1 för att det teoretiskt sett skall vara lönsamt att producera nya bostäder. I praktiken krävs dock en något högre Tobins q, eftersom byggherren också måste kunna ha ekonomiska marginaler.

Av figur 9.2 framgår de beräkningar vi gjort av Tobins q för samtliga kommuner i regionen, baserade på de förutsättningar som gällde i genomsnitt i respektive kommun år 2002. Uppgifterna i figuren antyder att det är "teoretiskt lönsamt" att producera nya bostäder i omkring hälften av regionens kommuner.

Figur 9.2 Fördelning av Tobins q för egna hem i Stockholm-Mälarsregionen per kommun år 2002

Källa: Fördel Stockholm-Mälarsregionens rapport (3:2004)
Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarsregionen - framtida behov och förväntat byggande

Den faktiska produktionen kan dock förväntas bli lägre än vad den teoretiska nivån visar. Likafullt kan vi förvänta oss att den framtida utvecklingen av bostadsproduktionen starkt kommer att påverkas av hur förhållandet mellan priser och produktionskostnader utvecklas.

För hela Stockholm-Mälarsregionen har både Tobins q och bostadsbyggandet expanderat sedan mitten av 1990-talet. Ökningen i bostadsbyggandet blev särskilt stor under 2002 då det färdigställdes knappt 9 500 bostäder i regionen.

I vår marknadsanalys har regionens bostadsmarknadsmarknad analyserats i flera steg som vi beskriver närmare i rapport 3:2004. Vi har arbetat med tre olika scenarier:

- Basscenariot innebär en framskrivning av de senaste 15 årens utveckling.
- I scenariot Forcerad flerkärnighet antas regionens tillväxt bli mer koncentrerad till de största kommunerna utanför Stockholmsområdet, det vill säga Eskilstuna, Nyköping, Uppsala, Västerås och Örebro.
- I det tredje scenariot, Förstärkt koncentration, antas tvärtom att regionens tillväxt blir ännu starkare koncentrerad till Stockholmsområdet än hittills.

I marknadsanalysen har en annorlunda geografisk indelning tillämpats, eftersom vi räknar med att bostadsbyggandet i hög grad kommer att koncentreras till Stockholms stad med närförorter.

De tre scenarierna innebär att bostadsbyggandet i Stockholm-Mälarsregionen kan komma att uppgå till totalt 340 000-380 000 bostäder under perioden 2004-2030, vilket motsvarar ett årligt byggande på 12 700-14 200 bostäder. Under samma period beräknas befolkningen öka med 770 000 invånare enligt vår befolkningsprognos. Detta motsvarar 2,0-2,3 invånare per ny bostad. På kortare sikt, fram till år 2010, innebär scenarierna att det totala byggandet kan uppgå till 71 000-78 000 bostäder, vilket motsvarar ett årligt byggande på 10 200-11 100 bostäder.

Tabell 9.3. **Totalt byggande 2004-2010, antal bostäder, medeltal per år.**

REGIONDEL	SCENARIO		
	BAS	FLER-KÄRNIGHET	KONCENTRATION
STOCKHOLMS STAD OCH NÄRFÖRORTER	40 300 (5 800)	36 100 (5 200)	41 900 (6 000)
ÖVRIGA STOCKHOLMS LA	23 400 (3 300)	20 600 (2 900)	25 300 (3 600)
STÖRRE STÄDER	9 900 (1 400)	13 000 (1 900)	9 200 (1 300)
STÖRRE STÄDERS OMLAND	1 400 (200)	1 700 (240)	1 200 (170)
TOTALT STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	75 000 (10 700)	71 400 (10 240)	77 600 (11 070)

Källa: *Fördel Stockholm-Mälarregionens rapport (3:2004)*
Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarregionen - framtida behov och förväntat byggande

Tabell 9.4. **Totalt byggande 2004-2030, antal bostäder, medeltal per år.**

REGIONDEL	SCENARIO		
	BAS	FLER-KÄRNIGHET	KONCENTRATION
STOCKHOLMS STAD OCH NÄRFÖRORTER	214 000 (7 900)	186 000 (6 900)	225 000 (8 300)
ÖVRIGA STOCKHOLMS LA	106 000 (3 900)	89 000 (3 300)	119 000 (4 400)
STÖRRE STÄDER	39 000 (1 400)	58 000 (2 100)	34 000 (1 300)
STÖRRE STÄDERS OMLAND	7 400 (270)	8 700 (320)	6 100 (230)
TOTALT STOCKHOLM-MÄLARREGIONEN	366 400 (13 600)	341 700 (12 700)	384 100 (14 200)

Källa: *Fördel Stockholm-Mälarregionens rapport (3:2004)*
Bostadsmarknaden i Stockholm-Mälarregionen - framtida behov och förväntat byggande

Enligt prognoserna uppnås de högsta produktionsvolymerna genom att tillväxten koncentreras till Stockholms stad med närförorter. I samtliga tre scenarier är bostadsbyggandet koncentrerat till Stockholms stad med närförorter, vilket är en följd av att marknadsvillkoren är de mest gynnsamma här. Detta är också den största delmarknaden i regionen. Det är också en effekt av att vår befolkningsprognos visar på den absolut och relativt största expansionen i denna del av marknaden.

För övriga kommuner inom Stockholm/Uppsalas lokala arbetsmarknadsregion uppnås den största ökningen av bostadsbyggandet inom scenariot Förstärkt koncentration. För övriga kommuner i Mälardalenregionen uppnås de högsta produktionsvolymerna inom scenariot Forcerad flerkärnighet.

Sammantaget innebär marknadsanalysen en väsentligt lägre nyproduktionstakt än vad som behövs enligt vår behovsanalys. Skillnaden dem emellan uppgår till i storleksordningen 4 000-6 000 bostäder per år. Om inte förutsättningarna på bostadsmarknaden förändras kommer sannolikt befolkningsutveckling, sysselsättning och därmed också den ekonomiska tillväxten i regionen att bli lägre än vad vi ursprungligen har räknat med. Därtill kommer sannolikt också en rad andra, för tillväxten negativa faktorer, som till exempel att den geografiska rörligheten på arbetsmarknaden hämmas och att inflationstrycket riskerar att öka. Ökade bostadspriser riskerar också att leda till en ökad segregation på bostadsmarknaden. Vi har dock i detta sammanhang inte haft några möjligheter att kvantifiera de negativa konsekvenserna av en sådan utveckling för tillväxten.

LÄNSSTYRELSENA i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro och Västmanlands län driver tillsammans projektet »Fördel Stockholm-Mälarenregionen«. Det långsiktiga syftet med länsstyrelsernas arbete är att utifrån ett internationellt konkurrensperspektiv ta fram underlag till en möjlig nationell urbanpolitik.

Rapporten »Stockholm-Mälarenregionen – Sveriges tillväxtmotor« sammanfattar resultaten av den regionala långtidsutredning som genomförts i den första etappen av projektet. Det övergripande syftet med arbetet har varit att ta fram kunskapsunderlag om regionens långsiktiga utvecklingsförutsättningar. Analyser har gjorts inom områdena befolkning, näringsliv, arbetsmarknad, utbildning och bostadsmarknad i ett 20-30-årigt perspektiv. I fokus står regionens tillväxtförutsättningar och utmaningar inför kommande decennier.

Läs mer om »Fördel Stockholm-Mälarenregionen« på www.stockholm-malarregionen.se.

ISSN: 1651-8411
ISBN: 91-974671-4-6